

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE TULEMUSLIKKUSE UURING SOTSIAALKINDLUSTUSAMETILE

ARUANNE

2025

Juuli

RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE TULEMUSLIKKUSE UURING SOTSIAALKINDLUSTUSAMETILE

Tellinud Sotsiaalkindlustusamet

Tartus 2025. aastal

UURINGU AUTORID:

Doris Pavlov

Janika Bachmann

Judit Strömpl

Sabina Trankmann

Helen Urmann

Triin Uusen-Nacke

Esikaane pilt: freepik.com

RAKE

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringu keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse valdkondlikke eksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-303, 51003, Tartu

+372 737 6378

doris.pavlov@ut.ee

<http://rake.ut.ee>

ISBN: 978-9985-4-1477-4 (pdf)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
METOODIKA	8
TEISTE RIIKIDE PRAKTIKATE ÜLEVAADE	10
LAPSE KAASAMINE PROTSESSI	12
LEEDU	13
LÄTI	17
ROOTSI	20
TAANI	24
NORRA	25
RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE OLEMASOLEVA OLUKORRA ANALÜÜS	28
2.1 STATISTILINE ÜLEVAADE	28
2.2 RIIKLIKE PERELEPITAJATE KOOLITUSEST	29
2.3 ÕIGUSLIKU REGULATSIOONI LÄHTEKOHAD	32
ÕIGUSLIKUD LÄHTEKOHAD	32
LEPITUSMENETLUSDOKUMENTIDE ANALÜÜS	34
2.4 INTERVJUUDE JA VEEBIKÜSITLUSE TULEMUSTE ANALÜÜS	50
ARVAMUS JA KOGEMUS RIIKLIKU PERELEPITUSSÜSTEEMIGA	51
LAPSE KAASAMINE PERELEPITUSPROTSESSI	57
RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE KOORDINEERIMINE	60
RIIKLIKE PERELEPITAJATE ETTEVALMISTUS	68
ERIJUHTUMID JA PIIRANGUD	70
KOKKUVÕTE	79
2.5 FOKUSRÜHMAINTERVJUUDE (VALIDEERIMISSEMINARIDE) TULEMUSTE ANALÜÜS	80
JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	85
KOKKUVÕTE	94
SUMMARY	96
KASUTATUD ALLIKAD	98
LISAD	100
LISA 1. TEISTE RIIKIDE PRAKTIKATE ÜLEVAADE	100

SISSEJUHATUS

Riiklikku perelepitusteenust hakati Eestis osutama 1. septembril 2022, mil jõustus vastav seadus¹, mille eesmärk on toetada vanemaid lahkumineku järel oma alaealise lapse elukorralduses kokkuleppele jõudmisel ning tagada seeläbi lapse heaolu.² Teenus on suunatud vanematele, kes on lahkumineku protsessis või juba lahku läinud ning vajavad tuge lapse elukorralduses kokkulepete sõlmimisel. Teenus on lapsevanematele tasuta ja selle osutamist korraldab Sotsiaalkindlustusamet (SKA). Riikliku perelepitusteenuse rakendamine Eestis on tähendanud olulist muutust senises vanemluskonfliktide lahendamise praktikas, tõstes fookusesse laste heaolu ja vanemlike kokkulepete saavutamise kohtuväliselt. Perelepitusteenuse põhieesmärk on toetada vanemaid nende lahkumineku järgses olukorras selliste lahenduste leidmisel, mis aitaksid säilitada lapse jaoks turvalise elukorralduse ning tagaksid mõlema vanema panustamise lapse kasvatamisse. Sellise vahendus- ja nõustamismenetluse kaudu soovitakse vähendada kohtumenetluste arvu ning pakkuda inimkesket lähenemist olukordadele, mis tihti on emotsionaalselt keerukad ja mõjutavad sügavalt kogu pere dünaamikat.

Käesolev uuring on esimene põhjalik analüüs riikliku perelepitusteenuse toimimisest ja tulemuslikkusest. Uuringu eesmärk on hinnata teenuse mõju, tuvastada kitsaskohad ning teha ettepanekuid süsteemi arendamiseks. Analüüs tugineb mitmetasandilisele uurimisprotsessile, mis ühendab statistilise ülevaate, dokumentide sisuanalüüsi, individuaal- ja fookusrühmaintervjuud ning veebiküsitluse. Metoodika läheneb uurimisülesandele nii kvantitatiivsetest kui kvalitatiivsetest vaatenurkadest, andes põhjaliku pildi teenuse kasutajate kogemustest, ekspertide hinnangutest ning süsteemi toimimisest. Uuringu fookuses on mitmed olulised teemad: teenuse kättesaadavus ja kvaliteet, perelepitajate ettevalmistus ja pädevus, lapse kaasamine lepitusprotsessi, vanemluskokkulepete sisu ja täidetavus, teenuse mõju kohtusüsteemile ning koostöö erinevate osapoolte vahel. Eraldi tähelepanu on pööratud keerulistele juhtumitele, sealhulgas lähisuhtevägivalla ja kõrge konfliktitasemega peredele, kus perelepitusteenuse sobivus ja tõhusus vajavad eraldi hindamist. Lisaks on analüüsitud teiste riikide, sealhulgas Põhjamaade ja Baltimaade, perelepitusteenuse mudeleid, tuues esile sobivaid praktikaid, mida oleks võimalik Eesti konteksti rakendada.

Uuringu tulemused näitavad, et kuigi riiklik perelepitusteenus on lühikese ajaga saavutanud märkimisväärse ulatuse ja mõjutanud tuhandeid peresid, on süsteemis mitmeid arenguvõimalusi. Teenuse edukust ei saa hinnata üksnes kokkuleppe sõlmimise alusel, vaid oluline on ka vanemate koostöövõimekuse kasv ja suhtlemisoskuse paranemine, laste kaasamine ja üldine mõju laste heaolule. Samuti on oluline, et teenus suudaks paindlikult reageerida perede erinevatele vajadustele ning pakkuda tuge ka keerulistes ja emotsionaalselt laetud olukordades.

Riikliku perelepitusteenuse süstemaatiline toimimine eeldab mitmetasandilist koostööd – koordineerimist Sotsiaalkindlustusameti, erinevate teenuste korraldajate, perelepitajate, kohtute, kohalike omavalitsuste sotsiaal- ning lastekaitsetöötajate vahel. Samuti on oluline tagada teenuse

¹Riikliku perelepitusteenuse seadus <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>

² Eesti Perelepitajate Koda <https://eplk.eu/perelepitus/>

ühtlane kvaliteet, perelepitajate pädevus ja piisav ettevalmistus, eriti keerulistes juhtumites, kus vaja oskusi töötada suhtlemisraskustega lapsevanematega või traumaatiliste kogemustega peredega.

Käesolev aruanne pakub põhjalikku ülevaadet riikliku perelepitusteenuse hetkeseisust ning esitab järeldused ja soovitused, mis aitavad kujundada tulevikus veelgi tõhusamat ja lapsekesksemat perelepitussüsteemi Eestis. Uuringu läbiviijad rõhutavad, et analüüs tugines materjalidele ja andmetele, mis olid kättesaadavad seisuga august 2024. Uuringu läbiviimise perioodil tegeles Sotsiaalkindlustusamet järjepidevalt teenuse arendamisega ja seetõttu on mõningaid selles uuringus välja töötatud soovitusi hakatud juba osaliselt ellu rakendama. Analüüsitulemused on kasutatavad edasise poliitikakujundamise seisukohalt. Neist tulenevad soovitused puudutavad nii regulatsiooni täpsustamist (nt edutuse tõendite vormistamist ja alternatiivsete teenuse lõpetamisvõimaluste pakkumist, teenuse nimetuse muutmist), lapse kaasamise praktikate parandamist, perelepituse sisulise kvaliteedi tõstmist kui ka teenuse kättesaadavuse ja jätkusuutlikkuse tagamist. Uuring toob esile ka vajaduse selgema kommunikatsiooni järele – nii lapsevanematele, kelle teadlikkus teenuse sisust on tihti piiratud, kui ka erinevatele ametkondadele, kes perelepitusega kokku puutuvad.

Kokkuvõttes on riiklik perelepitusteenus oluline tugisammas peresõbraliku õigussüsteemi kujundamisel. Selle edukus sõltub paljuski sellest, kui hästi suudab teenus reageerida pereelu tegelikele väljakutsetele, pakkuda turvalist ja usaldusväärset keskkonda lapse heaolu kaitsmiseks ning võimaldada vanematel vastu võtta vastutustundlikke, lapsekeskseid otsuseid, toetudes professionaalsele nõustamisele ja dialoogile.

METOODIKA

Riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuringus kombineeritakse **kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid uurimismeetodeid**. Selle uuringu läbiviimisel kasutati statistilise ülevaate, dokumendianalüüsi, veebiküsitluse, kirjaliku intervjuu, individuaal- ja fookusrühmaintervjuude ja valideerimisseminari meetodit.

Kvalitatiivsete meetodite abil saab hinnata probleemi olemust (nt lapse kaasamist protsessi ning teenuse osutamist mõjutavaid tegureid) ja täpsustada statistiliste seoste põhjuseid (nt pärast perelepitust kohtusse pöördunud lapsevanemate esitatud põhjused). Kvantitatiivsete meetoditega saab anda arvulisi hinnanguid (nt koostada ülevaade süsteemi tasuvuse kohta, hinnata teenuse mõju Eesti kohtusüsteemile (muutused suhtlus- ja hooldusõiguse juhtumites).

Dokumendianalüüsi käigus anti ülevaade perelepitajate koolitusmaterjalidest, vanemluskokkulepetest, edutuse tõenditest ja lapse kaasamise protokollidest ning teiste riikide avalikest dokumentidest. Saamaks võimalikult terviklikku ülevaadet laste kaasamisest protsessi ja juhtumite menetlemise praktikatest Eestis, kaasati dokumendianalüüsi perioodi 01.09.2022–30.08.2024 vähemalt kolmandik menetletud juhtumite kokkulepetest (412) ja edutuse tõenditest (690). Lapse kaasamise protokolle oli 142. Teiste riikide dokumentide põhjal koostati ülevaade perelepitussüsteemist, selgitamaks välja võimalikud head praktikad selle kohta, kuidas saab parandada Eesti perelepitussüsteemi toimimist, milliseid lähenemisi on kasutatud laste kaasamiseks, otsustamise toetamiseks, ning kuidas on neid lähenemisi põhjendatud. Kasutati nii veebis avalikult kättesaadavaid dokumente kui ka vajadusel välisriikide ekspertidelt saadud täiendavat infot. Välisriikidest kaasati uuringusse: Läti, Leedu, Norra, Rootsi ja Taani.

Kvalitatiivsete andmete kogumine toimus personaalsete süvaintervjuudega uuringu sihtrühmadega. Kvalitatiivne analüüs, mis aitab mõista nähtuste vahelisi seoseid, aitab ära kirjeldada probleemide põhjused ning näitab kätte kohad ettepanekute tegemiseks/lahenduste otsimiseks.

Uuringu peamised sihtrühmad on: (1) **lapsevanemad**, (2) **lapsed**, (3) **perelepitajad**, (4) **ekspertid**, (5) **poliitikakujundajad**. Lisaks intervjuueeriti uuringu käigus kirjalikult välisriikide eksperte. Välisriikide ekspertidest osales uuringus Leedu esindajana professor Dr. Agnė Tvaronavičienė, kes on Mykolas Romeris Ülikooli õigusteaduskonna professor ning Leedu Lepitajate Kutseksamikomisjoni esimees ja Lepitajate Töösoorituse Hindamise Komisjoni liige. Läti ekspertina osales uuringus Dana Rone, kes töötab ise muuhulgas lepitajana ja on ka selles uuringus käsitletud teadusartikli „Mediation in the Baltic States: Developments and challenges of implementation“ üks autoritest. Intervjuud võimaldavad koguda primaarandmeid ja informatsiooni lapsevanemate, laste ja valdkonna ekspertide kogemusest riiklikus perelepitusteenuses ja -süsteemis. Intervjuude tulemuste analüüs sisaldab lapsevanemate, laste, perelepitajate ja valdkonna ekspertide hinnanguid.

Lapsevanematega viidi intervjuusid läbi mais ja juunis. Kokku on uuringu käigus lapsevanematega läbi viidud 20 personaalset süvaintervjuud. Kuna lapsevanemad olid oma laste suhtes kaitsvad ning ei lubanud nende intervjuueerimist, õnnestus uurijatel vestelda vaid kolme lapsega. Kaks last olid tüdrukud, üks 15-aastane ja üks 16-aastane ja üks laps oli 14-aastane poiss. Luba laste intervjuueerimiseks küsiti kõikidelt lapsevanematelt, kellelt intervjuud paluti. Uurimisrühmas on

liikmed, kellel on hea kogemus tundlike sihtrühmade intervjuerimisel ning kes valdavad laste intervjuerimiseks kasutatavaid meetodeid. Seda selgitasime ka lapsevanematele, kuid paraku jäi suur osa lapsevanematest siiski kindlaks, et nad ei soovi tekitada oma lapsele täiendavat stressi, tuletades talle meelde vanemate lahkuminekuga seotud ebameeldivaid emotsioone. Oli ka olukordi kui üks vanem isegi ütles, et ehk tema oleks lapse intervjuerimisega nõus, aga täpsustas, et teine vanem kindlasti sellega nõus ei ole. Ja mitmed lapsevanemad andsid nendega ühenduse võtmisel teada, et nad ei näe lapse intervjuerimisel mõtet, sest laps kas ei olnud üldse protsessi kaasatud või käis ühe korra ning ei arvanud sellest midagi.

Ekspertintervjuusid viidi läbi mitmes jaos, alustades 2024. a detsembris ja jätkates 2025. a kevadel. Ekspertidega viidi läbi 18 personaalset süvaintervjuud ja üks kirjalik intervjuu. Sellesse sihtrühma kuulusid 3 kohtunikku, 2 kohtutäiturit, 8 lastekaitsetöötajat või lapse heaolu spetsialisti, 2 Sotsiaalkindlustusameti koordinaatorit ning Eesti Lepitajate ühingu, Eesti Pereteraapia ühingu ja Lastekaitse Liidu esindajad. Perelepitajatega viidi läbi 10 intervjuud.

30.08.2024 seisuga oli toimunud 1 510 riiklikku perelepitusmenetlust, mis tähendab, et riikliku perelepitusteenusega oli olnud seotud ligikaudu 2 900 lapsevanemat. Kuna tegemist on suure hulga inimestega, keda kõiki ei olnud uuringu käigus võimalik intervjuerida, siis oli asjakohane võimalikult paljude osaliste tagasiside saamiseks kutsuda lapsevanemaid täiendavalt täitma **veebiküsitluse küsimustikku**. Vähendamaks lapsevanemate uuringus osalemise koormust ei saadetud veebiküsitluse küsimustiku kutset neile lapsevanematele, kellele saadeti intervjuus osalemise kutsed.

Veebiküsitlus viidi lapsevanemate hulgas läbi juuni–juuli 2025. Selle aja jooksul saadeti riikliku perelepitusteenust kasutanud lapsevanematele üks uuringukutse ja 2 meeldetuletust. Uuringukutse saadeti 1 127-le inimesele. Veebiküsitluses osalemisest keeldus 78 inimest. Täielikult täidetud küsimustikke laekus 193, osaliselt täidetud küsimustikke oli 42. Seega põhineb veebiküsitluse tulemuste tõlgendamine 235-l riiklikku perelepitusteenust kasutanud lapsevanema hinnangul. Aruandes on esitatud veebiküsitluse tulemuste erisusi erinevate rühmade lõikes. Pole teada, kas erisused on juhuslikud või peitub nende taga mingi põhjuslik seos, mis vajab täiendavat analüüsi.

Tuginedes uuringus kogutud infole (dokumendi- ja andmeanalüüsid, rahvusvaheliste praktikate ja Eesti võrdlus) koostati uurimisküsimustele vastav analüüs ning tehti järeldused ja soovitused riikliku perelepitusteenuse parendamiseks ja arendustegevusteks. Soovituste praktilist rakendatavust valideeriti perelepitajate ja kohalike omavalituste lastekaitsetöötajate hulgas uuringu raames läbi viidud **fookusrühmaintervjuude** käigus. Ühtlasi arutati uuringu käigus välja töötatud ettepanekuid ja soovitusi **aruteluseminaril** koos uuringu tellijaga.

TEISTE RIIKIDE PRAKTIKATE ÜLEVAADE

Perelepitus ei ole imevahend. Kui vanemal puudub piisav vanemlik võimekus või ta on vägivaldne, võib lepitusmenetlus olla lapse huvidega vastuolus. Kõikvõimalik väärkohtlemine – füüsiline, emotsionaalne, psühholoogiline, majanduslik ja seksuaalne – võib samuti vähendada vanema võimet teha ratsionaalseid ja lapsekeskseid otsuseid. Ka nendel juhtudel ei ole lepitusmenetlus tõenäoliselt sobiv vaidluste lahendamise meetod. Kui perelepitaja usub, et vanemad ei ole võimelised sõlmima kokkulepet, mis on lapse parimates huvides, peaks lepitaja protsessi lõpetama, mitte otsustama vanemate nimel ega avaldama pooltele survet kokkuleppe vastuvõtmiseks.³

Teiste riikide perelepitusteenuse süsteemide ja praktikate võrdlemiseks valiti viis välisriiki: Leedu, Läti, Rootsi, Taani, Norra. Ülevaade käsitleb perelepitusteenuse tausta ja iga riigi omapära teenuse pakkumisel. Lisa 1. Teiste riikide praktikate ülevaade tabel annab detailsema ülevaate ja riikide võrreldavuse.

Perelepitusel on Põhjamaades kaks suunda: üks õiguslikus kontekstis ja teine pereteraapia või pereteenuste kontekstis. Õiguslikus kontekstis keskendub perelepitus vanemluse juriidilistele ja majanduslikele aspektidele, eesmärgiga, et vanemad lahendaksid konfliktid ja teeksid koostööd „ärilisel“ viisil. Nõustav perelepitus keskendub perekonna omavahelistele suhetele, lähtudes ideest, et nende probleemide lahendamine on konfliktide lahendamisel võtmetähtsusega. Terapeutiline perelepitus, mis on nõustava lepituse alaliik, on mõeldud kõrge konfliktitasemega peredele.

Lisaks leidub ka hübriidseid lähenemisi, näiteks kaaslepitust, kus üks lepitaja on jurist ja teine perenõustaja või terapeut. Üks variant on ka hariv lepitamine, kus lepitaja keskendub vanemate harimisele lahkumineku järgsete koostööoskuste osas, õpetades neid eelkõige mõistma ja arvestama laste vajadusi, samal ajal võimaldades vanematel ise läbi rääkida.

Kuigi lepitamine on nii lai mõiste kui ka paindlik protsess, tuleb seda siiski teistest protsessidest eristada. Selleks, et lepitamine teeniks erinevate vajadustega peresid, tuleb iga protseduur perelepituse raames selgelt määratleda, et pered leiaksid endale sobiva protsessi. Kui pered ei mõista erinevate lepitamisprotsesside sisu või ei leia neile sobivat lähenemist, võivad nad eksliku ettekujutuse põhjal lepitusest keelduda.

Kuna lepitamine võib olla kõrge konfliktitasemega peredele kahjulik, on paljudes riikides kasutusele võetud sõelumisvahendid, tuvastamaks peresid, kus esineb lähisuhtevägivalda, tõsiseid vaimse tervise probleeme jms, ning määrata neile sobivad vaidluste lahendamise protsessid. Kõrge konfliktitasemega perede vajaduste lai spekter muudab sobivate teenuste loomise keerukaks.

Paljudes riikides on kasutusele võetud abiteenused, nagu kursused ja tugigrupid, mis on suunatud konkreetsetele peretüüpidele, näiteks mitmekultuurilised pered või pered, kus lapsel on terviseprobleeme. Mõned pered võivad vajada terapeutilisi sekkumisi; pered, kes võitlevad vaesuse ja töötusega, võivad saada abi sotsiaalteenuseid hõlmavatest sekkumistest, samas kui teised pered

³ Nylund, A. (2024). Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services? In Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

vajavad pigem laste heaolu teenuste ja lahutusega seotud teenuste kombinatsiooni. Ideaalis peaksid kõrge konfliktitasemega peredele suunatud teenused hõlmama mitut valdkonda ja olema kohandatud iga pere vajadustele.

Kuigi teenuste piirid ei ole selgelt määratletud, on kõigis Põhjamaades olemas lahutusega seotud spetsiaalsed teenused, mida saab käsitleda kolmetasandilise süsteemina:

1. lahutuse varases staadiumis teenused kõigile peredele,
2. teenused peredele, kes vajavad (või soovivad) abi vaidluste lahendamisel,
3. kohustuslikud kohtueelse menetluse teenused, st lepituses osalemine on eeltingimus kohtuasja algatamiseks.

Ühtset Põhjamaade süsteemi ei eksisteeri. Taani süsteem pakub teenuseid igal tasandil (vt Tabel 1), Norra süsteem keskendub lahutuse algfaasile ja eelmenetlusele; Rootsis on teenused abivajavatele peredele ning kohtueelse menetluse teenus, samas kui Soomes on teenused ainult neile peredele, kes ise aktiivselt abi otsivad. Taanis on kõige mitmekesisem süsteem, pakkudes vastavalt perede vajadustele ja eelistustele erinevaid protsesse/teenuseid. Norra ja Soome on erandid: Norras peavad kõik lahutavad pered, kellel on alla 16-aastased lapsed, osalema lepituses, samas kui Soomes on kõik teenused vabatahtlikud. Taanis ja Norras pakutakse lepituse täienduseks abiteenuseid, nagu vestlusringid lastele ja noortele, kes kogevad enda vanemate lahutust, informatiivsed videod ja brošüürid ning kursused peredele, kellel on erivajadused (nt erivajadusega pereliikmed, tõsised haigused või viha probleemid). Neid teenuseid saab kasutada ka lepitusest sõltumatult.

Tabel 1. Põhjamaade lepitussüsteemi struktuur (v- vabatahtlik, k- kohustuslik)

	TEENUSED LAHUTUSE ALGFAASIS PEREDELE	VAIDLUSTE LAHENDAMINE	KOHTUEELNE MENETLUS
Taani	Nõustamine (v)	Lepitus (v), ekspertnõustamine (v)	Perelepitus (k), ekspertnõustamine (k)
Soome	Puudub	Lapse heaolu järelevalve (v); perelepitus (v)	Puudub
Norra	Perelepitus (k)	Puudub	Perelepitus (k)
Rootsi	Puudub	Koostöökohtumised (v)	Infokohtumised (k)

Põhjamaade perelepituse kvaliteedi kohta on andmed piiratud. Üks põhjus on see, et kuigi perelepituse väljendatud eesmärk on aidata vanematel jõuda kokkuleppele laste hoolduskorra osas, on tegelik motiiv sageli kohtute töökoormuse vähendamine. Lepitusprotsess, selle roll ja edukuse kriteeriumid varieeruvad sõltuvalt kasutatavast lepituse mudelist.

Põhjamaade regulatsioonide ja asjassepuutuvate dokumentide analüüs toob esile olulise puuduse: viiteid rahvusvahelisele teadustööle perelepituse protsessi, lepitajate sekkumiste ning eetiliste ja regulatiivsete väljakutsete kohta esineb harva. See tõenäoliselt mõjutab protsessi ja tulemuse kvaliteeti, lepituse metoodika arengut, lepitajate koolitust, nende vastutust ning teenusepakkujate usaldusväärsust ja kasutajate arusaama lepituse olemusest.⁴

⁴ Nylund, A. (2024). Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services? In Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

Lapse kaasamine protsessi

Kuigi käesolev uuring keskendub viiele välisriigile on siin aruande peatükis välja toodud laste kaasamise praktikad Inglismaa ja Walesi kontekstis. Põhjuseks asjaolu, et siin esitatud järeldusi ja tulemusi saab laiendada ka teiste riikidele.

Inglismaal ja Wales viidi aastatel 2011-2014 läbi ulatuslik uuring kolme peamise kohtuvälise perevaidluse lahendamise protsessi teadlikkuse ja kogemuste kohta. Need protsessid olid⁵:

- **Perelepitus** – kus mõlemad vanemad püüavad perelepitaja abiga lahendada lastega seotud küsimusi.
- **Advokaatide läbirääkimised** – kummagi osapoolte juristid suhtlevad kirja teel ja püüavad leida lahenduse ilma kohtusse pöördumata.
- **Koostööõigus** (*collaborative law*) – mõlemat osapoolt esindavad oma juristid ning läbirääkimised toimuvad neljapoolsetes, mitteaenulikes kohtumistes, mille eesmärk on leida kokkulepe ilma kohtusse pöördumata. Kui kokkulepet ei saavutata, tuleb palgata uued juristid.

Peamised uuringu järeldused olid, et osapooled peavad olema emotsionaalselt valmis, eriti lepituse puhul, kuna nad ei saa loota juristi toetusele. Peamised põhjused, miks inimesed ei valinud lepitusmenetlust, olid hirm partneri ees ja partneri keeldumine osalemast. Perevägivalda sõelumine lepituses oli ebaühtlane ja sageli ebaefektiivne. Kõik kohtuvälised protsessid püüdsid olla lapsekeskse suunitlusega, kuid salvestatud sessioonid näitasid, et täiskasvanute huvid võisid laste omadest üle domineerida. Kuigi lepitus võib olla ka last kaasav (st laps kohtub lepitajaga eraldi ja tema arvamus edastatakse vanematele), kasutati seda võimalust harva – peamiselt vanemate ja lepitajate vastumeelsuse tõttu. Kuigi Inglismaa ja Walesi seadus (Children Act 1989, §1 lõige 1) sätestab, et lapse heaolu on kohtumenetluses ülim, ei laiene see põhimõtte kohtuvälistele protsessidele. Seetõttu täheldati kalduvust (nagu ka kohtumenetlustes), et laste hääl filtreeriti läbi vanemate vaatenurga. Lapsekeskset lähenemist kasutati ka pealiskaudselt – vanemad kasutasid lapse heaolu retoorikat oma seisukohtade õigustamiseks, mõtlemata tegelikult, mis on lapsele parim. Uuringus leiti väga vähe vanemaid, kes olid last kaasava lepitusega nõustunud.⁶

Uuringu üks järeldustest oli ka, et juhtudel, kus osapoolte vahel on märkimisväärne psühholoogiline ebavõrdsus, võimutasakaalu puudumine või ühe poole haavatavus, vajab see osapool (ja tema laps) vähemalt juristi kaitset. Sageli kasutab tugevam osapool seda ebavõrdsust ära, keeldub kompromissidest ja ei paku õiglast lahendust, mistõttu muutub kohtumenetlus vältimatuks.⁷

⁵Barlow, A., Hunter, R., Ewing, J. (2024). Mapping Paths to Family Justice: Resolving Family Disputes Involving Children in Neoliberal Times. In *Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems*. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

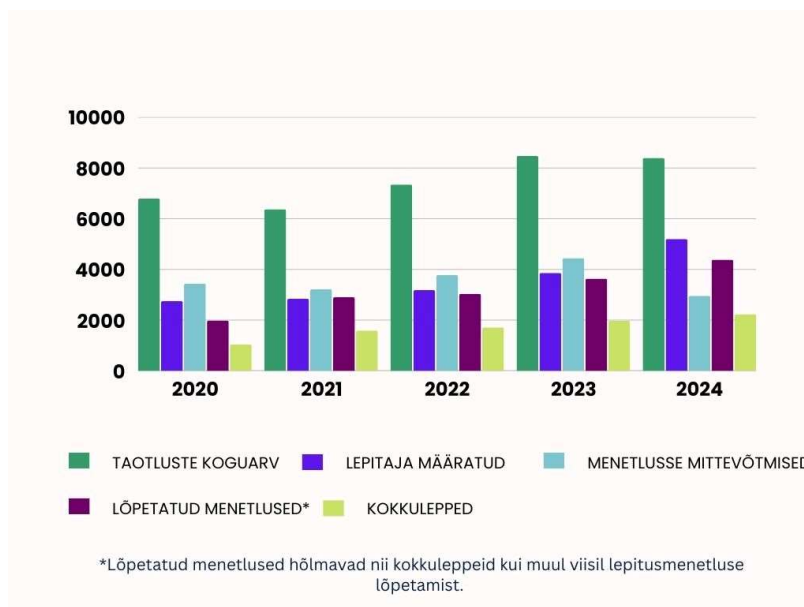
⁶*Ibid*

⁷*Ibid*

Leedu

Leedus tehti perelepitusteenuse institutsionaliseerimisega algust juba 20 aastat tagasi ning aastatega on kohustusliku perelepitusteenuse kasutamine kasvanud.

2024. aastal esitati Leedus 8 394 kohustusliku perelepitusteenuse taotlust. Neist 5 200-l juhul määrati lepitaja, ülejäänud, umbes kolmandiku juhtumite puhul, ei nõustunud teine osapool lepituses osalema. Kokku lõpetati 4 380 juhtumi menetlus, millest **kokkuleppele jõuti veidi üle poolel (51%) juhtudest**.⁸ Aastatel 2020–2024 on kokkuleppele jõutud lepitusmenetluste osakaal moodustanud umbes poole (vt Joonis 1), olles kõrgeim 2022. aastal (56%).

Joonis 1. Leedu perelepitusmenetluste statistika perioodil 2020–2024. Joonise allikas: Riigi tagatud õigusabi teenuste 2024. a tegevusaruanne

Perelepitusteenuse eesmärk

Perelepitusteenuse eesmärgiks seati vaidluste lahendamine perelepitusteenuse kaudu, mis säästab kohtusüsteemi aega ja kulu. Kuigi tegemist ei ole kohtu poolt suunatud kohustusliku perelepitusteenusega, on nõutav, et osapooled väljendaksid püüet lahendada vaidlused perelepitusteenusega enne kohtusse pöördumist. Perelepitusteenuse algatajaks on hageja, kuid vastaja passiivsuse puhul on hagejal õigus pöörduda kohtusse.

Kuigi perelepitusteenus on toiminud juba 20 aastat, on alles viimastel aastatel kasvanud avalikkuse teadlikkus ja vastuvõtt teenuse suhtes. Esmalt nähti teenuses pigem tõket kohtusse pöördumise ees. Perelepitusteenuse positiivse mõju propageerimine on mõjutanud lepitusteenuse kasutamist ka teistes valdkondades.

⁸ VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TARNYBOS 2024 METŲ VEIKLOS ATASKAITA. Riigi tagatud õigusabi teenuste 2024. a tegevusaruanne.

2022. a viidi Leedus läbi põhjalik Lepitusseaduse järelhindamine. Uuringu tulemuste kohaselt oli kohustusliku lepituse mõju Leedu õigussüsteemile väga positiivne. Leiti, et:

- perekonnaasjade vaidluste arv kohtutes vähenes märkimisväärselt,
- osapooled säästsid aega ja raha,
- vaidlused lahendati kokkulepetega, mis on tavaliselt kestlikumad kui kohtuotsused, mis vajavad sundtäitmist.⁹

Lahutamine on emotsionaalne protsess ja periood, mil inimesed ei suuda sageli mõelda rahulikult. Konfliktne vahekord pärsib rääkimist ja kuulamist. Lepitaja eesmärk ei ole osapooli lepitada, vaid saavutada olukord, kus osapooled suudavad omavahel suhelda. Lahutamine osapoolte kokkuleppel on võimalik, kui abielus on olnud vähemalt aasta, mõlemad osapooled on teovõimelised ja on jõutud kokkuleppele lahutuse tingimustes. Lahutus kinnitatakse kohtus. Kohustuslik lepitusteenus on vajalik ainult juhul, kui osapooltel on eriarvamusi.

Perelepitusteenuse korraldus

Perelepitusteenuse seadusandluse eest vastutab Justiitsministeerium. Leedu riiklik õigusabi talitus kehtestab kutsestandardi ja viib läbi kutsesobivustesti, koondab riiklikult rahastatud perelepitusteenust pakkuvad lepitajad ja ka riigi poolt akrediteeritud lepitajad. Lepitusteenusega seonduvad andmed koondab Leedu riiklik õigusabi talitus.

Leedus on alates 2020. aastast perelepitusteenus kohustuslik kõigi vaidluste puhul, mida saab lahendada kokkuleppega. Siinkohal on teemadest hõlmatud lahutus, lastega seotud küsimused (hooldusõigus, elukoht, suhtlusõigus), elatisraha, abikaasatoetus, perekonnanime küsimused, vanemate ülalpidamine ja muud sarnased nõuded. Kohustuslik lepitus ei kehti menetlustes, mis ei ole vaidlustatavad või mida ei saa lahendada kokkuleppega ja vajavad kohtuotsust – näiteks isaduse vaidlustamine, vanemlike õiguste piiramine/lõpetamine, lapsendamise jne.

Seega eeldatakse seaduse järgi, et lepitus on vajalik, kui vaidlus on lahendatav kokkuleppega. Menetluslikult tagatakse vastavus: enne kohtumenetlust tuleb algatada lepitus; ainult juhul, kui lepitus on lõpule viidud või ebasobivaks tunnistatud, võib asi kohtusse jõuda.

Kohustuslik lepitus on Leedu elanikele tasuta (riik katab kuni 8 tundi lepitaja teenust). Riikliku õigusabi teenistus koordineerib riiklikult rahastatud lepitusteenust. Osapooltel on õigus kasutada ka eralepitajaid ja tasuda nende teenuste kasutamise eest ise.¹⁰

Leedus ei kohaldata kohustuslikku perelepitust, kui üks osapool on võimalik perevägivalda ohver ja teine võimalik vägivallatseja. Sellisel juhul võib ohver pöörduda otse kohtusse, kui seaduses sätestatud tingimused on täidetud.

Vabastus kehtib, kui on olemas tõendid (Lepitusseadus, artikkel 20 lõige 1):

- lähenemiskeeld väidetava vägivallatseja suhtes,
- pooleliolev eeluurimine perevägivalda asjus,
- kohtumenetlus perevägivalda asjus,
- süüdimõistmine perevägivaldas,
- ametlik tõend spetsialiseeritud tugiteenuse osutajalt, et isik saab perevägivalda tõttu abi.

⁹ [Ex post evaluation of the Law on Mediation, 2022 \(in Lithuanian\)](#)

¹⁰ Prof dr. Agnė Tvaronavičienė kirjalik intervjuu

Kui väidetav ohver soovib siiski kasutada lepitusteenust küsimustes, mis ei ole otseselt seotud vägivallaga (nt lahutus, laste hooldusõigus), on tal õigus kasutada riiklikult rahastatud lepitust.

Sõltuvusprobleemid ja tõsised vaimse tervise häired tuvastatakse tavaliselt lepitaja esmasel juhtumihindamisel. Kui need ohustavad osapoolte või laste turvalisust, võib lepitus osutuda ebasobivaks ja asi suunatakse otse kohtusse.¹¹

Leedus ei kuulu kohustuslik perelepitus sotsiaalteenuste süsteemi, vaid on seotud eelkõige õigusteenustega ja keskendub juriidiliste vaidluste lahendamisele. Kui osapooled jõuavad kokkuleppele, saab selle kohtule kinnitamiseks esitada, mis annab kokkuleppele kohtuotsuse jõu. See on peamine lepitusega seotud järeltegevus.

Pered, kes vajavad täiendavat tuge (nt psühhosotsiaalne abi, vanemlusnõustamine, sotsiaalne nõustamine), saavad pöörduda sotsiaalteenuste poole, kuid need ei ole lepitusega süsteemselt seotud ega toimi selle otsese jätkuna. Mõnes omavalitsuses suunavad lepitajad peresid mitteametlikult sotsiaal- või psühholoogilise abi juurde, kuid see ei ole ametlikult reguleeritud protseduur.

Samas on vabatahtlik lepitus alati kättesaadav sotsiaalteenuste osana. See on osa komplekssetest sotsiaalteenustest, mida rahastatakse ELi fondidest ja mis on kättesaadavad kõigis Leedu omavalitsustes.¹²

Perelepitusteenuse kasutaja teekonnad (Leedu)				
Võimalikud teekonnad	Infoallikas	Perelepitusteenuse läbiviimine	Perelepitusteenuse lõpetamine	Jätkutegevused
Perelepitusteenuse kasutamine	Üks osapool pöördub riikliku õigusabi talituse poole, kus määratakse riiklikult rahastatud perelepitaja. Lepitaja kinnitab osapoolte sobivuse lepituses osalemiseks.	Osapooled valivad esindajad, täpsustavad oma positsioone ja milles nad on nõus järeleandmisi tegema, ilmumine lepitusteenusele.	Lõppotsuse kuupäev, kus osapooled jõuavad kokkuleppele.	Kohus registreerib lahutuse.
			Kuupäev, mis on lepitaja või ühe või mõlema osapoole kirjaliku avalduse alusel lepitusteenuse lõpetamiseks.	Osapool pöördub kohtusse.
Perelepitusteenusega mittedobivus	Lepitaja leiab et osapooled ei sobi lepitusse.			Osapool pöördub kohtusse.
Keeldumine perelepitusteenusest		Üks osapool keeldub lepitusteenusest või 14 päeva jooksul ei jõuta lahenduseni.	Lahenduseni ei jõuta.	Osapool pöördub kohtusse.

¹¹ Prof dr. Agnė Tvaronavičienė kirjalik intervjuu

¹² *Ibid*

Leedu kohustuslik perelepituse süsteem toimib ja on toonud olulisi eeliseid: vähem kohtuvaidlusi, aja ja kulude kokkuhoid, rohkem sõbralikke ja kestlikke lahendusi.

Siiski on mitmeid väljakutseid¹³:

- Süsteem on väga liberaalne: kui hageja algatab lepitusmenetluse võib vastaspool ilma negatiivsete tagajärgedeta osalemisest keelduda. Seetõttu toimub vaid umbes 50% kohustuslikest lepitustest.
- Murekoht on lepitajate töö kvaliteet. Riiklik tasu (25 eurot/tund) on madal, mistõttu mõned lepitajad pingutavad minimaalselt, mis kahjustab riikliku lepitusteenuse mainet.
- Kohustuslikkus vähendab osapoolte sisemist motivatsiooni: mõned osalevad formaalselt, ilma tegeliku soovita kokkulepet saavutada.

Vaatamata kitsaskohtadele on Leedu perelepitussüsteem oluline samm alternatiivse vaidluste lahendamise edendamisel. Parandamist vajavad süsteemis eelkõige:

- vastaspoole osaluse suurendamine,
- lepitajate tasu ja kvaliteedistandardite tõstmine,
- osapoolte aktiivsema kaasatuse soodustamine.

Kokkuvõttes võib Leedu kohustusliku perelepituse mudelit pidada edulooks, mis vajab veel mõningaid reforme.¹⁴

Laste kaasamine lepitusprotsessi

Kuigi kolmandad osapooled võivad olla perelepitusse kaasatud, ei ole see seadustatud, samuti ei ole reguleeritud laste kaasamine ja laste arvamuse kuulamine perelepituses, mida peetakse üheks perelepitusteenuse vajakajäämiseks. Lepitaja selgitab, kuidas suhelda ja teha olukord lihtsamaks lastele, sest ka lahkumineku korral on lapsevanemad kohustatud enda laste eest hoolitsema. Kui lepitusteenusega ei saavutata kokkulepet lahutuse tingimustes, siis pööratakse kohtusse, kus lepitaja esitab kokkuvõtte lepitusteenusest.

Leedu seadusandluse kohaselt võib lapsi kaasata lepitusse vanemate ühisel nõusolekul. Praktikas kasutatakse seda võimalust väga harva. Leedu perelepitajad väldivad laste otsest kaasamist, kuna neil puuduvad sageli teadmised laste kaasamise kasust ja nad ei tunne end piisavalt pädevana lastega tundlikel teemadel suhtlemiseks. Tulevikus loodetakse laste kaasamist suurendada, kuid see eeldab perelepitajate täiendavat koolitust ja ettevalmistust. Isegi kui lapsi otseselt ei kaasata (lapse huvidel põhinev lepitus), on lepitaja seadusega kohustatud tagama, et kokkulepe ei lähe vastuollu lapse parimate huvidega. Selle tagab ka kohus, kes kokkuleppe enne kinnitamist üle vaatab. Selleks, et hinnata, et perelepituse tulemus ei ole vastuolus lapse huvidega, teeb lepitaja koos vanematega nn „reaalsustesti“, hinnates, kuidas kavandatud lahendused mõjutavad lapse huve. Kui vanemad lepivad kokku tingimustes, mis on selgelt vastuolus lapse parimate huvidega, on lepitajal õigus protsess katkestada. Lisaks peab iga perelepituses saavutatud kokkulepe saama kohtu kinnituse. Kohtunik

¹³ Prof dr. Agnė Tvaronavičienė kirjalik intervjuu

¹⁴ *Ibid*

kontrollib, et kokkulepe vastab seadusele, avalikule huvile ja eelkõige lapse parimatele huvidele. Seega on Leedus topeltkaitse: lepitaja vastutus protsessi ajal ja kohtu kontroll pärast seda.¹⁵

Kohtusse pöördumise puhul annab oma hinnangu Laste Õiguste Kaitse Teenistus (*Service for the Protection of Children's Rights*). Teenistus kogub andmeid perekonna olukorra kohta, külastab vanemaid, kogub informatsiooni sissetuleku, töökoha, teiste koos elavate inimeste kohta ja hindab olukorda lapse kasvatamise seisukohalt. Teenistus suhtleb vanematega ja küsib lapse hinnangut, teeb väljavõtted ametlikest registritest ja esitab kogutud informatsiooni alusel kohtule põhjendatud ettepaneku, lähtudes lapse parimast huvist.

Last puudutavate otsuste tegemisel peab lapsel olema võimalus väljendada oma arvamust ja soovi, millega peab arvestama. Lähtudes lapse taustast ja lünkadest tema üleskasvamisel, ei pruugi lapse soovid ja huvid kattuda, ning oluline on määratleda, millised lapse soovid kattuvad tema huvidega. Lapse soovide ja parimate huvid vahelise konflikti puhul tuleb otsus teha lähtudes lapse parimatest huvidest.

Leedus on lapse heaolu tagamine perelepituses seadusega määratletud kui keskne põhimõte, kuid praktikas on see veel arengujärgus. 2023. aasta hindamisaruandes¹⁶ toodi välja:

- vajadus täpsemate juhiste järele, kuidas lapse huve lepituses arvesse võtta;
- soovitus arendada lepitajate koolitust, et nad oskaksid lapse heaolu paremini hinnata ja arvesse võtta;
- puudub süsteemne laste kaasamine lepituse protsessi, kuigi see on rahvusvaheliste soovitude kohaselt oluline.

Läti

Justiitsministeeriumi esitatud teabe kohaselt algatati Lätis 2021. aastal 273 lepitusmenetlust, millest 57% lõppesid täieliku või osalise kokkuleppega, 17% ei lõpetatud, sest protsess on veel pooleli, ja 26% lõppes kokkuleppeta. Enim lepitusmenetlusi oli lastega suhtlemise küsimustes – 151 juhtumit, vanemate suhetes ja omavahelises suhtluses oli 113 juhtumit, laste elukoha määramises, elatise suuruses ja maksmise korras 65 juhtumit, lapse kasvatamise küsimuses ja lapse hooldusõiguse küsimustes vastavalt 45 ja 33 juhtumit, lahutuse küsimustes 21 juhtumit ja muudes küsimustes 29 juhtumit. Tuleb märkida, et ühes lepitusmenetluses on võimalik mitu vaidlusküsimust, mistõttu nende arv võib erineda algatatud lepitusmenetluste koguarvust.¹⁷

2024. aastal algatati Lätis programmi „Lepitus perevaidlustes“ (*„Mediation in Family Disputes“*) raames 323 lepitusmenetlust. Üle poole juhtumite (55%) puhul lepitusmenetlus veel kestab. Täieliku kokkuleppeni jõuti 124 juhtumi puhul, osalise kokkuleppeni 51 juhtumi puhul ja 78 menetluses kokkulepet ei saavutatud.

¹⁵ Prof dr. Agnė Tvaronavičienė kirjalik intervjuu

¹⁶ <https://mediationblog.kluwerarbitration.com/2023/07/20/the-lithuanian-model-of-mandatory-mediation-in-family-disputes-an-updated-scheme-for-overcoming-the-mediation-paradox/>

¹⁷ Informatiivais ziņojums „Par iespējamiem pasākumiem, kas vērsti uz mediācijas izmantošanas veicināšanu ar bērnu interesēm saistītu strīdu risināšanā”.

Perelepitusteenuse eesmärk

Perelepitusteenusega pakutakse võimalust lahendada vaidlusi lepitusteenuse kaudu ja vältida seeläbi vajadust kohtusse pöördumiseks. Perelepitusteenuse kasutamine ei ole kohustuslik, vaid soovituslik. Kohtusse pöördumise korral soovib kohtunik kohtuvaidluse erinevates etappides lahendada osapooltel vaidlus lepitusteenuse teel.

Lepitaja kutse on Lätis kõrgelt tunnustatud, kutseeksami viiakse läbi kord aastas ja justiitsminister tutvustab avalikult kutseeksami läbinuid. Tunnustatud lepitajate andmed: pilt ja nimi, kutsetunnistuse number ja kehtivus, kontaktandmed jm on „Kutsetunnistusega lepitajate” veebilehel avalikult kättesaadavad.

Lahutuse saab vormistada kas kohus või juhul, kui abielu on ebaõnnestunud ja mõlemad osapooled nõustuvad lahutuse tingimustega, notar. Abielu tunnistatakse ebaõnnestunuks, kui abikaasad ei ole elanud koos vähemalt aasta. Notar koostab kirjaliku kokkuleppe abielu lahutamiseks, millega osapooled võivad nõustuda veebikohtumises ja allkirjastada kokkuleppe elektrooniliselt.

Vanemlike õiguste vaidluse puhul otsustatakse kohtulikult, arvestades lapse paremaid huve ja lapsele antakse võimalus oma arvamuse väljendamiseks, juhul kui laps on selleks võimeline ja suuteline. Lapse õiguste ja vanemlike õiguste vahendajaks on Orvukohus (*Orphans Court*).

Perelepitusteenuse korraldus

Perelepitusteenuse seadusandluse ja toimimise eest vastutab Lätis Justiitsministeerium. Lepitusteenuse kasutajad võivad pöörduda otse lepitaja poole, kes otsustab, kas antud juhtum vastab riiklikult rahastatud lepitusteenuse nõuetele. Osapooled võivad leppida kokku lepitusteenuse jätkamise kohtumise tasus pärast viie tasuta kohtumise lõppemist. Madala sissetulekuga peredele võimaldatakse 7 lepitussessiooni. Niipea kui riiklik või kohaliku omavalitsuse asutus saab teavet perevaidluse kohta, soovitatakse perel pöörduda lepitusse. Kuigi lepitus on vabatahtlik protsess soovivad kõik vaidluste lahendamiseks seotud asutused seda tungivalt proovida. Ka kohtud saadavad osapooltele infot lepituse võimaluse kohta.¹⁸

Lätis ei ole kindlat protsessi, kuidas tuvastada enne lepitust perevägivalda, sõltuvusprobleemide või vaimse tervise häiretega peresid. Lepitaja on neutraalne ja ei kogu enda klientide kohta infot. Isegi kui klientidel on varasem ajalugu seoses vägivalda, sõltuvuse või vaimse tervise häirega, on neil õigus lepituses osaleda. Lepitaja professionaalne kohustus on hinnata protsessi käigus, kas osapooled on võimelised lepitust jätkama. Tundlike andmete kogumine enne protsessi oleks vastuolus lepitaja neutraalsuse põhimõtte ja isikuandmete kaitse määrusega. Selline info on politsei, meditsiinasutuste, kohtute või sotsiaalasutuste käsutuses, kuid lepitaja ei saa ametlikku juurdepääsu nendele andmetele.¹⁹

Lepitusteenus püüab leida mõlemaid pooli rahuldava lahenduse, kohtuliku vaidluse puhul on lahenduseks ühe poole võit ja teise kaotus. Mõlemale osapooltele sobiva lahenduse leidmine on oluline arvestades, et osapooled peavad paratamatult ka pärast lahkuminekut omavahel suhtlema, eriti kui on ühiseid lapsi.

¹⁸ Dana Rone kirjalik intervjuu

¹⁹ *Ibid*

Perelepitusteenuse kasutaja teekonnad (Läti)				
Võimalikud teekonnad	Infoallikas	Perelepitusteenuse läbiviimine	Perelepitusteenuse lõpetamine	Jätkutegevused
Osapooled otsustavad kasutada perelepitusteenust	Pöördutakse otse tunnustatud lepitaja poole. Kui ei jõuta otsusele tunnustatud lepitaja valikus, pöörduda Tunnustatud Lepitajate Nõukokku, kes määrab lepitaja.	Lepitakse kokku kohtumise tasus, juhul kui viie tasuta kohtumisega ei saavutata lahendus ja osapooled soovivad lepitusteenusega jätkata.	Lõppotsuse kuupäev, millega osapooled jõuavad kokkuleppele.	Kohus registreerib lahutuse.
			Osapooled lõpetavad lepitusteenuse.	Osapool pöördub kohtusse.
Perelepitusteenust ei kasutata				Osapool pöördub kohtusse.

Lätis ei ole perelepitusel järelteenuseid. Kui lepitus lõpeb, väljastab lepitaja ühe kahest kirjalikust kinnitusest: lepitus lõppes kokkuleppega või ilma kokkuleppeta. Kinnitus on väga lühike ja sisaldab ainult piiratud infot tulemuse kohta. Protsessi detaile ei avaldata. Kinnituse sisu on rangelt reguleeritud lepitusseadusega. Ei lepitaja ega keegi teine ei paku järelteenuseid.²⁰

Läti riikliku perelepitussüsteemi kitsaskohad on seotud teenuse kasutajatega, kes on närvilised, väsinud, nõudlikud, põhimõttekindlad ja jäigad. Seetõttu aitavad lepitajad osaliselt vaidlusi lahendada ja osaliselt õpetavad paremaid suhtlemisoskusi.²¹

Laste kaasamine protsessi

Laste kaasamiseks lepitussessioonides alust ei ole. Lapsi võib kaasata lepitusse ja see on Lätis ka praktikas kasutusel, kuid ainult väga erandlikel juhtudel. Seda teevad lepitajad, kellel on laste kaasamiseks sobivad oskused. Kuigi mitmed Läti perelepitajad on osalenud laste kaasamise koolitustel, eelistab enamik neist siiski töötada ainult täiskasvanutega. Läti õigusaktides ei ole piiranguid laste kaasamiseks lepitusse. Kuigi lepitaja peab olema neutraalne, võib ta esitada küsimusi ja kasutada tehnikaid, et suunata osapooli mõtlema, kuidas lepituse tulemus mõjutab last. Lepitaja võib keelduda protsessi jätkamisest, kui tulemus on selgelt vastuolus lapse parimate huvidega. Ei ole olemas ammendavat nimekirja tingimustest, mis on või ei ole lapse huvides. Seega hindavad osapooled ja lepitaja iga juhtumi puhul eraldi, kas tulemus vastab lapse huvidele. Laste õiguste kaitse seaduse artikkel 6 sätestab: „Õiguslikes suhetes, mis mõjutavad last, tuleb eelistada lapse õigusi ja

²⁰ Dana Rone kirjalik intervjuu

²¹ *Ibid*

parimaid huve.” Seega peavad mõlemad osapooled ja lepitaja arvestama lapse huve vastavalt konkreetsele olukorrale.²²

Lätis on lapse heaolu käsitletud peamiselt vanemate teadlikkuse tõstmise kaudu²³:

- perelepitajad on koolitatud suunama vanemaid lapse vajaduste mõistmisele;
- lapse otsene kaasamine on harv, kuid soovitatav keerukamate juhtumite korral;
- puudub ühtne metoodika lapse arvamuse kogumiseks, mis on kriitikute hinnangul probleem.

Rootsi

Perelepitusteenuse eesmärk

Rootsis on lahutuse puhul kohustuslik nõustada lahutavaid vanemaid lahutamisel esile kerkivates probleemides, peamiselt laste hooldusküsimustes. Tegemist on kohustusliku informatiivse nõustamisega enne kohtusse pöördumist, mille käigus jagatakse lapsevanematele infot vanemlike õiguste kohta. Eesmärk on tagada lahutusprotsessis lapse heaolu. Kohtumisel lähtutakse iga juhtumi puhul individuaalselt ja teemadest käsitletakse laste hooldusõigust, elukohta, vanemate sotsiaalseid kohustusi, kulude katmist. Antakse ülevaade seadustest, mis antud individuaalse juhtumi puhul rakenduvad.

Lahutus tähendab nii ametliku abielu lahutamist kui ka sõlmitud partnerlussuhte lahutamist, mis kinnitatakse Maakonnakohtus. Kui üks osapool ei ole lahutusega nõus, otsustab Maakonnakohtus kehtestada n-ö mõtlemise perioodi, välja arvatud juhul, kui viimase kahe aasta jooksul ei ole koos elatud. Kui on ühiseid lapsi vanuses alla 16 aasta, siis rakendatakse enne lahutuse lõplikult vormistamist kuuekuuline vaheperiood, välja arvatud juhul, kui viimase kahe aasta jooksul ei ole koos elatud. Kuuekuuline vaheperiood kehtestatakse, vähendamaks lahutamisel kiiruga langetatud otsuseid. Kuus kuud pärast lahutuse avalduse esitamist saab esitada taotluse lahutuse kinnitamiseks. Kui 12 kuu jooksul pärast esialgse avalduse esitamist ei ole esitatud taotlust lahutuse kinnitamiseks lõpetab Maakonnakohtus juhtumi.

Perelepitusteenuse korraldus

Lahutuse puhul on oluline leida lahendus lähtudes lapse primarsetest huvidest. Kui osapooled ei jõua kokkuleppele, kuidas lahendada pärast lahutust lapse hooldusõigust, elukohta ja suhtluskorda puudutavad küsimused, tuleb pöörduda kohaliku omavalitsuse perekonna kohtusse, vastasel juhul otsustab Maakonnakohtus. Alates 01.03.2022 on vanematel kohustus osaleda vähemalt ühel kohaliku omavalitsuse informatiivsel nõustamisel, enne kui on võimalik alustada hooldusõiguse küsimustes kohtuprotsessi. Rootsi otsus tugines asjaolule, et vabatahtlikke koostöökohtumisi kasutati vähe ning kohtuasjade arv kasvas.

Informatiivset nõustamist viiakse läbi iga kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenistuses ja kohalik omavalitsus tagab sellekohase eksperdi. Teenust viiakse läbi vastavalt Abielu Seadusele. Teenuse

²² Dana Rone kirjalik intervjuu

²³ <https://www.rsu.lv/en/news/family-mediation-one-most-effective-ways-resolve-disputes>

kasutamine on tasuta. Lepitusteenust viiakse läbi, kui tegemist on osapoolte abieluga, kooseluga või on registreeritud partnerlussuhe. Pärast informatiivse nõustamise läbimist antakse tõend nõustamise läbimise kohta, mille alusel, kui kokkuleppele ei jõutud, pöörduvad osapooled kohtusse. Informatiivset nõustamist on võimalik läbida kahel vanemal koos või eraldi.

2024. aastal osales Rootsis perelepitusteenusel 21 052 vanuses 0–17 lapse vanemat. Neist 807 menetlust algatati kohtu poolt. Viimase kümne aasta statistika näitab, et lepitusmenetlustest mõjutatud laste arv on olnud vahemikus 21 000 kuni 23 000 last.²⁴

2024. aastal väljastati kohalikes omavalitsustes kokku 10 923 tõendit, millest 88% olid individuaalsed nõustamised ja 11% ühised nõustamised. Tõendite arv oli umbes sama, mis eelmisel aastal, mil väljastati 10 861 tõendit, millest 84% olid individuaalsed nõustamised ja 14% ühised nõustamised. Pärast infonõustamiste kasutuselevõttu ei ole perekonnaasjade statistikas selgeid mustreid näha. Aastatel 2022–2023 näitab statistika nende laste arvu vähenemist, keda mõjutavad hooldusõiguse, elukoha ja suhtlusõigusega seotud teabe hankimine ja uurimised. 2024. aasta statistika aga sama langustrendi ei näita. Lisaks näitab 2024. aasta statistika, et lepitusmenetlustest mõjutatud laste arv ja heakskiidetud kokkulepete arv on eelmise aastaga võrreldes vähenenud. Statistikat tuleb aja jooksul jälgida, et jätkata analüüsimist, kas infonõustamistel on seadusandjate kavandatud mõju.²⁵

Kokkuleppele jõudmisel koostatakse kirjalik kokkulepe, millega fikseeritakse lapse elukoht, külastus- ja suhtluskord ning hooldusõigus. Hiljem on osapoolte kokkuleppel võimalik tingimusi muuta. Muutused fikseeritakse ametlikult uue kirjaliku kokkuleppena. Pärast lahutust on vanematel nende laste ühine hooldusõigus, kui kohus ei otsusta teisiti. Üldjuhul algab teenus osapooltele eraldi kohtumisega, millele järgnevad ühised vestlused.

Kahjuks on teadmised koostöökohtumiste pikaajalise mõju kohta piiratud. Üheks oluliseks aspektiks on hinnata, kui püsivad on saavutatud kokkulepped ning millised eeldused soodustavad kokkuleppe saavutamist. Koostöökohtumiste läbiviijatel puudub koolitus ning kohtumistel ei kasutata kindlaid mudeleid, meetodikaid, tööriistu ega hindamisvahendeid. Lapsed, keda vaidlus puudutab, ei osale kohtumistes peaaegu kunagi.²⁶

Lapse kaasamise vajalikkuse otsustab kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenistus ainult kohtuvaidluse puhul ja vanemate hinnangut selle kohta ei küsita. See on vastuolus Lapse Õiguste konventsiooniga, mis annab lastele õiguse olla kaasatud ja ära kuulatud kõigis teda puudutavates otsustes.

Kohtusse pöördumisel on kohtul õigus otsustada uurida juhtumit sügavuti ja sel juhul on kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenistus volitatud uurima ametlikest registritest juhtumi osapoolte ja nendega seotud inimeste tausta. Paljudel juhtudel on kohtusse pöördumisel vanemate vahel tugev konflikt, millele lisandub stress juriidilisest protsessist ja osapooled keskenduvad üksteise negatiivsetele külgedele. Selle konflikti vahele jäävad lapsed. Kohus püüab vanemaid suunata keskendumisele oma vanemlikele kohustustele ja jõuda kokkuleppele, et vältida pikaldast kohtuprotsessi.

Kohtu poolt algatatud lepitusmenetluse kohta kindel statistika puudub, on alust arvata, et kohtud kasutavad seda võimalust harva. Kui vanemad on kohtu poole pöördunud, on nende konfliktitase

²⁴ Statistics on family law 2024. Official Statistics of Sweden. Social services, family law 2024, published 2025.

²⁵ Statistics on family law 2024. Official Statistics of Sweden. Social services, family law 2024, published 2025.

²⁶ Singer, A. (2024). Out-of-Court Custody Dispute Resolution in Sweden – A Journey Without Destination. In Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

tavaliselt kõrge ja on vähem tõenäoline, et lepitusmenetlus jõuab kokkuleppeni. Lepitusmenetlus võib vanemate vahelist konflikti pikendada ja kohtu otsuse langetamist edasi lükata.²⁷

Kohus võib suunata juhtumi lepitajale, et leida väljaspool kohtusaali lapse parimatest huvidest lähtuv lahendus. Lepitaja valitakse Maakonnakohtu poolt inimeste hulgast, kellel on konflikti lahendamise kogemus ja kes on läbinud lepitaja koolituse. Lepitaja määratakse üldjuhul kuuks ajaks. Lepitaja saab kõik juhtumi andmed. Kohtu poolt määratud lepitaja kasutamine algas Rootsis 2006. aastal. Eduka lepitusprotsessi eelduseks on, et lepitajal oleks kogemusi ja/või ta oleks piisavalt kvalifitseeritud. Seaduse kohaselt peab lepitajal olema asjakohane haridus ja töökogemus ning ametikohale sobivad isikuomadused. Lepitajatele ei ole ametlikku haridusnõuet esitatud. Kohtunik, kes lepitaja määrab, peab tagama tema pädevuse ja nõuete täitmise sobivuse. Alternatiivina võib kohus proovida ise vanemate vahel lepitajaks olla.²⁸

Lepitaja saab iga juhtumi puhul minna sügavuti ja kaugemale, pühendudes asjadele, mis on konflikti lahendamisel olulised. Samuti suhtleb lepitaja lapsega nii üksi kui ka vanematega koos, saades seeläbi anda hinnangu lapse suhtele vanematega ja läbisaamisele. Usalduse saavutamine lapse ja vanematega on lepitaja oluline ülesanne. Isegi kui lepitaja ei suuda saavutada ühist kokkulepet osapoolte vahel, on saavutatud parem suhtlemise tasand. Lepitaja ei ole võimu esindaja ja saab toimida vabamalt, kuid samas ka lapsevanemaid mõjutada. Lepitaja esitab oma hinnangu kohtule ka juhul, kui osapooled kokkulepet ei saavuta.

Perelepitusteenuse kasutaja teekonnad (Rootsi)					
Võimalikud teekonnad	Infoallikas	Perelepitusteenuse läbiviimine	Perelepitusteenuse lõpetamine	Jätkutegevused	
Ollakse üksmeelel last puudutavates küsimustes	Kohalik omavalitsus informatiivse nõustamise saamiseks.	Viiakse läbi informatiivne nõustamine, mille käigus jagatakse vajalikku teavet vanemlikest õigustest, laste elukohast, kulude katmisest jne.	Tegemist on informatiivse nõustamisega seadustest, mitte eesmärgiga saavutada kohtueelne kompromiss.	Kohus registreerib lahutuse.	
Kohtuvaidlus				Kohtul on kohustus tagada lapse parimad huvid. Kõrge riskitasemega konflikti puhul võib kohus uurida juhtumit sügavuti ja paluda lepitajal juhtumile hinnang anda.	

Rootsis on lapse heaolu tagamine süsteemselt integreeritud perelepituse protsessi²⁹:

- lähtutakse ÜRO lapse õiguste konventsioonist, mis on Rootsis seaduslikult siduv;
- sotsiaaltöötajad ja lepitajad kasutavad lapsekeskseid tööriistu, nt lapseintervjuud;
- uuringud näitavad, et lapse kaasamine aitab saavutada püsivamaid ja lapsele sobivamaid kokkuleppeid.

²⁷ Singer, A. (2024). Out-of-Court Custody Dispute Resolution in Sweden – A Journey Without Destination. In Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

²⁸ Ibid

²⁹ <https://advokatsegerstrom.se/en/what-is-mediation-in-a-swedish-custody-dispute/>

Eelnevad empiirilised uuringud näitavad, et pereõiguslike menetluste ja laste heaolu/kaitse poliitika vahelised piirid tuleb kaotada. Samuti on selge vajadus parandada teenuseid lastele, kes on seotud vaidlustega – nii varajase sekkumise ja ennetuse osas kui ka olukordades, kus vaidlus on jõudnud kohtusse või sotsiaalteenistuse sekkumiseni. Viimastel aastakümnetel on märkimisväärselt kasvanud uurimistööde hulk, mis keskenduvad usaldusväärsete andmete kogumisele lastelt. On saavutatud üldine kokkulepe põhimõtetes, mis toetavad lastega intervjuude läbiviimist. Vähem tähelepanu on aga pööratud laste emotsionaalsetele reaktsioonidele ja sellele, kuidas neid aidata oma tundeid kirjeldada. On selge vajadus uurida, kuidas ja millal tuleks lastele esitada hinnanguid nõudvaid küsimusi ning kas see sõltub kogemuse raskusastmest ja lapse vanusest. Sellest lähtuvalt on vaja arendada intervjuuprotokolle mis käsitleksid nii laste kogemusi kui ka nende osalemisõigust, et parandada praktikat hooldusõiguse, suhtluskorra ja elukoha vaidlustes.³⁰

Vaatamata pikaajalistele jõupingutustele, et aidata vanematel jõuda hooldusõiguse, elukoha või suhtluskorra osas kokkuleppele ilma kohtusse pöördumata, jõuab liiga palju vanemaid Rootsis siiski kohtusse – sageli laste kahjuks. See probleem ei ole mitte ainult Rootsi süsteemil. Kuigi kohtuvälised menetlused erinevad riigiti, näib, et neil kõigil on sarnased väljakutsed, millega tuleb tegeleda. Üks neist on alternatiivsete lahenduste ebaselge eesmärk. Rootsi alternatiivsete vaidluste lahendamise süsteemi peamine funktsioon näib olevat vanemate kohtust eemal hoidmine, mitte tingimata nende konflikti lahendamine. Lisaks on alternatiivsete lahenduste tulemuste jälgimise võimalused märkimisväärselt piiratud. Seda süvendab huvipuudus uurida, kas näiteks koostöökohtumised viivad tegelikult kestvate lahendusteni või kas konflikt jääb kohtuväliseks. Seetõttu näivad koostöökohtumised olevat iseseisev tegevus, mis on lahutatud hoolduskonflikti lahendamisest. Isegi kui koostöökohtumiste eesmärk on aidata vanematel kokkuleppele jõuda, ei ole selge, kuidas seda saavutada. Alternatiivsete hooldusvaidluste menetluste süsteem põhineb eeldusel, et vanemad on ratsionaalsed ja suudavad, kui neile antakse piisavalt teavet lapse vajaduste, seaduste ja menetluste kohta, oma erimeelsused kohtuväliselt lahendada. Mõned vanemad sobivad kindlasti sellesse mudelisse, kuid mitte kõik – vanemad, kes sellesse mustrisse ei sobi, ei saa sellest lahendusmudelist abi. Uuringud näitavad, et hooldusvaidlustes osalevatel vanematel on sageli probleemid, mis ei sobi kokku selle vanemakuvandiga, millele hooldusvaidluste menetlus on üles ehitatud. Süsteemil puuduvad nn diagnostikavahendid. Rootsi kohtuvälised menetlused on liiga jäigad – need sobivad vaid osale peredest ega ole piisavalt kohandatud konkreetse pere mitmekesisetele ja sageli keerukatele vajadustele. Nagu Anna Nylund märgib, aitaks erinevate perede spetsiifiliste vajaduste nüansirikkam mõistmine ja arvestamine kaasa tasakaalustatumale ja paremini toimivale kohtuvälisele menetluste süsteemile.³¹

Niikaua kui eesmärk on aidata vanematel saavutada koostöine suhe, kus vastutus lapse eest on jagatud, ja ühine hooldusõigus on siht, võib küsida, kas kohtuotsused on üldse asjakohased muudes olukordades kui siis, kui üks vanem ei sobi hooldusõigust kandma. Seni, kuni vanematel on võimalus

³⁰ Eriksson, M. (2024). Children's Participation and Perspectives in Family Disputes. In *Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems*. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

³¹ Singer, A. (2024). Out-of-Court Custody Dispute Resolution in Sweden – A Journey Without Destination. In *Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems*. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

oma vaidlus kohtusse viia, ei avalda meetmed, nagu infokohtumised, koostöökohtumised ja lepitajate määramine, olulist mõju.³²

Taani

Ametlikule lahutusele eelneb eraldumise periood ja kui paaril on alla 18-aastaseid ühiseid lapsi, siis on enne lahutuse ametlikku jõustumist vaja läbida mõned ametlikud etapid. Eraldumise periood annab osapooltele võimaluse eraldi elamiseks, kuid ollakse siiski ametlikult abielus. Pärast eraldumist võib alata ametliku lahutusprotsessi. Kui ainult üks osapool soovib lahutust, saab pärast kuuekuulist eraldumisperioodi taotleda lahutust, isegi kui teine osapool sellega ei nõustu. Mõningatel tingimustel ei ole eraldumise periood lahutuse taotlemisel nõutav, näiteks kui teine osapool on abielu rikkunud, esineb lähisuhtevägivalda vm.

Perelepitusteenuse eesmärk

Perekonnaõiguse Ameti eesmärk on aidata vanematel jõuda lahutuse korral kokkuleppele lapse hoolduskorralduses. Kokkulepped püütakse saavutada läbi perelepitusessioonide Perekonnaõiguse Ametis ja kui kokkuleppele ei jõuta, suunatakse juhtum edasi Perekonnohtusse otsustamiseks.

Perelepitusteenuse korraldus

Perekonnaõiguse Amet on esimene ja enamasti ka ainuke asutus, mida vanemad lahutuse protsessis kasutavad. Amet tegeleb lahutusavaldusega, lepitusteenusega, nõustab vanemlike õiguste ja külastuste korraldamises, viib läbi intervjuud lastega ja otsustab juhtumi suunamise Perekonnohtusse.

Lapsevanemad, kellel on lahutamise hetkel alla 18-aastased lapsed, peavad läbima 30-minutilise veebikursuse, mis jagab informatsiooni lahutusprotsessis toimuvast ja aitab neil uue olukorraga kohaneda. Sellele järgneb enne lahutuse registreerimist kolmekuuline vaheperiood.

Lapsele antakse võimalus arvamus avaldamiseks, kui otsustatakse kumma vanema juures laps püsivalt elab. Üldjuhul lepivad vanemad lapse elukoha omavahel kokku. Vaidluse puhul on kohustus osaleda Perekonnaõiguse Ameti kohtumisel, eesmärgiga jõuda kokkuleppele. Kui ka ühisel kohtumisel ei jõuta kokkuleppele, võib Perekonnaõiguse Amet suunata juhtumi kohtusse otsustamiseks. Perekonnaõiguse Amet pakub osapooltele, kes ei ole nõus lapse hooldusõiguse, lapse elukoha või lapsega suhtluskorra korralduses, abi läbi perelepituse või lapse heaolu nõustamise.

Vanemate lahutuse puhul võimaldatakse eraldi informatsiooni lastele, aitamaks neil uue olukorraga toime tulla. Lastel on õigus saada kontaktisik, kes esindab nende vaateid Perekonnaõiguse Ameti lepitusel. Samuti on lapsel alates 10-ndast eluaastast soovi korral õigus alata olemasoleva korralduse läbivaatamine.

³²Singer, A. (2024). Out-of-Court Custody Dispute Resolution in Sweden – A Journey Without Destination. In Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems. Edited by Anna Kaldal, Agnes Hellner, Titti Mattsson.

Perelepitusteenuse kasutaja teekonnad (Taani)				
Võimalikud teekonnad	Infoallikas	Perelepitusteenuse läbiviimine	Perelepitusteenuse lõpetamine	Jätkutegevused
Ollakse üksmeel last puudutavates küsimustes ja lahutuse tingimustes	Perekonnaõiguse Amet (Agency of Family Law)			Registreeritakse lahutus.
Vaidlus		Perelepituse kohtumine Perekonnaõiguse Ametis, mille käigus saab enne otsuse langetamist esitada omapoolseid argumente.	Perekonnaõiguse Amet otsustab vaidlusküsimuses.	Otsust ei vaidlustata. Registreeritakse lahutus. Otsuse vaidlustamine Perekonnakohtus.

Taanis on lapse heaolu tagamine osa riiklikust pereõiguse raamistikust³³:

- konfliktivahendus on vabatahtlik, kuid lapse heaolu on alati keskne teema;
- vanematele pakutakse lastepsühholoogide nõustamist, kui nad ei suuda kokkuleppele jõuda;
- Taani vanemlusvastutuse seadus kohustab ametiasutusi arvestama lapse heaolu igas otsuses.

Norra

Osapool, kes ei soovi kooselu jätkata, võib teha maavanemale eraldumise avalduse. Pärast aastast eraldumist võib kumbki osapool taotleda lahutust. Kohese lahutuse taotlemine ilma perelepituseta on võimalik, kui teine osapool on käitunud abikaasa või laste suhtes tahtlikult ohtlikult.

Perelepitusteenuse eesmärk

Perelepituse läbimine on kohustuslik vanemate lahutuse puhul, kui kaasatud on alla 16-aastased lapsed. Lepitusmenetlus on kohustuslik ka enne lapse hooldusõiguse ja külastusega seotud kohtumenetluse alustamist. Lepitusteenuse käigus koostatakse kirjalik koostoime kokkulepe, mis käsitleb vanemlike kohustusi, lapse püsivat elukohta ning külastus- ja suhtluskorda. Enne lahutuse taotlemist on kohustus taotleda eraldumise ja selle taotlemiseks on vajalik omada tunnistust perelepitusteenuse läbimise kohta. Kuni seitse tundi (kohtumist) perelepitust on Norras tasuta ja esimesel kohtumisel osalemine on kohustuslik. Lepitusel osalemise kohta antakse tunnistus. Lepituse kohtumised lähtuvad iga juhtumi eripärast ja lepitajad ei registreeri kohtumiste sisu. Sessioonidel räägitu on salastatud.

Perelepitusteenuse korraldus

Perelepitusteenust pakutakse Abieluseaduse kohaselt ja teenuse toimimise tagab Laste ja Perede Ministeerium. Perelepitusteenust pakutakse terves riigis perenõustamiskeskustes, lisaks võivad

³³https://www.boernebortfoerelse.dk/Media/637608190977168495/Danish_Act_on_Parental_Responsibility_transl2021.pdf

tegutseda lepitajatena Norra Kiriku preestrid, riikliku tervise ja sotsiaalteenuste spetsialistid, lepitaja litsentsi omavad erapraksises töötavad psühholoogid, psühhiaatrid, juristid. Koolitusprogrammi koostab Laste, Noorte ja Perekonna Amet. Lepitaja staatuse taotleja peab esitama politsei tõendi, mis tõendab eelnevate seadusrikkumiste puudumist jm.

Norras on perelepitussüsteem diferentseeritud, mille eesmärk on muuta lepitust varasemast standardiseeritumaks ja tõhusamaks. Diferentseerimine põhineb vanemate hinnangul konfliktitasemele ja probleemide keerukusele, kui üks lapsevanem pöördub perenõustamiskeskusesse ja taotleb lepitust. Lapsevanem vastab seitsmele küsimusele, mis käsitlevad erimeelsusi suhtluskorra, vanemliku vastutuse, elukoha ja koostöö kohta; usaldust vanemate vahel; varasemaid kohtuvaidlusi ning alkoholi- ja/või vägivallaprobleeme. Seejärel küsitakse teise vanema käest samad küsimused. Vastuste põhjal arvutab algoritm **konfliktitaseme skoori**, mille alusel määratakse lepitusmudel:

- **A-lepitus** – madal konfliktitase,
- **B-lepitus** – mõõdukas konfliktitase,
- **C-lepitus** – kõrge konfliktitase (nt kui vähemalt üks vanem teatab konfliktist elukoha, suhtluskorra või koostöö suhtes või kui on olnud kohtuvaidlusi).

Kui vähemalt üks vanem **teatab vägivallast või sõltuvusprobleemidest**, liigitatakse juhtum automaatselt **riskilepituseks**, isegi kui vanemad väidavad, et nad usaldavad teineteist ja teevad koostööd.

C- ja riskilepitused viiakse läbi sarnaselt:

- protsessis osaleb **kaks lepitajat**,
- igas kohtumises keskendutakse erinevatele teemadele, mis on kohandatud vanemate vajadustele.

Norras on perelepituse juhtumite arv olnud viimastel aastatel suhteliselt stabiilne, keskmiselt 21 605 uut lepitusjuhtumit aastas, millest üle kolmveerandi (81%) on perenõustamiskeskustes. Kõikidest lepitusjuhtumitest moodustasid 2024. aastal umbes pooled (43%) madala konfliktisusega (A) juhtumid, keskmise konfliktisusega (B) ja riskilepitusi (C!) oli 20% ja kõige vähem ehk 17% oli kõrge konfliktisusega (C) juhtumeid. Riskijuhtumite arv on perioodil 2019–2024 kasvanud, olles 2019. aastal 12% ja 2024. aastal oli see tõusnud 20%-ni.

Mõlemad lapsevanemad osalevad lepituskohtumisel samaaegselt, välja arvatud kui lepitaja otsustab, et eraldi osalemine on sobilikum. Laste kaasamine protsessi on lubatud Laste Heaolu seaduse alusel, mille kohaselt lapse parimad huvid on iga konkreetse juhtumi puhul lähtekohaks ja lapse parimat huvi väljendab lapse arvamus.

Norras on lepitajate suhtlemine lastega olnud pigem erand kui reegel. Lepituspraktikat mõjutab see, mida lepitajad peavad laste jaoks parimaks ning kuidas nad mõistavad oma rolli laste ärakuulamise võimaldamisel ja läbiviimisel. Siiani on **vähe teaduspõhist teavet** selle olulise aspekti kohta Norra lepitustöös.³⁴ Norras on aastast 2013 kasutusel BIM (Barn i mekling) mudel. Tegemist on tööriistaga,

³⁴ Salamonsen, A., Thørnblad, R., Strandbu, A. (2022). Diskursive kamper? Mekleres ulike forståelser av barns rett til å høres i obligatorisk familiemekling ved foreldres samlivsbrudd. Discourse Competitions? Mediators' Differing Understandings of Involvement of Children in Family Mediation Processes Related to Parental Separation. Fokus på familien, Vol 50, Issue 3. doi: 10.18261/fokus.50.3.4

mis võimaldab laste otsest osalemist perelepituses, kus nad esindavad iseennast. Selle ja teiste last kaasavate meetodite kasutuselevõtt on Norras suurendanud laste osalemist lepitusmenetluses.

Vanematevahelises lepituses ärakuulataivate laste arv väheneb järk-järgult. 2024. aastal oli üle seitsmeaastaste laste osakaal, keda lepituses ära kuulati, viie aasta madalaim. Laste mitteosalemisel on mitmeid põhjuseid, sealhulgas asjaolu, et paljud lepitused lõppevad pärast esimest tundi, kohal on ainult üks vanem, vanemad ei anna nõusolekut, laps ei soovi osaleda ja vahemaa on pikk. Seetõttu tuleb lastega rääkides arvestada mitmete kaalutlustega. Lepitajad peavad kaaluma ka seda, kas lapse ärakuulamine on asjakohane konfliktirohkete juhtumite korral. Seega põhineb laste vahenduses osalemise otsustamine perekaitseteenistuse pideval professionaalsel hindamisel.³⁵

Kuigi lapsed võivad avaldada oma arvamust, langetavad otsuse siiski vanemad. Kooliealised lapsed võivad osaleda lepitusprotsessis, kuid väiksemate laste puhul lähtutakse nende valmisolekust. Lapsed võivad lepitusteenuse sessioonil osaleda koos vanematega ja lepitaja võib lapsega rääkida ka iseseisvalt.

Perelepitusteenuse kasutaja teekonnad (Norra)				
Võimalikud teekonnad	Infoallikas	Perelepitusteenuse läbiviimine	Perelepitusteenuse lõpetamine	Jätkutegevused
Ollakse üksmeelel last puudutavates küsimustes	Perenõustamiskeskused või lepitajad terves riigis oma vabal valikul.	Perelepitusteenuse läbimine ja tunnistuse saamine.		Registreeritakse lahutus.
Vaidlus		Perelepituse kohtumine Perekonnaõiguse Ametis, mille käigus saab enne otsuse langetamist esitada omapoolseid argumente.	Perekonnaõiguse Amet otsustab vaidlusküsimuses.	Otsust ei vaidlustata. Registreeritakse lahutus. Otsuse vaidlustamine Perekonnakohtus.

Norras on lapse heaolu tagamine hästi struktureeritud³⁶:

- kasutatakse Children in Mediation (CIM) mudelit, kus laps osaleb eraldi vestluses lepitajaga;
- laps saab väljendada oma elukorralduslikke eelistusi, mida arvestatakse vanemate kokkuleppe kujundamisel;
- uuringud näitavad, et lapse kaasamine suurendab lahenduste vastuvõetavust ja stabiilsust.

³⁵ Årsrapport for 2024 Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. <https://cms.bufdir.no//siteassets/om-bufdir-og-bufetat/arsrapport-2024/bufdirs-arsrapport-for-2024.pdf>

³⁶ Grape, Lovise: Child-Inclusive Mandatory Family Mediation in Norway: A sociocultural exploration of children's participation. 2024. <https://munin.uit.no/handle/10037/34846>

RIIKLIKU PERELEPITUSTEENUSE OLEMASOLEVA OLUKORRA ANALÜÜS

2.1 Statistiline ülevaade

Ajavahemikul 01.09.2022–30.08.2024 tehti perelepitusteenuse käigus kokku 1 531 taotlust ja kohtute poolt suunamist, millest menetlusse võeti 99% ehk enamik esitatud taotlustest ja kohtu poolt tehtud suunamistest võeti ka töösse. Kohtute poolt on lepitusmenetlusele suunatud umbes veerand juhtumitest. Vaadeldud kuupäeva seisuga on lõpetatud peaaegu kolmveerand menetlustest.

Lepituse tulemusel on sõlmitud 412 vanemluskokkulepet ja väljastatud 690 edutuse tõendit. Vanemluskokkulepe on juriidiline mõiste ja tähendab lepitusmenetluse edukal lõppemisel lepitusosaliste (lapsevanemate) vahel sõlmitud ja SKA kinnitatud kokkulepet. SKA kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument täitemenetluse seadustiku § 2 lõike 1 punkti 25 tähenduses. Täpselt samasugune on oma õiguslikult jõult ja tähenduselt ka jõustunud kohtulahend. Nendel juhtudel, kus vanemad kokkuleppele ei jõua, üks pool soovib lepituskohtumised katkestada, perelepitaja hinnangul on vanemluskokkuleppe sõlmimine ebatõenäoline, lepitusosalised ei soovi SKA ettepanekul vanemluskokkulepet muuta või lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik, lõpeb lepitusmenetlus ja SKA edastab vanematele edutuse tõendi.³⁷ Vanemluskokkulepete ja edutuse tõendite arv näitab, et kuigi teenusel osalejad ehk lapsevanemad on nõus vabatahtlikult seda teenust kasutama, siis selle tulemusena ei jõua vanemad olulisel osal juhtudest kokkuleppele või ei soovi vanemad teatud põhjustel ametlikku kokkulepet vormistada. Juhul kui vanemad ametlikku kokkulepet ei vormista, väljastatakse ka neile edutuse tõend. Viimast asjaolu peab perelepituse tulemuste statistika tõlgendamisel arvestama. Ka selle uuringu käigus uuriti lapsevanematelt täiendavalt intervjuude ja veebiküsitluse käigus, kui palju edutuse tõendi saanutest ametlikku kokkulepet vormistamata siiski kokkuleppele jõudsid.

Neid lapsi, kelle vanemad on alates riikliku perelepitusteenuse osutamisest perioodil 01.09.2022–30.08.2024 sõlminud vanemluskokkuleppe, on 631. Perelepitusteenuse menetlustega on seni olnud kokku seotud üle 5 100 inimese, millest lapsed moodustavad peaaegu poole (44%). See statistika peegeldab, et riiklikust perelepitusteenusest on olnud mõjutatud suur hulk inimesi, sealhulgas ka lapsi. See aga tähendab, et teenus peab täitma oma eesmärgi võimalikult täpselt ning teenuse osutamine peab toimuma ühtsetel alustel ja ühtlase kvaliteediga. Teenuse üheks mõjuteguriks on suhtlus- ja hooldusõiguse kohtuasjade vähenemine Eesti kohtusüsteemis. Küll aga peab siinkohal silmas pidama, et sellise teenuse mõju teistele asjaosalistele on võimalik hinnata pigem keskpikas (5–10 aastat) ja pikas (üle 10. a) perspektiivis.

³⁷ <https://markalast.ee/2024/12/11/vanemate-kokkulepe-on-lapsele-parim-lahendus/>

Viimase 10 aasta jooksul on esimese astme kohtutesse saabunud keskmiselt 1 141 vanemate õiguseid ja lapsega suhtlemist reguleerivat kohtuasja aastas. Elatise nõudmise asju on saabunud keskmiselt 2 383 aastas. Võrreldes 2023. a näitajaid sellele eelneva aasta näitajatega nähtub, et suhtlusõiguse asjade arv on vähenenud 2,6% ja elatise nõudmise asjade arv 4,7% võrra.³⁸ Kuna perelepitusteenust on Eestis osutatud 2022. a teisest poolest, siis on hetkel üsna keeruline anda hinnangut, kui palju on ikkagi lepitusteenus mõjutanud kohtute tööd, sest mõju avaldumine toimub pikema aja jooksul, kuid mõlema nõude liigi asjade arvu vähenemine võib olla mõjutatud muuhulgas ka riikliku lepitusteenuse osutamisest.

Teise astme kohtutesse on viimase 10 aasta jooksul saabunud keskmiselt 150 suhtlusõiguse ja 157 elatise nõudmise asja aastas. Sarnaselt esimese astme kohtutega on ka teise astme kohtute suhtlusõiguse asjade arvus muutus – selle nõude liigi kohtuasjade arv on vähenenud 1,2% võrra. Elatise nõudmise asjade arv on teises kohtuastmes langenud 12%.³⁹

Kuna kohtute infosüsteemis (KIS) ei ole perelepitusmenetluse jaoks eraldi määruse liiki, siis pole võimalik ilma kõikidesse kohtuasjadesse sisse vaatamata saada täpset ülevaadet kohtute poolt saadetud ja kohtutesse tagasi laekunud perelepitusmenetlustest. Justiits- ja Digiministeeriumi andmepäringu tulemusel, mis sisaldas kohtumenetlusi, mille pealkirjas oli lepitusmenetlus, on võimalik välja tuua, et perelepitusteenusega alustamisest kolme aasta jooksul oli 2022. a registreeritud kohtusüsteemis 12 lepitusmenetlust, 2023. a 21 lepitusmenetlust ja 2024. a 22 lepitusmenetlust. 2022. a olid lepitusmenetlused peamiselt Viru Maakohtus (8), 2023. a üsna võrdselt Viru ja Harju maakohtutes, vastavalt 10 ja 9 menetlust, 2024. a oli rohkem menetlusi Harju maakohtus – 12 ja 7 menetlust Viru maakohtus. Üksikuid lepitusmenetlusi on vaadeldavate aastate jooksul statistika põhjal olnud ka Tartu ja Pärnu maakohtutes. 2022. a oli lahendatud lepitusmenetluste keskmine menetlusaeg 16 päeva ja peamiselt lahendati need menetlused kirjalikus menetluses. 2023. a oli istungimenetlusi ja kirjalikke menetlusi üsna võrdselt, keskmine menetlusaeg oli 189 päeva, sest lahendatud kohtuasjade hulgas oli üks menetlus, mis kestis 427 päeva. 2024. a oli rohkem istungimenetlusi, keskmine menetlusaeg oli 223 päeva.

Lepitusmenetluse tasuvuse hindamine (sh kulude kokkuhoid) riigi ja kohtusüsteemi vaates ei ole hetkel võimalik, sest kohtute infosüsteem ei võimalda eristada ega filtreerida lepitusmenetlusi. Andmete puudulikkus takistab tõenduspõhise analüüsi läbiviimist ning seeläbi ka strateegiliste otsuste tegemist riikliku teenuse arendamisel. Kui eesmärk on tagada riiklikus süsteemis koostöö ja terviklikum lähenemine, tuleks arendada koostöös Justiits- ja Digiministeeriumiga kohtute infosüsteemi selliselt, et lepitusmenetlused oleks süsteemis selgelt eristatavad ja filtreeritavad.

2.2 Riiklike perelepitajate koolitusest

Enne töö alustamist peavad kõik riiklikuks perelepitajaks saada soovijad läbima koolituse, praktika ning tegema eksami. Need tingimused peavad olema täidetud, et oleks võimalik riiklikku perelepitusteenust pakkuda. Perelepitusteenuse eesmärk on toetada vanemaid lahkumineku järel oma alaealise lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmisel, soodustada vanemate

³⁸ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivne menetlusstatistika:

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiaZTKxMDE4NTQ0MTQ0NTdkLTg0YTtMzhkYzQ3ZGNhZThiliwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJINC1iM2U1LTM2ZWw1MTg0M2M5MSIsImMiOiI9>

³⁹ *Ibid*

koostööd lapse kasvatamisel ning seeläbi tagada lapse huvide kaitse ja heaolu.⁴⁰ Läbitud koolitus peab andma perelepitajale oskused vanemate toetamiseks ja nõustamiseks ning lastega tegelemiseks perelepituse kontekstis.

Seadus (RPLS § 6) nimetab nõuded, millele perelepitaja peab vastama:

- tal on kõrgharidus;
- tal on lepitusmenetluse läbiviimiseks vajalikud isikuomadused;
- ta vastab lastekaitseseaduse §-s 20 sätestatud nõuetele;
- ta on läbinud SKA korraldatud perelepitaja koolituse.

Kui perelepitajana tegutseda sooviv isik on läbinud mõne muu perelepitaja koolituse, mis oma sisult ja mahult vastab SKA korraldatud koolitusele kehtestatud nõuetele, tuleb tal oma kvalifikatsiooni tõendamiseks sooritada eksam. Eksami korraldab SKA.

Lastekaitse seaduse § 20 nimetab isikud, kes ei tohi tegutseda lastekaitsetöötajana ja lapsega töötava isikuna. Piirangute eesmärk on välistada lastele ohtu kujutavate isikute töötamine lastekaitsetöötaja või lapsega töötava isikuna.⁴¹

Perelepitaja, kes tegeleb erijuhtudega (on esinenud lähisuhtevägivalda; on esinenud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist; ühel või mõlemal lepitusosalisel on psüühikahäire või intellektipuue), peab lisaks ülaltoodud nõuete täitmisele olema läbinud täienduskoolituse lähisuhtevägivalda (LSV) ohvritega ja psüühilise erivajadusega inimestega töötamiseks. Intervjueeritud perelepitajate ja teenusel osalenud lapsevanemate hinnangul on perelepitajate senised teadmised LSV temaatikast olnud aga ebapiisavad selleks, et tunda ära LSV tundemärke ning tegeleda asjakohaselt LSV ohvrite toetamisega.

Kuna lepitaja põhjalik ettevalmistus ning teadmised ja oskused on perelepituse läbiviimiseks äärmiselt olulised, vaadati läbi perelepitusteenuse koolitusmaterjalid, et näha, kuidas toetab koolituse läbimine perelepitajana töötamist.

Riikliku perelepituse baaskoolituse maht on 160 tundi. Õppekava järgi on koolituse sihtrühmaks laste ja perede nõustamise kogemusega kõrgharidusega spetsialistid, kes valdavad eesti keelt ja vähemalt ühte teist võõrkeelt suhtlustasandil ning on motiveeritud asuma tööle riiklike perelepitajatena. Perelepitusteenust pakutakse eesti, vene ja inglise keeles.⁴² Õppekavas on koolituse sihtrühm kirjeldatud täpsemalt kui riikliku perelepitusteenuse seaduses, kus perelepitajalt eeldatakse vaid kõrgharidust, ilma selle valdkonda või inimese eelnevat töökogemust täpsustamata. Eelnõu seletuskirja kohaselt võiks perelepitajana töötaval isikul olla kõrgharidus soovitatavalt sotsiaaltöö, lastekaitse, sotsiaalpedagoogika, eripedagoogika, psühholoogia või õigusteaduse valdkonnas.⁴³

Õppekava järgi vastab koolituse läbinu järgmistele nõuetele:

- Tunneb perelepituse tänapäevaseid teoreetilisi ja rakenduslikke printsiipe ning õiguslikke aluseid, mis perelepitust reguleerivad.
- Oskab hinnata lapse heaolu ja õigusi perelepituse kontekstis ning töötada lapsevanemate erinevate emotsioonidega.

⁴⁰ Riikliku perelepitusteenuse seadus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RPLS>

⁴¹ Karistusregistri seaduse, karistusseadustiku ja lastekaitse seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 581 SE, lk 2.

⁴² www.sotsiaalkindlustusamet.ee

⁴³ Perelepituse seaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 8.

- Suudab töötada konfliktidega, mõistab eneserefleksiooni tehnikaid ning suudab end perelepitajana emotsionaalselt hoida.
- On võimeline tööle asuma riikliku perelepitajana.

Perelepituse baaskoolituse läbiviimisel on peamiseks õppevahendiks raamat „Riiklik perelepituse aluskoolitus“. Koolitus on jagatud seitsmeks mooduliks ning selle käigus on õppijal kõik eeldused saada põhjalikud teadmised perelepituse olemusest, selle protsessist, peamistest võtmekomponentidest ja lähenemisviisidest. Räägitakse peamistest suhtlemisteoriatest, konfliktoloogist, lahkuminekute tasanditest. Eraldi moodul on peamistest õigusaktidest, vanema rollist ning lapse õiguste kaitsest, aga samuti ka lapsi ja peresid toetavatest sotsiaalteenustest. Käsitletakse lahkuminekute mõju lapsele, laste huvide ja vajaduste kaitset. Perelepitajatele õpetatakse ka enesereflekteerimist ning eneseanalüüsi.

Pärast baaskoolituse läbimist on perelepitajal kohustuslik läbida laste kaasamise koolitus (maht 50 tundi). Ilma laste kaasamise koolitust läbimata ei ole perelepitajal võimalik lapsi perelepitusmenetlusesse kaasata.

Õppekava järgi koolituse läbinu:

- Mõistab lapse kaasamise vajalikkuse sisu ja eesmärgi ning mõistab perelepitusprotsessis lapse kaasamise etappe.
- On teadlik perelepituses laste kaasamist reguleerivatest õigusaktidest ja seadustest.
- Mõistab intervjuerimise toetavaid ja takistavaid tegureid ning oskab valida sobivad meetodid ja vahendid lapsega suhtlemiseks.
- Mõistab lapsevanema ning teiste spetsialistide rolli intervjuerimisel.
- Mõistab psüühilise erivajadusega last ning lapse eripärasid lepitusmenetluse käigus.
- Omab ülevaadet piiriülesest perelepitusest ning lapse kaasamise osatähtsusest rahvusvahelises praktikas.

Uuringu läbiviimise käigus sai uurimisrühm ülevaate õppematerjalidest, mida kasutatakse laste kaasamise koolitusel. Koolituse käigus antakse põhjalik ülevaade nii lapse kaasamise õiguslikust aspektist kui ka lapse intervjuerimisest ning laste eripäradest, millega tuleb intervjuerimisel arvestada, antakse soovitusi selle kohta, millised on sobivad küsimused, kuidas neid esitada, kuidas käituda näiteks trotsliku, tähelepanuvajaduses või vastanduva lapsega. Samuti kirjeldatakse eraldiseisvas koolitusmoodulis erivajadustega laste omapärasid ning antakse nõu, kuidas nendega laste ärakuulamisel toime tulla.

Uurijate jaoks oli huvitav see, et mõned intervjueritud perelepitajad olid baaskoolitusega rahul, kuid mainisid, et laste kaasamise koolitus jäi liiga teoreetiliseks ning nad oleksid soovinud saada praktilisi näpunäiteid, soovitusi ja õppida meetodikaid. Laste kaasamist puudutavaid koolitusmaterjale läbi vaadates nägime, et need sisaldasid hulgaliselt praktilisi soovitusi, seega jäi selline kriitika veidi arusaamatuks. Võimalik, et kõik intervjueritud perelepitajad ei olnud veel seda koolitust läbinud. Soovitada saaks ehk ka koolitusmeetodit konkreetsete laste intervjuerimise meetodite, näiteks loovmeetodi kohta.

Perelepitajatel on olnud võimalik SKA poolt korraldatud vabatahtliku osalusega koolitustel õppida ka ettevõtluse aluseid, haldusmenetluse aluseid (koolitaja Ettevõtluskõrgkool Mainor (ettevõtlus) ja SKA (haldusmenetlus), perekonnaõigusega seonduvaid teemasid, infoturbe aluseid, saada ülevaade

täitemenetlusest ja kohtutäituri tööst. Kuna intervjuudest selgus, et täitemenetluse osas on lapsevanemate ja lastekaitsetöötajate teadmised vähesed või puudulikud, võiks kaaluda täitemenetluse aluse koolituse lepitajatele kohustuslikuks muutmist, et nemad saaksid enda teadmisi ka teistele osapooltele edasi anda.

Materjalide sisuanalüüs viitab, et perelepitajate koolitamisel kasutatavad materjalid on väga põhjalikud, professionaalselt koostatud ning mitmekesised, kuid varasematel aastatel koolitused läbinud perelepitajate teadmised LSV temaatikast ei ole väga head. 2024. aasta lõpus toimunud LSV täiendkoolitus käsitleb LSV juhtumeid süsteemselt ja mitmetasandiliselt, käsitletavate teemade hulgas on muuhulgas LSV olemus ja tunnused, kõrge riski näitajad ja riskihindamine, MARAC võrgustikukoostöö mudel, olulisteks komponentideks on ka traumapõhine lähenemine ja enesehoid. Samuti käsitletakse koolituse raames traumeeritud lapse abistamise põhimõtteid, LSV mõju lapse arengule, vaimsele ja füüsilisele tervisele. Koolitus on mõeldud laiemale sihtgrupile: sotsiaaltöötajad, politseinikud, kohtunikud, juristid, ka üliõpilased. Kuigi lapse vaatenurk on koolitusmaterjalides põhjalikult käsitletud, ei selgu, kuidas perelepitajad seda praktikas rakendavad. Sellest lähtuvalt võiks see osa LSV koolitusest olla integreeritud lapse kaasamise koolitusega, mis annaks terviklikuma käsitluse lapse kaasamisest perelepituse protsessi. MARAC mudel ja juhtumikorraldus eeldavad aktiivset koostöö erinevate osapooltega, ent koolitusmaterjalidest ei nähtu perelepitajate rolli selles võrgustikus. Perelepitaja roll ning tema võimalused abivajajast teavitamiseks võiksid siin olla põhjalikumalt kirjeldatud.

Võimalikuks kitsaskohaks on koolituse toimumine e-õppena ja iseseisev läbimine, puudub interaktiivse supervisiooni ja juhendamise võimalus. Seetõttu tekib koolituse puhul küsimus, kui võimekad on perelepitajad õpitut keeruliste juhtumite puhul rakendama. Kuna koolituse sihtgrupp on laiem, on ettepanek töötada välja koolitusprogramm vaid perelepitajatele, mis käsitleb lisaks LSV juhtumite tuvastamist enne sekkumist, kaasates juhtumianalüüsis näidetena reaalseid perelepitajate töös esinenud juhtumeid. Samuti võiks kirjeldada perelepitajate rolli MARAC mudeli võrgustikukoostöös.

Kokkuvõttes võib öelda, et LSV koolitus annab tugeva aluse lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelemiseks, kuid selle tõhusus sõltub ka osalejate eelnevast kogemusest, supervisioonist ja koostööst teiste spetsialistidega.

2.3 Õigusliku regulatsiooni lähtekohad

Õiguslikud lähtekohad

Eesti riikliku perelepitusteenuse seadus (RPLS)⁴⁴ reguleerib riiklikku perelepitusteenust ja sätestab lepitusmenetluse korraldamise alused. Seaduse eesmärgiks on toetada vanemaid lahkuminekku järel oma alaealise lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmisel, soodustada vanemate koostööd lapse kasvatamisel ning seeläbi tagada lapse huvide kaitse ja heaolu (RPLS § 1 lg 1). Perelepitus on Eestis riigi poolt osutatav teenus, mis on lapsevanematele tasuta. Perelepitust

⁴⁴ Riikliku perelepitusteenuse seadus [RT I, 10.12.2021, 1](#), RT I, 31.03.2022, 15.

rahastatakse kogu ulatuses riigieelarvest (RPLS § 15 lg 1), seadusandja sooviks oli tagada üle-eestiline kättesaadavus ja ühetaoline kvaliteet.⁴⁵

Perelepitus lähtub vanemate kokkuleppele suunamisel kehtivatest riigisisestest perekonnaõiguse üldpõhimõtetest. Lapse ja vanema vaheliste suhete materiaalõiguslik regulatsioon on sätestatud perekonnaseaduses (PKS).⁴⁶ PKS § 116 järgi on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti. Kui vanemad on omavahel abielus, on neil oma lapse suhtes ühine hooldusõigus. Kui vanemad ei ole lapse sünni hetkel omavahel abielus, on neil ühine hooldusõigus, kui nad isaduse omaksvõtu tahteavaldusi esitades ei ole väljendanud oma soovi jätta vanema hooldusõigus vaid ühele vanematest (PKS § 117 lg 1 ja 2). Seega on perelepituse läbiviimise lähtekohaks vanemate võrdsed õigused ja kohustused oma lapse suhtes.

Perelepitusteenuse seaduses sätestatud lepitusmenetlusele, menetlusele lepitusorgan, perelepitaja kohustustele ning vanemluskokkuleppe kinnitamisele, kehtivusele ja täidetavusele kohaldatakse lepitusseaduse⁴⁷ sätteid, arvestades perelepitusteenuse seaduses sätestatud erisusi (RPLS § 2 lg 1). Perelepitusteenuse seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse sätteid.

Perelepituse puhul on tegemist menetlusega lepitusorgan.⁴⁸ Lepitusorganiks on Sotsiaalkindlustusamet (RPLS § 5). Perelepitusteenuse saamiseks esitatakse Sotsiaalkindlustusametile taotlus (RPLS § 7 lg 1). Taotlust ei esitata, kui kohus on teinud tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS)⁴⁹ § 560¹ alusel perelepitusse suunamise määruse.

Kui lepitusosalised jõuavad kokkuleppele, loetakse lepituskohtumised lõppenuks ja sõlmitakse vanemluskokkulepe. Sotsiaalkindlustusameti kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument täitemenetluse seadustiku (TMS) § 2 lõike 1 punkti 25 tähenduses.⁵⁰ Kui lepitusmenetlus lõppeb RPLS § 13 lõike 1 punktide 2–6 alusel, edastab Sotsiaalkindlustusamet pooltele edutuse tõendi. Sotsiaalkindlustusamet edastab pooltele edutuse tõendi ka juhul, kui üks osapool ei anna taotluse esitamisel nõusolekut perelepituses osaleda või kui lepitusosalised ei nõustu Sotsiaalkindlustusameti määratud perelepitajaga. Kui pool ei ole nõus lepitusorgan läbiviidud menetlusega, tuleb pöörduda avaldusega maakohtule lepitusorgani poolt lepitusmenetluse normi olulise rikkumise tuvastamiseks. Näiteks kui lapsevanemad ei ole nõus SKA otsusega lepitusmenetluse lõppemise kohta (RPLS § 13 lg 1), on võimalik seda vaidlustada 30 päeva jooksul otsusest teada saamise päevast arvates, esitades kaebuse maakohtule (Lepitusseadus (LepS) § 29 lg 3).

Sotsiaalkindlustusameti taotluse rahuldamise või rahuldamata jätmise otsus on haldusotsus, mille puhul teeb SKA otsuse riigieelarveliste vahendite kasutamise kohta (RPLS § 16). Seega juhul, kui lepitusorgan jätab taotluse teenuse pakkumiseks rahuldamata, tuleb taotlejatel esitada vaie rahastamisotsustusele.

⁴⁵ Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 5.

⁴⁶ Perekonnaseadus RT I 2009, 60, 395; RT I, 07.05.2025, 17.

⁴⁷ Lepitusseadus RT I 2009, 59, 385; RT I, 14.03.2025, 3.

⁴⁸ Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 1.

⁴⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik [RT I 2005, 26, 197](#), RT I, 03.04.2025, 2.

⁵⁰ Täitemenetluse seadustik [RT I 2005, 27, 198](#); RT I, 31.12.2024, 49.

Perelepituse sihtgrupp

Perelepituse süsteem on Eestis mõeldud lapsevanematele, kes plaanivad kooselu lõpetada või on selle juba lõpetanud.⁵¹ Ka 2020. aasta SKA poolt valminud kuue Euroopa riigi regulatsiooni võrdlusel on nimetatud perelepituse peamiseks eesmärgiks alternatiiv lapsevanemate hooldusküsimuste vaidluses kohtumenetlusele, seades lapsevanemate lahkuminekul esiplaanile lapse huvid.⁵² Seega kuigi seaduses kasutatud mõiste „lepitus“ võib keeleliselt tähendada ka „leppimist“, on perelepitus suunatud eelkõige lahkumineku järgsete vanemate vaheliste lahkarvamuste lahendamisele.

Perelepitusteenust osutatakse, kui vanemate ja vaidlusest puudutatud lapse elukoht on Eestis ja ka siis, kui vaidlus allub Eesti kohtule ja kohus on suunanud vanemad perelepitusse.

Kohus lahendab hooldus- ja suhtlusõiguse asjad hagita menetluses (TsMS § 550 lg 1 p 2), mis üldistatult tähendab kohtu aktiivset kohustust selgitada ise välja lahendi tegemiseks olulised asjaolud ja koguda selleks vajalikud tõendid (TsMS⁵³ § 5 lg 3). Hooldus- ja suhtlusõiguse asja võib kohus lahendada ka hagimenetluses, kui seda nõutakse hagimenetluses koos abielu lahutamise, kooselulepingu lõpetamise või elatise väljamõistmisega. Kohustust Eesti õiguse järgi koos abielu lahutamise või kooselulepingu lõppemisel⁵⁴ reguleerida ka ühiste laste hooldus- ja suhtlusõigusega, samuti ühiste laste ülalpidamisega kaasnevad küsimused, kehtivast õigusest ei tulene.⁵⁵ Lastega suhtlemise korraldamine on seega Eestis üksnes vanemate vahelise koostöö küsimus. Laste huvide tagamiseks vanemate lahkumineku järel on kohtuvälise perelepituse süsteemi toimimine väga oluline, samas ei saa perelepitus toimida eraldi struktuurina ning koostöö kohtute ning kohaliku omavalitsusega peaks olema kesksel kohal. Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja nende ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud peavad vastavalt oma pädevusele toetama lapsevanemat või last kasvatavat isikut lapse õiguste ja heaolu tagamisel (LasteKS § 7 lg 1).⁵⁶

Lepitusmenetlusedokumentide analüüs

Analüüsitud menetlusedokumentid

Analüüsiti juhuvaliku alusel uurimisrühmale edastatud dokumentidest 155 vanemluskokkulepet, 142 lapse kaasamise protokollid ja 160 edutuse tõendit ajavahemikust september 2022 kuni august 2024.

Menetlustoimingutega seotud dokumentide (vanemluskokkulepped, lapse ärakuulamise protokollid ja edutuse tõendid) analüüsi lähtekohaks oli hinnata, kuidas on rakendunud Eesti riikliku perelepitusteenuse seadusega püstitatud eesmärkide täitmine.

⁵¹ Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 1.

⁵² https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/202303/ekspertanaluus_perelepitusteenuse_korraldusest_kuue_euroopa_riigi_vordlusel.pdf

⁵³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik [RT I 2005, 26, 197](#); RT I, 03.04.2025, 2.

⁵⁴ Kooseluseadus [RT I, 16.10.2014, 1](#), RT I, 06.07.2023, 47.

⁵⁵ Vt teisiti näiteks Saksamaal, FamFG § 137, BGBl. I S. [2586](#), 2587, BGBl. 2024 I Nr. [237](#).

⁵⁶ Lastekaitseadus [RT I, 06.12.2014, 1](#); RT I, 31.12.2024, 23.

Perelepituse lõppemine edutusega

Kui lepitusmenetlus lõppeb RPLS § 13 lõike 1 punktide 2–6 alusel, edastab SKA pooltele edutuse tõendi. Nendeks alusteks on:

- lepitusosalised ei jõua kokkuleppele (p 2),
- üks pool soovib lepituskohtumised katkestada (p 3),
- perelepitaja hinnangul on vanemluskokkuleppe sõlmimine ebatõenäoline (p 4),
- lepitusosalised ei soovi muuta vanemluskokkulepet vastavalt RPLS § 12 lg-le 3 (p 5),
- lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik (p 6).

Juhuvaliku alusel analüüsiti 160 edutuse tõendit. Menetluse kestvuse algusajaks arvestati teenuse pakkumise otsuse tegemise kuupäeva, lõppemise ajaks loeti edutuse tõendi väljastamist. Edutuse tõendi edastamisega lõppenud keskmine menetlusaeg oli 184 päeva. Kõige lühem menetlus kestis 9 päeva ja pikim 433 päeva.

Lepitusmenetlus on **kohtueelne** menetlus ning seadusandja sooviks on vaid erandlikes olukordades jätta üksnes kohtu reguleerida lapse ja vanema vahelist suhet ilma, et eelnevalt ei ole perelepitusmenetlust läbitud. Õiguskirjanduses on seda nimetatud ka kohustuslikuks menetluseks⁵⁷, kuna üldjuhul tuleb lapsega suhtlemise asjas TsMS § 560¹ lg 1 järgi esitada kohtule koos avaldusega riikliku perelepitusteenuse seaduse §-s 13 või lepitusseaduse §-s 12 nimetatud tõend lepitusmenetluse edutuse kohta. Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 15⁵⁸ kohaselt on igaühel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Riigikohus on rõhutanud: PS § 146 esimese lause kohaselt mõistab õigust ainult kohus. Õiguskirjanduses on Riigikohtu lahendeid tõlgendades leitud, et kohtulikku kaitset PS § 15 lg 1 esimese lause toimealas ei asenda menetlused kohtuvälistes või -eelsetes instantsides.⁵⁹ Õiguskirjanduses on aga samas esile toodud, et seadusandja võib kohtusse pöördumise tingimusena näha ette **kohustusliku kohtueelse menetluse** läbimise (nt KrMS § 228 lg 1 ja § 230 lg 1). Seda aga juhul, kui pärast kohtueelse menetluse läbimist on isikul võimalik pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse ja tõstatada seal kõik need samad küsimused, mis olid ka kohtueelses menetluses juba arutusel.⁶⁰

Lepitusmenetlust ei tule enne kohtusse pöördumist läbida vaid siis, kui vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne või esineb muu mõjuv põhjus. Vägivalla esinemise korral tuleb sellele avalduses viidata. Muu mõjuva põhjuse esinemist tuleb avalduses põhistada (TsMS § 560¹ lg 2). Seega on riiklik kohtuväline perelepitus mõeldud kõigile lahkuminevatele lapsevanematele, kes soovivad kohtu abil lahendada vaidlusi, mis tulenevad lapse hooldusõiguse teostamisest või lapsega suhtlemise korraldamisest.

Perelepitusteenust osutatakse nii **kohtuväliselt kui ka kohtumenetluse ajal**. Kohtuväliselt toimub teenus vanemate soovil taotluse esitamisega, kohtumenetluse ajal suunab vanemaid lepitusteenusele reeglina kohus siis, kui lapsevanemad on pöördunud kohtusse lapsega suhtlemise korra, elatise või hooldusõiguse muudatuse küsimustes. Uuringu raames analüüsitud 160 menetlusest 27 juhul suunati vanemad perelepitusse maakohtu määrusega. Seega pöördusid valdavalt vanemad perelepitaja teenuse saamisele ilma kohtu suunamiseta.

⁵⁷ T. Laasik. Kes tahab sundkorras leppida? Juridica 2024/9–10, lk 767jj.

⁵⁸ RT 1992, 26, 349; RT I, 11.04.2025, 2.

⁵⁹ Ü. Madise jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. [EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS](#) Põhiseaduse § 15, vrn 44.

⁶⁰ Ü. Madise jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. [EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS](#) Põhiseaduse § 15, vrn 54.

RPLS § 13 lg 1 p 2 (lepitusosalised ei jõua kokkuleppele)

Edutuse tõendit põhjusel, et lepitusosalised ei jõua kokkuleppele, oli analüüsitud dokumentidest väljastatud 23 juhul. Nii nagu teistegi edutusega lõppenud menetluste puhul, ei olnud väljastatud edutuse tõenditel valdavalt nimetatud täpsemaid põhjuseid, miks on perelepitaja sellisele tulemuseni jõudnud. Selgituseks on menetluse lõpetamise kohta reeglina märgitud vaid, et osapooled ei jõua kokkuleppele. Märgitud on ka, et perelepitusteenuse osutamine on lõppenud, kuna kumbki osapool ei ole valmis kompromissi leidma ning lepituskohtumiste raames on selge, et kokkulepet ei saavutata. Kuidas on edutusega lõppenud menetlus toimunud, kas lapsed on ära kuulatud edutuse tõenditest reeglina ei selgu.

Ühel juhul on analüüsitud edutuse tõendis märgitud kuupäevaliselt lepituskohtumiste toimumise aeg ja laste ärakuulamise aeg. Märgitud on ka, et lapsevanemad proovisid kokku lepitud suhtluskorda, kuid jäid selles eriarvamusele. Ühel korral on nimetatud, et lapsevanemad on käinud lepitaja juures viiel korral, kuid ei jõudnud kokkuleppeni ning avaldasid koordinaatorile, et soovivad lepituskohtumised katkestada. Ühel juhul on märgitud, et üks osapooltest soovis menetlust katkestada ja jätkata asja arutamist kohtus.

Valikus oli ka edutuse tõend, mille kohaselt oli lepitusmenetlus vastavalt **läbi viidud kahe lepitaja vahendusel**.⁶¹ Selles menetluses edastas perelepitaja SKA-le teate perelepitusteenuse osutamise lõppemisest, kuna lepituskohtumiste raames on selgunud, et lepitusosalised ei jõua kokkuleppele. Asjas toimus kaheksa lepituskohtumist ja üks kohtumine lapse ärakuulamiseks. Lapsevanematega oli täiendavalt olnud tihe kirjavahetus vanemluskokkuleppe vormistamisel ja täiendamisel, mille jooksul on lapsevanemad esitanud hulgaliselt muudatusettepanekuid, kuid milles pole konsensusele jõutud.

RPLS § 13 lg 1 p 3 (üks pool soovib lepituskohtumised katkestada)

Kõige sagedasem alus edutuse tõendi väljastamisel (80) oli ühe poole soov lepituskohtumised katkestada. Reeglina oli selleks üks vanem, aga oli ka 10 edutuse tõendit, mille kohaselt esitasid mõlemad vanemad sooviavalduse lepitusmenetlused katkestada. Kuigi valdavalt tõendisse täiendavaid põhjendusi ei märgitud, oli üksikutel juhtudel siiski eelnevale perelepitusmenetlusele viidatud. Nii oli näiteks edutuse tõendile selgituseks lisatud, et lapsevanemate ühine sooviavaldus oli lõpetada lepituskohtumised, et osaleda teisel teenusel. Vanemad kinnitasid selles asjas perelepitaja sõnul, et ei soovi lepituskohtumistel saavutatud kokkulepete kinnitamist SKA poolt.

Valikus oli ka tõend, mille põhjenduste kohaselt oli lapse ema otsustanud paluda suhtluskorra kindlaksmääramisel kohtu abi ning palub lugeda perelepitus lõppenuks. Väga üksikutel juhtudel nähtus RPLS § 13 lg 1 p 3 alusel väljastatud edutuse tõendilt see, kas lapsed olid menetluses ära kuulatud. Ühel juhul kirjeldati, et toimunud on neli perelepituskohtumist ja pere ühe lapse kaasamine. Seejärel andis lapsevanem teada, et soovib lepituskohtumised katkestada.

RPLS § 13 lg 1 p 3 lõpetati menetlus ka siis, kui üks lapsevanematest ei kinnitanud perelepituses jätkamise soovi lepitaja antud tähtjaks. Lepitusmenetlus on lõppenud edutusega RPLS § 13 lg 1 p 3 alusel ka juhul, kui osapooled on hetkel jõudnud vanemliku koostööni ja soovisid lepitusteenuse lõpetada.

⁶¹ RPLS § 11 lg 2

RPLS § 13 lg 1 p 4 (perelepitaja hinnangul on vanemluskokkuleppe sõlmimine ebatõenäoline)

Analüüsitud tõendite hulgast oli 36 väljastatud alusel, mille kohaselt on perelepitaja hinnangul vanemluskokkuleppe sõlmimine ebatõenäoline. Reeglina ei tulenenud kinnitatud tõenditest põhjendusi, mille alusel on menetluses sellisele seisukohale jõutud. Põhjuseks on üksikutel juhtudel täiendavalt märgitud, et vanemad lükkavad kohtumisi edasi ja puudub koostöö kokkulepete sõlmimiseks, reeglina on aga piirdutud lühikese märkusega, kas vanemluskokkuleppe sõlmimine on ebatõenäoline, lepituskohtumised on lõppenud või osapooled ei jõua kokkuleppele ja soovivad lepituskohtumised lõpetada. Nimetatud on ka, et vanemluskokkuleppe sõlmimine on ebatõenäoline, kuna vanemad ei jõudnud kokkuleppe allkirjastamiseni (4 tõendit).

Põhjenduseks oli RPLS § 13 lg 1 p 4 alusel menetluse lõpetamiseks toodud ka, et vanemluskokkuleppe sõlmimine on ebatõenäoline, kuna lapsevanematel ei ole õnnestunud kokku leppida ühist aega perelepituskohtumisteks. Huvitav oli ka tõend, milles oli selgituseks märgitud, et osapooled jõudsid „mitteametlikule kokkuleppele“.

Analüüsitud koostajatele esitatud materjalide hulgas oli ka perelepitajalt SKA-le edastatud kinnitus perelepituse edutusest, milles oli põhjalikumalt selgitatud, kuidas perelepitaja oma järeldotseni jõudis. Tegemist ei olnud aga edutuse tõendi osaga, vaid eraldi dokumendiga. Nii leidis perelepitaja, et käesolevas asjas ei tunne laste ema menetluse vastu huvi ja ei suhtle lepitajaga. Isa on olnud aktiivne, aga üksinda pole võimalik läbirääkimisi pidada. Lapsed elavad Eestis isaga, ema kolis välismaale. Kuna menetluse lõpetamise soovi otseselt esitatud pole, leiab perelepitaja, et oma käitumisega laste ema lükkab lepituskohtumise aega edasi, st osapoole käitumisest nähtub, et tegelikkuses ei soovita kokkulepet sõlmida, vaid eesmärk on lahenduse leidmisega põhjendamatult viivitada. Perelepitaja oli seisukohal, et perelepitusteenuse osutamise raames toimunud lepituskohtumistel lapsevanemate vahelises suhtlemises positiivseid muudatusi ei toimunud.

Kuna analüüs ei hõlmanud perelepitajate teateid lepitusorganile, ei ole analüüsiks saadetud dokumentide põhjal võimalik järeldotsa, kas sellise põhjalikkusega edastatud perelepitaja teated SKA-le on lepitusmenetluses tavapärased.

RPLS § 13 lg 1 p 6 (lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik)

Edutuse tõendit RPLS § 13 lg 1 p 6 alusel (lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik) oli analüüsitud valimikus 11 edutuse tõendit. Nende hulgas oli tõendeid, kus rohkem selgitusi ei olnud, aga oli ka nimetatud, et tõend väljastati, kuna osapooled jõudsid kokkuleppele, seega samasugusel põhjendusel nagu RPLS § 13 lg 1 p 4 alusel. Ühel juhul selgitati, et käesolevaks ajaks on lepitusmenetlus lõppenud: „Lapsevanemad on õppinud tegema koostööd, mis teatud määral toimib, kuid lapsevanemad ei ole jõudnud kirjaliku kokkuleppeni. Lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik. Lapsevanemaid on nõustatud vajadusel pöörduma teenusele tagasi.“

RPLS § 13 lg 1 p 6 alusel on väljastatud edutuse tõend ka siis, kui üks lapsevanem suri. Perelepituse lõpetamisel oli ka viide Võlaõigusseaduse § 186 p-le 7, mille kohaselt loetakse võlasuhe lõppenuks füüsilisest isikust võlgniku surmaga, kui kohustust ei saa täita tema isikliku osavõtuta. Viide võlasuhte lõppemisele ei ole siiski perelepituse menetluses põhjendatud.

Muud alused

SKA edastab pooltele lepitusmenetluse edutuse tõendi ka juhul, kui üks osapool ei anna taotluse esitamisel nõusolekut perelepituses osaleda või kui lepitusosalised ei nõustu SKA määratud perelepitajaga (RPLS § 13 lg 4). Valimis oli edutuse tõend, mis oli väljastatud RPLS § 13 lg 4 alusel, põhjendustesse oli märgitud, et koordinaator küsis lapsevanematelt kirjalikult, kus nad soovivad saada teenust. Isa teatas, et saab kohtuda lepitajaga Tallinnas. Ema teatas, et saab kohtuda lepitajaga Jõhvis.

Edutuse tõendit, mis on väljastatud RPLS § 13 lg 1 p 5 alusel (lepitusosalised ei soovi muuta vanemluskokkulepet vastavalt RPLS § 12 lg-le 3) valimikus ei olnud. Valimis oli ka tõend, milles õiguslik alus ei olnud selge (puudus viide § 13 lg 1 punktile), perelepitus loeti lõppenuks selle edutuse tõttu ilma täiendava märkuseta.

Analüüsi üheks uurimisküsimuseks oli, millistel juhtudel ja põhjustel lõppevad mõned menetlused, kus vanemad jõuavad omavahelisele kokkuleppele, siiski edutuse tõendiga.

„Edutu“ on selline, kes või mis ei saavuta edu ega tunnustust või mille puhul ei saada häid tulemusi.⁶² Küsitav on selle mõiste kasutamine nende menetluste lõpetamiseks, mille puhul ei saa rääkida tagajärjest.

Poolte soovil menetluse lõpetamine

Sotsiaalministeeriumi kodulehel on viide, et perelepituse menetluse eesmärk ei ole panna lapsevanemaid ära leppima, vaid kokku leppima. Samas võivad vanemad lepitusmenetluse käigus ka tõesti „leppida ära“, abielu jääb lahutamata või jätkavad vanemad kooselu. Lepitusmenetluses edutuse tõendi väljastamine ei ole sellistes olukordades põhjendatud, seda eriti olukordades, kus just lepitusmenetluse käigus on poolte suhted paranenud.

Kehtiva regulatsiooni kohaselt saab lõpetada perelepituse teenust vaid edutuse või vanemluskokkuleppega. Nii vanemate vahelised kui lapse ja tema vanemate vahelised suhted on pidevas muutumises. Edutuse tõendite analüüs näitas, et arvestatav hulk menetlusi lõppes, kuna lapsevanemad õppisid menetluse käigus tegema koostööd. Sellistes olukordades oleks õigem lugeda lepitusmenetlus lõppenuks poolte soovil. Ka sellisel juhul võiks siiski menetluse lõpetamise kinnitada lepitusorgan, kes kontrollib, kas menetluses ei ole ilmnunud asjaolusid, mis võiksid viidata laste huvide kahjustamisele. RPLS § 1 järgi tuleb perelepituse käigus tagada lapse huvide kaitse ja heaolu, lepitusorgan ei kinnita vanemluskokkulepet, kui on ilmne, et lepitusosaliste poolt kokku lepitut ei ole lapse huvidega kooskõlas (RPLS § 12 lg 3). Seega ei tohiks lepitusorgani töökoormus oluliselt suurened.

Küsitav on menetluslik olukord siis, kui kohus on suunanud vanemad perelepitusteenusele ning vanemad jõuavad selle käigus seisukohale, et nad saavad teha koostööd ilma kõrvalise abita. TsMS § 560¹ lg 8 järgi kui SKA edastab kohtule RPLS § 14 alusel sama seaduse §-s 12 sätestatud kinnitatud vanemluskokkuleppe või teabe vanemluskokkuleppe kinnitamise kohta, lõpetab kohus asja menetluse määrusega⁶³ ja otsustab vajadusel varasema kohtulahendi tühistamise või muutmise.⁶⁴

⁶² EKI ühendsõnastik 2025, <https://sonaveeb.ee/>

⁶³ TsMS § 428 lõige 1 p 6

⁶⁴ TsMS § 480

Viide TsMS § 428 lõike 1 p-le 6 ei pruugi olla korrektne. Kui kohtule esitatakse RPLS §-s 13 sätestatud lepitusmenetluse edutuse tõend, jätkab kohus asja menetlemist.

Kui lepitusmenetlus lõppeb ilma kinnitatud kokkuleppeta, aga mõlema poole soovil, võiks kohtul olla ka siis võimalus SKA teabe alusel menetlus lõpetada. Kohus ei ole tsiviilkohtumenetluses esitatud kompromissiga seotud ega pea seda kinnitama perekonnaasjas (TsMS § 430 lg 3 teine lause). Kuna poolte soovil menetluse lõpetamine on oma olemuselt poolte kokkulepe, siis tuleks ka selliste kokkulepete puhul kontrollida, kas vanemate tahe vastab laste huvidele.

Menetluse peatamise võimalus

Vanemad võivad perelepitusteenuse osutamise käigus ka otsustada, et nad vajavad täiendavat nõustamist lastekaitsetöötajatelt või tuleb vanematel kooselu lõppemisega seonduvalt enne vanemluskokkuleppe sõlmimist reguleerida elukohaga või muud elukorraldusega seotud probleemid. Vanemad võivad seega menetluse käigus avaldada, et nad soovivad osaleda mõnel muul teenusel.

Olukorras, kus pooled soovivad täiendavat aega, võiks ühe ettepanekuna olla võimalik ka menetluse peatamine. Kuigi perelepitaja ei ole oma töös seotud otseselt menetlustähtaegadega, ei peaks juhul, kui pooled soovivad täiendavalt osaleda muul teenusel või ei saa teenusel osaleda elukorralduslikul põhjusel, peatatud menetluse puhul vanemad uuesti perelepitusteenust taotlema, sellega võiks väheneda ka menetlusorgani töökoormus.

Edutus kui menetluse lõpetamise alus

Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt⁶⁵ on RPLS § 13 lõikes 1 sätestatud ammendav loetelu juhtudest, millal lepitusmenetlus lõppeb. RPLS § 13 lõike 1 punktide 2–6 sõnastus hõlmab aga suures osas sarnaseid elulisi asjaolusid ning nende eristamisel ei pruugi olla ka praktilist vajadust. Näiteks juhul, kui üks vanematest jätab kohtumisele perelepitajaga mitmel korral tulemata, võib teenuse osutamise lõpetamise aluseks olla nii kokkuleppele mittejõudmine, ühe poole soov lepituskohtumised katkestada kui ka ebatõenäolisus tulevikus kokkuleppele jõuda.

Seda kinnitavad ka edutuse tõenditel märgitud viited õiguslikule alusele. Nii on lepitusmenetlus lõppenud edutusega RPLS § 13 lg 1 p 3 alusel, kui osapooled on hetkel jõudnud vanemliku koostööni ja soovivad lepitusteenuse lõpetada, samasugustel asjaoludel (perelepitusteenusel olles taastusid lapsevanemate vahelised vanemlikud suhted ning vanemad ei soovi kirjalikku vanemluskokkulepet, kuna suudavad lapse elukorralduses teha omavahelisi kokkuleppeid iseseisvalt) lõpetati menetlus ka RPLS § 13 lg 1 p 6 alusel. Tõendeid, mille järgi sooviti suhtluskorra kindlaksmääramisel kasutada kohtu abi ning paluti lugeda perelepitus lõppenuks oli edastatud nii RPLS § 13 lg 1 p 2 kui ka RPLS § 13 lg 1 p 3 alusel.

RPLS § 13 lg 1 p 6 sätestab, et lepitusmenetlus lõppeb, kui lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades võimalik. Siin on seletuskirja järgi eeskätt mõeldud olukordi, kui üks osapool sureb, on teadmata kadunud või viibib näiteks kinnipidamisasutuses. Menetluse lõpetamine edutusega ei ole siiski põhjendatud juhul, kui üks vanematest sureb.

Iseenesest ei ole edutuse tõendi väljastamise puhul selle õiguslikul alusel olulist erinevust ka edasises kohtumenetluses ning see, millisel alusel menetlus lõppeb, sõltub suuresti perelepitaja hinnangust. Kaaluda tuleks perelepitaja töö lihtsustamise ning üldise arusaadavuse ja ühtlustamise eesmärgil

⁶⁵ Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 16.

lepitusmenetluse edutusega lõppemise alused koondada vähemateks punktideks, mis sisaldavad näidisloetelu. Koondmõisteks võiks jääda kokkuleppele mitte jõudmine. Lisaks ei peaks edutus hõlmama juhte, kus vanemad jõuavad lapsega suhtlemise osas omavahelisele kokkuleppele, ilma et selle oleks kinnitanud lepitusorgan.

Lähisuhtevägivallaga seotud juhtumid

Eelnõu seletuskirjast jääb arusaamatuks, miks peaks RPLS § 13 lg 1 p 3 (üks pool soovib lepituskohtumised katkestada) hõlmama ka olukordi, kus kohus on suunanud pere perelepitusse, teadmata, et peres on esinenud lähisuhtevägivalda (sellekohane info puudus avaldusest), kuid see selgub SKA-s. Sellisel juhul on võimalik seletuskirja kohaselt lepitusmenetlus katkestada, kui üks osapool selleks soovi avaldab. Seletuskirjas esitatuga ei saa nõustuda. Perelepituse võib aga pool katkestada igal ajahetkel, ilma et selleks peaks esinema lähisuhtevägivalda. Eelduslikult saab sellisel juhul lepitusorgan ka keelduda teenuse osutamisest, kui asjaolud on teada enne lepitusmenetluse algust.

Lapse kaasamise protokollid

ÜRO Lapse õiguste konventsiooni⁶⁶ art 12 lg-te 1 ja 2 järgi tagavad osalisriigid lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt. Nimetatud puudutab ka lepitusmenetlust, mille käigus lepivad vanemad kokku vanemate õiguste teostamises lapse suhtes. Sama põhimõte tuleneb ka Brüssel IIb määrusest⁶⁷, mille artikkel 21 sätestab, et liikmesriigi kohtud annavad kooskõlas riigisisese õiguse ja menetlusega lapsele, kes on suuteline seisukohti omama, tegeliku ja tõhusa võimaluse oma arvamust kas otse või esindaja või asjakohase organi vahendusel avaldada. Lastekaitseaduse⁶⁸ § 22 lg 2 järgi kuulub last kasvatava isiku ja lapsega töötava isiku kohustuste hulka arutada lapsega hooldus- ja kasvatusküsimusi, arvestades lapse võimete ja vajaduste suurenemisega iseseisvalt ja vastutusvõimeliselt tegutseda.

Lapse huvide väljaselgitamiseks tuleb vaidlusest puudutatud lapsele anda lepitusmenetluse käigus võimalus oma arvamust avaldada. Laps tuleb ära kuulata tema vanust ja arengutaset arvestades sobival viisil (RPLS § 10 lg 1). Lapse ärakuulamisest võib loobuda, kui vaidlusest puudutatud laps on lepitusmenetluse alustamisele eelneva kuue kuu jooksul lastekaitsetöötaja või mõne muu lapsega

⁶⁶ RT II 1996, 16, 56. Eesti Vabariik ühines lapse õiguste konventsiooniga Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26. septembri 1991. a. otsuse (RT 1991, 35, 428) alusel.

⁶⁷ Nõukogu määrus (EL) 2019/1111, 25. juuni 2019, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud). – ELT L 178, 02.07.2019, lk 1–115.

⁶⁸ Lastekaitseadus. RT I, 06.12.2014, 1; RT I, 31.12.2024, 23.

töötava isiku poolt lepitusmenetluse esemeks olevate asjaolude suhtes ära kuulatud või kui lapse vanust ja arengutaset arvestades ei ole lapse ärakuulamine võimalik (RPLS § 10 lg 2).⁶⁹

Võrdluses kohtumenetlusega on lepitusmenetluse regulatsioon lapse ärakuulamist puudutavas osas sarnane. Kohus kuulab järgi last puudutavas asjas isiklikult ära lapse, kes on suuteline seisukohti omama, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.⁷⁰ Kohus kuulab lapse ära lapsele tavalises keskkonnas, kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik. Vajadusel kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja ei ole sellele vastu. Lapse ärakuulamise korraldamisel arvestab kohus sellega, kas vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne. Lapse vahetu ärakuulamine on kohtu jaoks oluline isikliku ja vahetu mulje saamiseks, vanema õiguste teostamist puudutav otsus avaldab otsustavat mõju lapse edasisele elule, ka lepitusmenetluses on lapse ärakuulamine väga oluline.⁷¹

Lapse ärakuulamise regulatsioon lepitusmenetluses sarnaneb küll lapse ärakuulamisele kohtumenetluses, kuid ärakuulamise eesmärgid on mõneti erinevad, mis avaldub eelkõige ärakuulamise protokollis tähenduses. Kohus teeb asjas lahendi, mis peab lähtuma lapse parimatest huvidest, tegemist on kohtupoolse otsustusega. Kui lapse ärakuulamisel ilmnevad kohtu seisukoha kujunemisel olulised asjaolud, tuleb need kohtul teha teisele poolele teatavaks. Lapse ärakuulamise protokoll on ka oluline määruskaebuse menetlemisel.⁷² Perelepituse puhul on perelepitaja roll vanemate abistamine nende alaealise lapse elukorralduslikes küsimustes tekkinud vaidlusele lapse huve arvestava lahenduse leidmisel ning protokollil sellist tähendust ei ole.

Analüüsitud protokollid

Juhusliku valimina analüüsi 142 lapse ära kuulamise protokollis, millest 40-l juhul (28,2%) on lapsed jäetud menetluses ära kuulamata.

Last ei ole ära kuulatud

Lapse kaasamata jätmise põhjused on erinevad, valdavalt oli selleks kas lapse vanus või menetluse lõppemine, samuti ka see, kui laps oli eelnevalt kas kohtu, lastekaitse töötajate või eriala asjatundjate (psühholoogide) poolt ära kuulatud.

Vanuse tõttu on ära kuulamata jäänud lapsed vanuses 11 kuud kuni 6 aastat. Lapse kaasamata jätmise põhjendusel, et laps on liiga väike, esines 15-l korral, menetlus lõppes 12-l korral, vanemad ei soovinud lapse ära kuulamist 8-l korral ja laps oli juba eelnevalt ära kuulatud 4-l korral.

Kui lepitusmenetluses ei ole last ära kuulatud, on seda reeglina ka lapse ärakuulamise protokollis põhjendatud. Märgitud on, et laps ei ole vanuse/arengutaseme põhjal võimeline oma arvamust väljendama, lapse vanusest tulenevalt ei ole ärakuulamine põhjendatud, kuna laps on veel väga väike ega räägi ja vanemate soovil ei toimunud lapsega kohtumist. Mitmel juhul on märkitud, et vanemad on laste vanuse tõttu keeldunud laste ärakuulamisest.

⁶⁹ 2020. a analüüsi kohaselt ei ole Norra perelepitussüsteemis ühtset regulatsiooni laste kaasamise osas. Seadusega pole reguleeritud, kas lapsed saavad vanuse või erivajaduste tõttu perelepituses osaleda. Suurbritannias on üle 10. aastastel lastel õigus vabatahtlikkuse alusel perelepitusteenusest osa võtta või anda olukorrale oma hinnang läbi vestluse perelepitajaga. Suunised laste kaasamise osas perelepitusprotsessi on hetkel Soomes väljatöötamisel.

⁷⁰ TsMS § 552¹ lg 1

⁷¹ Vt lähemalt Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. V. Kõve jt (koost.). Juura 2018, § 552¹ komm. 3.1.jj, lk 545jj. Perelepitusseaduse eelnõu seletuskiri, 438 SE, lk 9.

⁷² Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. V. Kõve jt (koost.). Juura 2018, § 552¹ komm. 3.4.jj, lk 548jj.

Kui laps jäi ära kuulamata tema vanuse tõttu, siis oli see protokollis märgitud nii lapse vanemate arvamuse kui ka perelepitaja enda järelalusena. Nii on perelepitaja olnud seisukohal, et arvesse võttes, et laps ei ole veel võimeline oma arvamust väljendama ning tema huvide väljaselgitamine ei ole võimalik, siis loobub perelepitaja lapse ärakuulamisest. Märgitud on ka, et vanemate väitel laps ei räägi veel hästi ning vajab eneseväljenduses abi ning kuivõrd laps ei ole võimeline oma arvamust väljendama ja tema huvide väljaselgitamine ei ole võimalik, siis loobus perelepitaja lapse ärakuulamisest.

Ühel juhul on kokkuleppe selgitustes lapse ära kuulamata jätmise kohta põhjenduseks toodud, et „polnud vajadust, lapsevanemad jälgides laste huvisid leppisid kokku“.

Laps on jäänud ära kuulamata 4-l juhul põhjusel, et laps on traumeeritud ja käib psühholoogi vastuvõtul või et vanemate väitel on laps kas lastekaitsetöötaja, lapse heaolu spetsialisti või psühholoogi poolt ära kuulatud. Nendel juhtudel oli ka nimetatud, et ärakuulamine on toimunud menetluse alustamisele eelneva 6 kuu jooksul. Märgitud oli, et lapsed on korduvalt kohtunud lastekaitse töötajaga ja käivad teraapias. Vanemate hinnangul on laste vanust ja arengutaset arvesse võttes ärakuulamine lapsi traumeeriv, kuna lapsed on võõrastes olukordades arglikud ja kohanevad raskesti. Perelepitaja on ka selgitanud, et lapsed on ära kuulatud laste heaolu spetsialist ja kohtus laste esindaja ning esitas asja materjalide juurde laste esindaja arvamuse

Kaheksal juhul avaldasid vanemad soovi lapsi mitte perelepitusse kaasata. Märkusena protokollis oli 7-aastase lapse puhul, et lapsevanemad on kategooriliselt selle vastu, et laps ära kuulata. 3- ja 1,5-aastast last puudutavas protokollis oli lapse ära kuulamata jätmise kohta märgitud, et lapsevanemad on selle vastu, kuna väiksem laps ei räägi, suurem on häbelik ja vanemad ei soovi lapsi traumeerida.

Lapse ärakuulamist teda puudutavas menetluses on raske alahinnata ning sellest võib kohtumenetluses loobuda üksnes mõjuval põhjusel (TsMS § 552¹ lg 3). Kohus võib loobuda lapse isiklikult ärakuulamisest ka siis, kui laps on hiljuti lastekaitsemenetluse või lepitusmenetluse käigus kohtumenetluse esemeks olevate asjaolude suhtes ära kuulatud, ärakuulamise tulemust on kohtul võimalik hinnata lapsega isiklikult suhtlemata ning lapse mitmekordne ärakuulamine ei oleks lapse huvides. Saksamaa õiguskirjanduses on kohtumenetlusega seoses leitud, et see on hooldus- ja suhtlusõiguse asjades kohtu otsustada, kas kohus kuulab last ära ühe või mitu korda.⁷³ Sealne õiguskirjandus toob ka esile, et Saksamaa Justiitsministeeriumi tellitud ja 2010. a-l valminud uuring laste ärakuulamise praktikast Saksamaal jõudis järeldusele, et lapsele sobival viisil kohtupoolne ärakuulamine ei ole reeglina lastele oluliselt koormav.⁷⁴

Kui perelepitaja ei ole menetluses last ära kuulatud, näiteks tema vanuse või arengutaseme tõttu, siis millised on SKA võimalused kokkuleppe kinnitamisel kontrollida, kas see ei ole vastuolus laste huvidega, seadusest ei tulene. Laste huvidele vastab kokkulepe eelkõige siis, kui ta seab laste füüsilised, emotsionaalsed ja sotsiaalsed vajadused esikohale (LKS § 4).

⁷³ Beck'scher Online-Kommentar FamFG, 54. Edition. Stand 01.06.2025, FamFG § 159 vrn 6jj.

⁷⁴ Münchener Kommentar zum FamFG. 4. Aufl. C. H. Beck 2025, FamFG § 159, vnr 17.

Laps on ära kuulatud

Kui laps **on ära kuulatud**, siis on selle kohta protokollides väga erinevad märked. On protokolle, kus on märgitud üksnes ära kuulamise toimumise aeg. Üsikutest protokollidest ei selgunud lapse soov ega avaldatud tahe, kuigi ta seda väidetavalt väljendas.

Valdavalt on perelepitaja siiski kirjeldanud kohtumist, lapse käitumist kohtumisel, lühidalt on kokku võetud see, mida laps on avaldanud, kes vanematest lapse kohtumisele tõi ning väiksemate laste puhul ka, kes viibis kohtumise juures. Näitena võib tuua perelepitaja kirjelduse 5-aastase lapse põhjalikust ning lapse ja isa käitumist kirjeldavast protokollist: „Lapse kohalolust hoolimata oli isa nõudlik. Isa muudab igal järgneval kohtumisel eelneval kohtumisel pakutud ideed siis, kui näeb, et ema ei lähe tema järjekordse pakkumise peale piisavalt närvi. Muuhulgas juhtusin kuulma repliiki, mille isa lausus trepil, lahkudes sessioonilt, emale: „Teen omalt poolt kõik, et sind lõplikult hävitada“.

Ära on kuulatud lapsed vanuses 1–17. Üheaastase lapsega kohtumisest on märges protokollis, et lapse käitumisviis kõneles, et nii isa kui ema on tema jaoks tuttavad ja turvalised inimesed. Kaheaastase lapse ära kuulamise kohta oli protokollis selgitus, et kuna laps on väike, siis jälgis perelepitaja lapse tegutsemist ema ja isa vahel: „Lapsel kõnet väga vähe, ema väitel ainult „aitäh“ ja üritab ka „emme“ öelda. Laps oli rahulik ja toimekas. Tegutseb rohkem omaette klotsidega ja vahepeal jälgib vanemaid. Kontakt lapsel mõlema vanemaga“.

Mõned näited protokollidest:

- Laps oli rahul vanemate senise suhtluskorraga (kaks nädalat ühe vanemaga) (6-aastane laps).
- Lapse sõnum vanematele: „See kuidas nad omavahel suhtlevad ei ole normaalne, need sõnad mida nad kasutavad, see kuidas nad omavahel suhtlevad mõjutab seda, et ma ei taha emaga suhelda“ (15-aastane).
- Soovib rohkem emaga olla, kuid ei taha pahandada isa. Soovib, et saaks olla mõlema vanemaga ja et vanemad omavahel ei tülitseks (8-aastane).
- Laps rääkis, et tal puudub side isaga ja ta ei näe isal rolli oma elus (16-aastane).
- Laps väljendas muret vanemate vaheliste sagedaste tülide pärast, on kujunenud kindel kiindumus mõlemasse vanemasse, kellega ta soovib säilitada võrdseid suhteid ja veedab piisavalt aega (7-aastane laps).
- Ühest protokollist selgus, et lapse väitel on isa ema suhtes kasutanud vägivalda, samas ei selgunud, kas perelepitaja on teabe edastanud (7-aastane).
- Laps on väga elav ja rõõmus nagu kaksikõdegi. Mingeid probleeme laste praegune elukorraldus poisile ei põhjusta. Meeldib mõlema vanema juures – isa juures on veel kaks last ja nendega saadakse hästi läbi, ehkki nad on natuke vanemad (7-aastane).

Nagu eelnevalt märgitud, ei oma lapse ära kuulamise protokoll lepitusmenetluses nii suurt tähendust, nagu seda on protokollil kohtumenetluses. Samas võivad pooled just protokollist saada teada olulisi asjaolusid, mis võivad nende seisukohti menetluse tulemuse suhtes mõjutada.

Kuna analüüsitud protokollid olid reeglina põhjalikud ja informatiivsed, siis ühtsete kriteeriumite väljatöötamise vajadus hetkel puudub. Protokoll võiks kajastada perelepitaja isiklikku muljet lapsest ning lapse poolt edastatud olulisi asjaolusid.

Vanemate vahelised kokkulepped

Seadusandja on perelepitusega hõlmatud küsimused piiritlenud ja nii on perelepitusega RPLS § 4 lg 1 järgi hõlmatud lapsega suhtlemise korra ja lapse ülalpidamisega seotud probleemide lahendamine, sh lapse elukohaga seotud küsimused ja muud üksikküsimused (reisimine, huvialad).

Lisaks nendele teemadele võivad hooldusõigust omavad vanemad, kes elavad alaliselt lahus või ei soovi muul põhjusel hooldusõigust edaspidi ühiselt teostada PKS⁷⁵ § 137¹ alusel riikliku perelepitusteenuse seaduses sätestatud lepitusmenetluse käigus kokku leppida, et ühine hooldusõigus lõpetatakse osaliselt või täielikult ning hooldusõigus antakse osaliselt või täielikult ühele vanemale üle. Sellise kokkuleppe saab sõlmida vaid siis, kui kohus on teinud perelepitusse suunamise määruse (TsMS § 560¹). Nimetatud materiaalõiguse sätte õiguslik põhjendatus on siiski hetkel küsitav. Nõustuda tuleb pigem õiguskirjanduses väljendatuga, et lapse hooldusõiguse ja suhtluskorra üle peetavates vaidlustes peab kohus TsMS § 561 järgi küll suunama vanemaid omavahel kokkuleppele jõudma, kuid seal on tegemist pigem faktilise kokkuleppega, millele kohtumäärus annab õigusliku tähenduse, sest vanemaõigusi ei saa TsMS § 477 lg 6 teise lause mõttes käsutada.⁷⁶ Eelkõige on küsitav kokkuleppe sõlmimise võimaluse andmine pooltele juhtudel, kui kokkulepe ei pruugi olla lapse huvides või tegemist on perevägivalga juhtumitega.⁷⁷

Analüüsitud kokkulepete hulgas oli üks, millega **lõpetati vanemate ühine hooldusõigus** isikuhooldusõiguse ja varahooldusõiguse osas ning anti täielik isikuhooldusõigus ja varahooldusõigus lapse suhtes üle emale. Kokkuleppest ei selgunud, kuidas on toimunud selle kokkuleppe vastavuse hindamine lapse huvidele. Selliste kokkulepete sõlmimisse tuleks siiski suhtuda ettevaatlikult ja laste huve tähelepanelikult kontrollida. Kaaluda võiks ka selliste kokkulepete kinnitamisel eraldi selgituse lisamist, milliste kriteeriumite alusel on laste huve hinnatud.

Eesti perelepitusteenusega ei ole hõlmatud kooselu lõppedes ühise majapidamise lõpetamisega seotud küsimuste lahendamine, abikaasade või registreeritud elukaaslaste vaheliste varaliste suhetega seonduvad küsimused, uue elukoha leidmise või endiste abikaasade või registreeritud elukaaslaste vaheliste võimalike ülalpidamiskohtade seotud probleemide lahenduse leidmine.

Lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga ning mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult (PKS § 143 lg 1). Seega peaks perelepitus lähtuma lapse hooldusõiguse tähenduses teistsuguse regulatsiooni puudumisel võrdsetest partneritest, kelle vahel tuleks sõlmida kokkulepe lähtuvalt laste huvidest ja arvestades ka lapsevanemate vajadusi.

Riigikohus on pärast perekonnaseaduse jõustumist leidnud, et ühist hooldusõigust omavad vanemad peavad ühe vanema lahuselu korral lapse heaolu silmas pidades leppima kokku, kuidas korraldada lapse elu pärast vanemate lahkuminekut parimal viisil, sh kuidas toimub hooldusõiguse teostamine lahuselu korral ning mil määral ja viisil osaleb lapse kasvatamises lapsest lahus elav vanem.⁷⁸ Riigikohus rõhutas samas lahendis, et sõltumata hooldusõiguse kuuluvusest, peavad vanemad lahuselu korral kokku leppima ka selles, kuidas ja kui palju saab laps lahus elava vanemaga

⁷⁵ Perekonnaseadus [RT I 2009, 60, 395](#), RT I, 06.07.2023, 7.

⁷⁶ Vt lähemalt Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. V. Kõve jt (koost.). Juura 2018, § 477 komm. 3.3.3.b, lk 74.

⁷⁷ T. Göttig, T. Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine Võrdlev analüüs. 2017., lk 10. www.justigi.ee

⁷⁸ RKTKm 09.11.2011, 3-2-1-83-11, p 21

suhelda ning kuidas peab vanem oma suhtlemisõigust teostama ja -kohustust täitma. Sarnastest põhimõtetest peaks lähtuma ka lepitusmenetluses.

Vanemluskokkulepe sõlmitakse, kui lepitusosalised jõuavad kokkuleppele ja sellega loetakse lepituskohtumised lõppenuks (RPLS § 12 lg 1). Kokku analüüsiti uuringu raames juhusliku valimiga **155 vanemluskokkulepet**.

Vanemluskokkuleppe allkirjastavad lepitusosalised ja selle kinnitab SKA. Valimi hulgas oli 36 kokkulepet (aastatest 2022 ja 2023), millelt ei nähtunud SKA kinnitust. Eeldatavasti on SKA kinnitus nende kokkulepete puhul eraldi dokument.

Kuna Sotsiaalkindlustusamet ei kinnita vanemluskokkulepet, kui on ilmne, et lepitusosaliste poolt kokku lepitut ei ole lapse huvidega kooskõlas (RPLS § 12 lg 3), tuleks eelistada **eraldi kinnitust, millest nähtuks ka põhjendus**.

Laste huvide hindamine

SKA ei kinnita vanemluskokkulepet, kui on ilmne, et vanemate kokkulepe ei ole lapse huvidega kooskõlas (RPLS § 12 lg 3 esimene alternatiiv). Seadus kriteeriume SKA-le laste huvide hindamiseks ei sätesta. Lapse huvide definitsiooni kehtivad õigusaktid ei anna, lastekaitseseaduse⁷⁹ § 4 järgi on lapse heaolu lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.

Seda, millistest eeldustest on lapse huvide hindamisel SKA kokkuleppe kinnitamisel lähtunud, uuringule esitatud kokkuleppest ei tulene. Analüüsitud vanemluskokkulepetest 94 puhul oli märke selle kohta, kas laps või lapsed olid menetluses ära kuulatud või ei olnud seda tehtud, samas kui **61-I (39,4%) juhul** puudus selle kohta teave.

Ühtegi kokkulepet ei olnud sellist, millest oleks olnud näha, et SKA oleks teinud pooltele ettepaneku muuta vanemluskokkulepet selliselt, et see oleks lapse huvidega kooskõlas.

Vanemluskokkulepe kui täitedokument

SKA kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument täitemenetluse seadustiku⁸⁰ (TMS) § 2 lõike 1 punkti 25 tähenduses (RPLS § 12 lg 5). SKA peab tegema lepitusosalistele ettepaneku jätkata lepituskohtumistega ja muuta vanemluskokkulepet selliselt, et see oleks täidetav (RPLS § 12 lg 12 lg 3 teine alternatiiv).

Valdav osa kokkulepetest koosnes **kahest osast**, millest üks sisaldas kokkuleppeid, mis ei ole täitedokumendiks (pealkirjastatult „muud kokkulepped“). Analüüsitud lahenditest 63 puhul oli selgelt märgitud, et vanemluskokkuleppe täitedokumendiks on ainult suhtluskord, 45 puhul oli täitedokumendiks nii suhtluskord kui elatise maksmine. Ühe kokkuleppe puhul oli täitedokumendiks ainult elatise maksmine. Ülejäänud kokkulepete sõnastusest võis järeldada, et kogu kokkulepe on täitedokument.

Arvestatav hulk kokkulepetest sisaldas märget, et lepitusorganile on esitatud kinnitamiseks kokkulepped, milles pooled on ühisele arvamusele jõudnud ja soovivad, et nende kokkulepete mittetäitmisel allub käesolev kokkulepe kohesele sundtäitmisele kohtutäituri juures.

⁷⁹ Lastekaitseseadus RT I, 06.12.2014, 1, RT I, 31.12.2024, 23.

⁸⁰ Täitemenetluse seadustik RT I 2005, 27, 198, RT I, 31.12.2024, 49.

Seadusest ei tulene selgelt, milline õiguslik tähendus on SKA kinnitusel kokkuleppele juhul, kui vanemad **ei soovi ühelegi kokkuleppe osale** täitedokumendi tähendust anda. Eelduslikult kontrollib SKA siis üksnes kokkuleppe vastavust lapse huvidele.

Justiitsministeeriumi tellimusel valmis 2017. a analüüs lapsega suhtlust korraldava kohtulahendi ja selle täitmise üle, milles juhiti tähelepanu sellele, kui oluline on vanema ja lapse vahelist suhtluskorda reguleerivate kohtumääruste puhul kohtulahendi resolutsiooni selgus ja täidetavus.⁸¹ Kuna vanemluskokkulepe või selle osa on kohtulahendiga võrdselt täitedokument, siis kehtivad ka selle kokkuleppe suhtes samasugused nõuded kui kohtulahendile. Riigikohus on leidnud, et vanema ja lapse vahelist suhtlusõigust puudutav lahend peab olema arusaadav ja on seadnud sellele kõrgendatud nõuded. Riigikohus on leidnud, et vältimaks vanemate olemasolevaid ja tulevikus tekkida võivaid erimeelsusi, tuleb kohtul määrata võimalikult täpselt vanema ja lapse suhtlemise viis, koht, aeg, sh kestus ja sagedus ning lapse üleandmise kord.⁸²

Lapse elukorraldus ja suhtlemine vanematega

a) Lapse elukoht

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS)⁸³ § 14 lg 1 järgi on isiku elukoht koht, kus isik alaliselt või peamiselt elab, isikul võib olla mitu elukohta. TsÜS § 15 lg 1 järgi loetakse piiratud teovõimega alaealise elukohaks tema vanemate või eestkostja elukoht. Kui vanemad elavad lahus, on alaealise elukohaks selle vanema elukoht, kelle juures ta elab. Õiguskirjanduses on leitud, et TsÜS § 15 lg 1 teist lauset tuleks tõlgendada nii, et lapse elukohaks on vanema elukoht, kelle juures laps peab elama. Kui teine vanem hoiab last enda juures seaduse või kokkuleppe vastaselt, ei muutu selle vanema elukoht lapse elukohaks.⁸⁴

TsÜS § 14 lg 4 eristab elukohta viibimiskohast⁸⁵. Lapse viibimiskoht tähendab lapse lühemaajalist viibimist, sh puhkuseriisil või lastelaagris⁸⁶. PKS § 124 nimetab vanema õigusena alaealise lapse suhtes määrata tema viibimiskoht. See reegel on seotud vanema isikuhooldusõiguse teostamisega. Riigikohus on leidnud, et lapse viibimiskoha määramise õigus (seega hooldusõiguse sisu) võib hõlmata nii lapse lühemaajalisi viibimisi puhkuseriisil või lastelaagris, kui ka õigust määrata lapse elukoht. Lapse viibimiskoha määramine hõlmab lisaks võimalusele määrata, kus laps peamiselt elab, ka seda kellega, kus ja millal laps viibib. Siia juurde kuulub ka õigus saada teavet lapse viibimiskoha kohta.⁸⁷

Sagedasti kasutati vanemluskokkulepetes määratlust, mille kohaselt on lapse viibimiskoht perekonnaseaduse (PKS) § 124 lõike 1 mõttes (sellele sõnastusele lisandus tihti veel täpsustus, et tegemist on lapse põhilise elukohaga) ühe või teise vanema elukoht, mis oli ka paljudel juhtudel määratud aadressi täpsusega. Oli ka kokkuleppeid, kus lapse viibimiskoht oli määratletud ainult aadressiga. **71 analüüsitud kokkuleppe puhul** ei olnud viibimiskoha määramine aga poolte soovil täitedokument (ei kuulunud nende punktide loetelusse, mida oli nimetatud täitedokumendina).

⁸¹ T. Göttig, T. Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine Võrdlev analüüs.2017. www.justigi.ee

⁸² RKTkm 09.11.2011, 3-2-1-83-11, p 21).

⁸³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus RT I 2002, 35, 216, RT I, 31.12.2024, 48.

⁸⁴ Vt Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. P. Varul jt (koost.). Juura 2023, § 15 komm. 3.1., lk 134.

⁸⁵ Vt RKPJKo 26.02.2025, 5-24-29, p 51.

⁸⁶ RKTko 07.06.2011, 3-2-1-45-11, p 17.

⁸⁷ RKTko 07.06.2011, 3-2-1-45-11, p 19; 25.05.2016, 3-2-1-35-16, p 12.

Ligikaudu poolte analüüsitud kokkulepe puhul oli märgitud vanemate kokkuleppena lapse elukoht, samas ei soovinud vanemad, et see oleks täitedokumendi osa. a Kui pooled on kokku leppinud, et täitedokument on vaid suhtluskord ning elukoht seda ei ole ja SKA sellise kokkuleppe kinnitab, siis kuigi RPLS § 12 lg 5 ütleb, et vanemluskokkulepe on täitedokument, siis poolte tahe on kokkuleppes olnud teine. Elukoht võib olla oluline näiteks lapsega seotud toetuste maksmisel. Täidetavuse parandamiseks tuleks tõhustada täitemenetluse alaseid koolitusi.

Poolte tähelepanu tuleks juhtida ka sellele, et kui lapse elukoht on määratud mitte ühe vanema elukohaga, vaid tema aadressi täpsusega, võib aadressi muudatus tuua kaasa probleeme kokkuleppe täitmisega. Hoiduda tuleks täitedokumendi puhul väljenditest „lapse põhiline elukoht on isa juures“, see ei pruugi olla üheselt arusaadav ja täidetav.

b) Vahelduv elukoht ja pesamudel

Analüüsitud kokkulepetest 37-l juhul (23,9%) viibisid lapsed poolte kokkuleppel võrdse aja mõlema vanema juures. Samas on mitmetel juhtudel siiski pooled määranud kindlaks kokkuleppega lapse elukoha ühe vanema juurde. Millistel kaalutlustel seda on tehtud, kokkulepetest ei selgu. Kokkulepetest ei selgu ka, kas SKA on kontrollinud, kas kokkulepe ei ole vastuolus laste huvidega. Oli kokkuleppeid, millele oli lisatud kohtumiste ajagraafik tabelina. Valimi hulgas on ka vanemluskokkulepe, mis peab kehtima kuni 31.08.2029.

Analüüsitud lahendite hulgas oli kokkulepe, kus laste elukohaks oli kokku lepitud aadress, millel vanemad vaheldumisi viibisid (nn pesamudel). Laste igapäevaelu küsimusi otsustab ja korraldab see vanem, kes laste juures viibib; lapsed elavad oma kodus ja vanemad viibivad kordamööda laste juures, üldjuhul kolme nädala kaupa, kui ei ole omavahel teisiti kokku lepitud.

c) Lapse ja vanema vaheline suhtluskord

Nii lapsele kui ka vanemale kuulub lapse ja vanema vaheline suhtlemisõigus sõltumata sellest, kas vanemale kuulub lapse suhtes hooldusõigus PKS § 116 lg 2 mõttes või mitte. Suhtlusõiguse esmaseks eesmärgiks on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine eelkõige siis, kui vanemal ei ole lapse suhtes hooldusõigust, aga ka siis, kui vanematel on küll ühine hooldusõigus, kuid üks vanem ei ela lapsega koos.

Analüüsitud kokkulepped on täitedokumendiks valdavalt just suhtluskorda puudutavas. Riigikohus on lapse ja vanema suhtluskorda reguleerivate kohtulahendite suhtes olnud kriitiline ning leidnud näiteks, et kohtu määratud suhtlemise kord ei ole selge ja täidetav osas, milles maakohus määras küll tähtpäevade ja pühade ajal suhtlemise korra, kuid ei ole määranud lapse üleandmise aega ega kohta.⁸⁸

Kahjuks oli analüüsitud kokkulepetest arvestatav hulk neid, mis ei vastanud täitedokumendile esitatavatele nõuetele ja ei ole vaidluse korral täidetavad.

Mõned näited kokkulepete punktidest, mis mittetäitmisel peaksid alluma sundtäitmisele:

- „Laps viibib ema juures alati, välja arvatud, kui viibib isa juures.“
- „Laps veedab aega isaga ema elukohas või mujal, v.a kolmandate isikute elukohas, kui ei ole omavahel teisiti kokkulepitud.“

⁸⁸ RKTkm 3-2-1-91-14, p 16.

- „Suhtluskorra määramise eelselt tehtud nädalased koosviibimised lapse lahuselava vanemaga näitasid, et selline „solgutamine“ mõjus lapsele häirivalt ja traumeerivalt. Sellest tuleneb ka käesoleva suhtluskorra etappidesse jaotamine.”
- „Vanemate kokkuleppel ja lapse soove ning vajadusi arvesse võttes on käesoleva vanemluskokkuleppe allkirjastamise hetkel lapse ajutiseks tegelikuks elukohaks isa elukoht ning vastavalt vanemate ja lapse jooksvatele kokkulepetele toimuvad regulaarselt ema ja lapse kohtumised (nii neutraalses kohas kui ka lapse soovil ja valmisolekul ema elukohas, sh ööbimisega).”
- „Mõjuvate takistuste puudumisel viibib laps isa juures igal nädalavahetusel, reede õhtust pühapäeva õhtuni, kui vanemad ei lepi kokku teisiti.”
- „Aeg-ajalt viibib laps nädalavahetustel ka ema juures.”
- „Mõlemad lapsevanemad hoolitsevad selle eest, et nad on kursis laste kooliharidust, lasteaeda või huviharidust puudutavate oluliste päevakajaliste teemade või sündmustega.”
- „Ühtlasi arvestavad vanemad suhtluskorra täitmisel lapse elukoha/kooli/huvihariduse kaugust lahuselava vanema elukohast.”

Selliseid kokkuleppeid võivad vanemad omavahel sõlmida, et jõuda lapse edasist elukorraldust puudutavas kokkuleppele ja parandada omavahelisi suhteid, kuid tegemist ei saa siiski olla täitedokumendiga TMS mõttes.

Elatise maksmine

Alaealise lapse ülalpidamist puudutav SKA kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument juhul, kui see sisaldab kokkulepet elatise maksmise kohta (RPLS § 12 lg 6).

Kohtulahendi resolutsioonid, mis puudutavad alaealise lapse elatise väljamõistmist peavad olema TsMS § 442 lg 5 mõttes selged ja ühemõtteliselt täidetavad ka otsuse muu tekstita. Riigikohus on leidnud, et kui kohus mõistab elatise välja muutuva suurusena, on lahend selge ja täidetav, kui kohus on märkinud resolutsioonis elatise kogusumma ning toonud välja elatise arvutamise alused selliselt, et iga elatise suurust määrav komponent on märgitud summaliselt (eurodes). Lisaks peab resolutsioonist nähtuma, milliseid komponente tuleb perioodiliselt ümber arvutada ning millised on ümberarvutamise alused.⁸⁹ Samad põhimõtted peaksid kehtima ka vanemluskokkuleppele osas, kus pooled on kokku leppinud lapsele ülalpidamise andmisel.

Võrreldes suhtluskorra regulatsiooniga ja arvestades, et tegemist on täitedokumendiga, on lastele makstavat elatist puudutavad kokkulepped selgemalt sõnastatud. Samas on ka siiski arvestatav hulk elatisekokkuleppeid, **mis ei pruugi olla täidetavad või mille täitmine võib probleeme kaasa tuua**. Näidetena võib tuua täitedokumente, mille järgi:

- „Isa maksab lapsele elatist suuruses 300 eurot kuus, kandes selle summa etteulatuvalt lapse ema pangakontole hiljemalt 8. kuupäevaks selgitusega “K elatis”. Kui 8. kuupäevaks ei ole elatise summa ema kontole laekunud, saadab ta isale e-kirja teel 9. kuupäeval meeldetuletuse. Elatise summa indekseeritakse iga aasta 1. aprillil. Lapsevanemad ise peavad järke ja lepidav summa muutuses kokku.”
- „Lapsega seotud kulud jagatakse pooleks, juhul kui mõlemad vanemad on antud kulutusega nõus.”

Perekonnaseaduse järgi antakse ülalpidamist üldjuhul raha perioodilise maksmisega. Kui selleks on mõjuv põhjus, võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist muul viisil (PKS §

⁸⁹ RKTKo 22.06.2022, 2-19-19160, p 18.1.

100 lg 1). Nimetatu hõlmab ka erandjuhtudel nt ühekordset suurt elatist (vanema vanuse või tervisliku seisundi tõttu). Vanemad võivad oma lapse ülalpidamise kohustuse täitmist omavahelisel kokkuleppel täpsustada ja määrata kindlaks, missugusel viisil ja kui pika ajavahemiku kaupa tuleb ülalpidamist anda (PKS § 100 lg 3). Tegemist on elatiskokkuleppega, elatise nõude kohta notariaalselt tõestatud kokkulepe, millega võlgnik on andnud nõusoleku alluda kohesele sundtäitmisele on täitedokument TMS § 2 lg 1 p 18¹ mõttes. Selliste kokkulepete sõlmimine on praktikas levinud ning jääb arusaamatuks, miks see ei ole võimalik perelepitusmenetluses. Lisaks on Riigikohus leidnud, et kui vanem on kokkuleppe järgi jätnud teisele vanemale lapsele elatise maksmiseks vara, tuleb juhul, kui see ei kahjusta lapse huve, arvestada seda kokkulepet ka tulevikus täita tuleva elatise kohustuse kindlaksmääramisel (PKS § 100 lg 3 teine lause).⁹⁰

RPLS seletuskirja kohaselt täpsustab RPLS § 12 lg 6, et alaealise lapse ülalpidamist puudutav SKA kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument juhul, kui see sisaldab kokkulepet elatise maksmise kohta. Eelnõu seletuskirja kohaselt muul viisil ülalpidamise andmises võib küll kokku leppida, kuid selline vanemluskokkulepe ei ole täitedokument, kuna selliseid kokkuleppeid ei ole võimalik sundtäita.⁹¹ Selline väide on siiski eksitav.

Suure hulga vanemluskokkulepete puhul (63) on pooled soovinud, et täitedokumendiks TMS § 2 lõike 1 punkti 25 tähenduses on üksnes suhtluskord. Samas sisaldavad ka need kokkulepped vanemate vahel kindlaks määratud lapse ülalpidamisega seotud perioodilisi rahalisi panuseid, seega regulaarseid lapse eluvajaduste katteks tehtud (regulaarseid) rahalisi panuseid.

Näitena võib tuua:

- „Toitlustamine kodust väljas on 25 eurot iga vanema poolt. Kulud pannakse tabelisse.”
- „Kulused haridusele (huviharidus ja treeningud) jagatakse pooleks, kui vanemad jõuavad kokkuleppele, et selline treening või huviring on lapsele vajalik.”
- „Lastetoetus 160 eurot laekub ema kontole.”
- „Lasteaiatasud ning huviringide kulud kannavad vanemad 50% ja 50%. Arved tulevad emale, kes saadab lasteaia arved iga kuu isale. Huviringide arved on igakuiselt samad, kui neis tuleb muudatusi, saadab ema ka huviringide arved edasi isale.”
- „See lapsevanem, kelle juures lapsed parasjagu viibivad, kannab lastega sel ajal seotud jooksvad kulud (söök, riided).”

Arvukalt on ka kokkuleppeid, kus lapse hobidega seotud kulutuste kandmine oli detailselt reguleeritud, kuid kokkuleppe sõnastusest tulenevalt on täitedokumendiks üksnes suhtluskord. Arvestades Riigikohtu seisukohti ning notariaalselt sõlmitavaid elatiskokkuleppeid ei ole põhjendatud väide, et need ei ole täitedokumendid. Väga üksikasjalistest kokkulepetest täitedokumendina tuleks hoiduda, sest asjaolud (laste huvialad, kulutused seoses kooliga) võivad kiiresti muutuda.

On küsitav, kas pooled on kokkulepete puhul, kus on selgelt nimetatud täitedokumendina üksnes suhtluskorda, samas aga hõlmavad ka vanemate vahelisi lapse ülalpidamiskohustuse täitmisega seonduvat, teadlikud sellest, et need kokkulepped ei ole sundtäidetavad. Küsitav on ka sellise kokkuleppe ja RPLS § 12 lg 6 omavaheline suhe, mille kohaselt on elatise maksmise kokkulepped sundtäidetavad.

⁹⁰ RKTKo 19.06.2020, 2-18-6499, p 11.

⁹¹ SE lk 16.

Vanemluskokkuleppe kehtivus

Perekonnaseadus ei näe ette vanema ja lapse vahelise suhtluse ulatust ja aega. Vanemluskokkulepetes on reeglina märgenud nende kehtivuse kohta. Kõige sagedasem on viide, et kokkulepe kehtib kuni uue kokkuleppe sõlmimiseni või laste täisealiseks saamiseni.

Pooled on suure hulga kokkulepete puhul kohustunud vanemluskokkulepet ajakohastama kas vastavalt lapse arengule ja asjaolude muutumisele, kindlal kuupäeval või määratud ajavahemiku möödudes. Sellel kokkuleppel saab küll olla vaid pooli juhendav tähendus, kuid kui kokkuleppe ülevaatamise kohustus on täitedokumendi osa, siis ei pruugi see olla täidetav.

Analüüsitud lahendite hulgas oli ka neid, mille puhul oli määratud kindlaks kokkuleppe kehtivuse kuupäev ning see, millal uus kokkulepe räägitakse läbi ja allkirjastatakse. Valimi hulgas oli kokkuleppe, milles oli märgitud, et tegemist on ajutise vanemluskokkuleppega (kuni lapse 3-aastaseks saamiseni). Sellise sõnastuse kasutamine on küsitav.

Uuringusse kaasatud vanemluskokkulepete sisuanalüüsist tulenes, et nende täitedokumendi tähendusega osa vajab muutmist, vaatamata sellele, et ajaliselt hilisemad kokkulepped olid sõlmitud kasutades uuemat vormi.

2.4 Intervjuude ja veebiküsitluse tulemuste analüüs

Käesolev analüütiline kokkuvõte käsitleb riikliku perelepitusteenuse toimimist, tuginedes kolme sihtrühma – ekspertide (kohtunikud, lastekaitsetöötajad, erinevate ühingute (Lastekaitse Liit, Pereteraapia Ühing, Lepitajate Ühing esindajad)), perelepitajate ning perelepitusteenusel osalenud lapsevanemate – intervjuudele ja lapsevanemate veebiküsitlusele. Eesmärk on pakkuda süsteemset ja põhjalikku ülevaadet teenuse eesmärkidest, väljakutsetest ja tulemuslikkusest, samuti osalejate ootustest ja teadlikkusest ning tuvastada parendusvajadused süsteemi edasiseks arendamiseks.

Riikliku perelepitusteenuse eesmärk

Perelepitusteenuse peamine eesmärk on intervjuueeritute arvates õpetada inimesi suhtlema vanemlikul tasandil, vältides laste ja teise lapsevanema kahjustamist, toetada vanemaid lapse huvidest lähtuvate kokkulepete sõlmimisel. See on eriti oluline olukordades, kus vanemate vahel on kõrge konfliktitase ja puudub koostöövalmidus. Perelepitaja ülesanne on selgitada vanematele lahkuminekü tagajärgi ja laiemat pilti, andes erapooletu inimese vaate. Samuti tutvustab ta lapsevanematele seadusest tulenevaid võimalusi, lapsevanema õigusi ja kohustusi, et tagada lapse heaolu parimal võimalikul viisil.

Teenust nähakse ka olulise toena kohtutele ja lastekaitsetöötajatele, aidates vähendada nende koormust ning pakkudes kohtuvälist lahendust. Ühe kohtuniku hinnangul on perelepitus heaks võimaluseks teha kohtumenetluse eelselt kindlaks, kust on vanemate vaheline konflikt alguse saanud ja miks on see nii suureks muutunud. Lisaks pakub teenus riigile rahalist säästu võrreldes kall

kohtumenetlusega. Nii teenuse osutajad, eksperdid kui teenusel osalejad sõnastasid teenuse eesmärgi muuhulgas ka rahalises võtmes, viidates sellele, et lepitusmenetlus on oluliselt odavam kui kohtumenetlus. Teenuse käigus püütakse tutvustada vanematele jagatud vanemluse põhimõtteid ning nõustada nende põhimõtete rakendamisel. Lõppkokkuvõttes peaks teenus aitama vanematel mõista, et kõige keskmes on laps ning lapse huvid tuleb seada esiplaanile.

Osad lapsevanemad nägid siiski, tulenevalt teenuse mõnevõrra eksitavast nimetusest, teenuse eesmärgina n-ö otsesõnu perede lepitamist ehk (eks)abikaasade või partnerite vahelise suhte taastamist, mis on tekitanud ka soovimatust sellel teenusel osaleda.

Arvamus ja kogemus riikliku perelepitussüsteemiga

Riiklik perelepitusteenus on vanemate lahkumineku korral peredele suunatud tugiteenus, mille peresõbraliku menetluse käigus saadakse paika laste elukorralduslikke küsimusi käsitlevad teemad: suhtluskord, elukohad, reisimine, hooldusõigused – teemad, mida käsitletakse ka kohtumäärustega.

Teadmised teenusest

Teenusel osalejate teadmised riiklikust perelepitusteenusest enne teenusele jõudmist olid väga erinevad. Mõnedel oli teenusest vähe teadmisi või ei teadnud nad sellest peaaegu midagi, tundes, et neil puudus aimdus, mis on teenuse eesmärk või milles peaks seisnema selle tulemus. Üks osaleja, kelle eksabikaasa algatas teenuse taotlemise, ütles, et tal polnud aimugi, mis see tegelikult oli: „Õeldi, et peab sinna kohale minema, ja siis ma läksingi“. Vastupidiselt teadis üks intervjuueeritav ema perelepitusest palju, olles enne teenusel osalemist läbi lugenud kogu kättesaadava info internetist, ja ta teadis, et perelepituse dokument on juriidiliselt kaalukas.

Üldine lapsevanemate teadlikkus teenusest on spetsialistide hinnangul aga pigem madal. Vähemteadlikud on perelepitajate hinnangul madalama haridustasemega vanemad, kes on oma vaatele orienteeritud ja ei pruugi perelepituse sisu ja eesmärgi enne teenusele jõudmist uurida. See näitab lihtsate ja arusaadavate teenust tutvustavate infomaterjalide vajalikkust ning olulisust. Ka lastekaitsetöötajate hinnangul näitab haridus küll mitte haritust, kuid teatud tasemel siiski lapsevanema arusaamisvõimet. Lisaks puudub lapsevanematel teadmine, et perelepituses sõlmitav kokkulepe on ideeliselt kohtumäärusega võrdväärne. Kohtunike hinnangul on madalam teadlikkus neil lapsevanematel, kes on üritanud omavahel lahendusi leida ja lastekaitse ei ole pidanud sekkuma. Lastekaitsetöötajate tundus kõikide intervjuueeritute sõnul oleva perelepituse sisu ja eesmärkide selgitamisel suur abi. Kuigi info teenuse kohta on SKA kodulehel olemas, ei osata seda tihti otsida, mistõttu on oluline lastekaitsetöötajate koordineeriv roll teenuse selgitamisel.

Veebiküsitluse tulemustest selgub, et 38% lapsevanematest⁹² olid enda hinnangul enne teenusele jõudmist teenusest teadlikud, 35% ei olnud ja umbes veerandi lapsevanemate puhul ei ole hinnangud kaldu ühes ega teises suunas. Kohtu poolt lepitusteenusele suunatud lapsevanemad on teenusest teadlikumad kui ise teenust taotlenud lapsevanemad (vastavalt 42% ja 37%). Teadlikkus teenusest on aja jooksul kasvanud. Need lapsevanemad, kes alustasid riikliku perelepitusteenusega

⁹² N = 235

kohe teenuse alguses ehk perioodil september–detsember 2022 ei olnud teenusest teadlikud (51%). 2024. a teenuse läbimisega alustanud lapsevanemad on võrreldes varasemal ajal teenuse läbimist alustanud lapsevanematega teenusest kõige enam teadlikumad (44%). Vanemluskokkuleppe sõlminud lapsevanemad pigem ei ole teenusest teadlikud (42%), edutuse tõendiga lepitusmenetluse lõpetanud lapsevanemad aga hindasid kõrgemalt just enda teadlikkust (47%).

Perelepituse erijuhtude puhul esinesid teenuse teadlikkuses teatavad erisused. Juhtude, kui ühel või mitmel menetlusosalisel on psüühikahäire või intellektipuue ning on esinenud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist, esinemisel hindasid umbes 30% lapsevanematest enda teadlikkust nii ja naa ning 20–26% ei olnud teenusest üldse teadlikud. Kui aga märgiti erijuht, mil lapsevanemate vahel on esinenud lähisuhtevägivalda, hindasid lapsevanemad, et nad olid pigem teenusest teadlikud (31%) või oli nende teadlikkus nii ja naa (27%). Sarnane tendents lähisuhtevägivalda kogenud lapsevanematega, oli ka neil lapsevanematel, kel erijuhtusid ei esinenud (umbes veerandil vanematest oli teadlikkus nii ja naa või olid nad pigem teadlikumad (22%)).

Kui perelepitusteenuse tingimuste ja üldise sisu kohta omavad lastekaitsetöötajad rohkem infot, siis vähem teadlikkust on selle kohta, mis saab siis, kui üks osapool kokkuleppe tingimusi ei täida, millal tuleb sellisel juhul pöörduda kohtutäituri poole. Intervjueeritud lastekaitsetöötajate sõnul on vähe praktikat selles, mida kohtutäitur teha saab ja seda infot oleks rohkem vaja. Lastekaitsetöötajad saavad vanemale soovitada pöördumist kohtutäituri juurde, aga tõstatub küsimus, millises reaalses olukorras sinna pöörduda ja mis on potentsiaalsed meetmed, mille abil hakatakse teist vanemat mõjutama.

Tuleviku perspektiivist lähtudes leidis üks poliitikakujundaja esindaja, et koolis peaks õpetama suhtlemisostkust peresuhtetes, samuti konfliktide lahendamist. Uuringu läbiviijad täpsustavad järgnevalt seda mõtet. Kui noored omandavad juba varakult teadmisi ja praktilisi oskusi, kuidas keerulistes olukordades rahumeelselt suhelda, oma tundeid väljendada ning teise osapoole seisukohta arvestada, kujuneb neist täiskasvanuna teadlikum ja tasakaalukam suhtleja. Kui tulevased lapsevanemad on juba nooruses õppinud, kuidas lahendada erimeelsusi konstruktiivselt, on neil suurem tõenäosus tulla toime ka pereprobleemidega ilma, et need eskaleeruksid. Ja kui perelepituse vajadus siiski tekib, on neil oskuslikum ja avatum hoiak, mis aitab lepituse protsessis kaasa – nad mõistavad selle eesmärgi, oskavad paremini kuulata, selgitada oma seisukohti ja otsida ühisosa. Suhtlemisostkuste ja konfliktide lahendamise õpetamine koolis aitab kujundada tulevase lapsevanemaid, kes on valmis vastutustundlikult ja koostöiselt lahendama pereelus tekkivaid raskusi, sealhulgas perelepituse kontekstis.

Infokanalid ja teenusele suunamine

Enamik lapsevanemaid jõuab perelepitusele kas lastekaitse soovitusel või kohtu suunamisel. Motiveeritumad vanemad, kes soovivad omavahel kokkuleppele jõuda, on saanud perelepitusest teada tuttavate kogemuste kaudu, internetist lugedes, kampaania järgselt või e-kooli kaudu. Üksikud osalejad algatasid teenuse ise. Mõnel juhul tuli suunamine ohvriabist. Esines ka olukordi, kus teenuse algatas eks-partner, mis tekitas teises osalejas tunde, et tegemist oli kohustusega või „hirmutamisega“.

Enne riiklikule perelepitusteenusele jõudmist said lapsevanemad peamiselt infot SKA kodulehelt ja kohaliku omavalitsuse esindajalt. Kõige vähem saadi infot meediast ja sotsiaalmeediast.

Peamised põhjused teenusel osalemiseks

Kõige sagedasemad põhjused teenusel osalemiseks olid lahkkelid kokkulepetes, eriti elatise maksmises ja lastega suhtlemise korras. Valdavalt osalesid lapsevanemad teenusel sooviga veeta lastega rohkem aega või saada paika kindel suhtluskord: „Me lihtsalt ei suutnud omavahel kokku leppida, kuidas lastega suhtlus võrdselt korraldada, kumbki ei olnud valmis oma soovidest taganema.” Oluline oli ka soov saada kokkuleppele juriidiline alus, vältimaks teise vanema poolset kokkulepete eiramist või pidevat meelemuutust. Kui peamiselt vaieldi selle üle, kes saab lastega rohkem aega veeta, siis üks intervjueeritud lapsevanem rääkis, et tema taotles suhtluskorra kehtestamist selleks, et isa üldse lapsega suhtleks. Mõnel juhul taotles teenust üks vanem teise survestamiseks või „korrale kutsumiseks”, eriti kui tegemist oli manipuleerivate suhete taustaga. Ka erinevad nägemused laste kasvatamisest ja elukorraldusest pärast lahkuminekut, eriti kui laps eelistas üht vanemat, tekitasid vajaduse teenuse järele. Tihti oli teenus kohustuslik eeltingimus kohtusse pöördumisel.

Üks intervjueeritud ekspert märkis, et lapsevanemad suhtuvad lepitusmenetlusse kui võistlusesse, selgitamaks välja kes võidab. Oluline on neile selgeks teha, et see ei ole võidu ega kaotuse küsimus, vaid n.ö võitjaks peab jääma laps. Üks intervjueeritud kohtutäituritest leidis, et perelepitaja peab püüdma selgitada lapsevanematele, mis juhtub lapsevanemate ja lapse elus kui kokkuleppeid ei täideta, millised on nii moraalsed kui ka materiaalsed tagajärjed, mille puhul pikemas perspektiivis jääb kaotajaks laps. Lapsevanemad ei tee teadlikult ja tahtlikult otsuseid enda lapse kahjuks, mis lapse elu tulevikus füüsiliselt või emotsionaalselt muudaks, kuid teadvustamata nendevahelise konflikti mõju, võib tulemuseks olla katkine laps. Kui lapsevanemateni suudetakse see sõnum (vanemluskokkuleppe mitte täitmise tagajärjed) lepitaja kaudu viia ja vanem saab sellest aru, siis sinna peale on võimalik ehitada kokkuleppeid. Kui lepitaja on suutnud anda lapsevanematele edasi infot, millised on võimalikud kokkuleppe mitte täitmise tagajärjed ja siiski kokkuleppe tööle ei hakka, siis peab lepitaja vanematele selgitama, et lapsele tuleks nende poolt kinnitada, et laps ei pea vanemate tüli pärast muretsema ja pooli hakkama valima. Kui seda suudaksid perelepitajad kohtutäituri arvates lapsevanematele edasi anda, siis on veelgi tugevam alus, et perelepitus olemuslikult töötaks ja toimiks.

Ootused teenusele ja nende täitumine

Lapsevanemate ootused teenusele ja nende täitumine varieerusid suuresti. Praegusel hetkel ongi teenuse osutamisel üheks oluliseks kitsaskohaks erinevate osapoolte mitmesugused eesmärgid ja ootused, nagu kirjeldas ka intervjueeritud kohtunik: „Praegu ootab kohus, et perelepitaja teeb töö ära, üks lapsevanem ootab pereteraapiat, teine vanem ei taha midagi, perelepitajal on jälle omad eesmärgid.”

- **Ootus kokkuleppele jõudmisele ja kohtuvälisele lahendusele:** Paljud lootsid kiiresti ja rahumeelselt kokkuleppele jõuda, vältides kohtuteed. Mõnel juhul see õnnestus ja lapsevanemad jäid tulemusega rahule. Teistel juhtudel aga kokkulepet ei saavutatud või oli see puudulik. Vanemate ootused on sageli vastuolulised – enamasti ootasid lapsevanemad lepituselt just enda soovide täitumist. Osad lapsevanemad mõistsid lepitaja abiga, et oluline on lähtuda lapse heaolust ja jõuda kompromissile, teised aga jäid siiski rahulolematuks, sest nad ei saavutanud oma eesmärki.

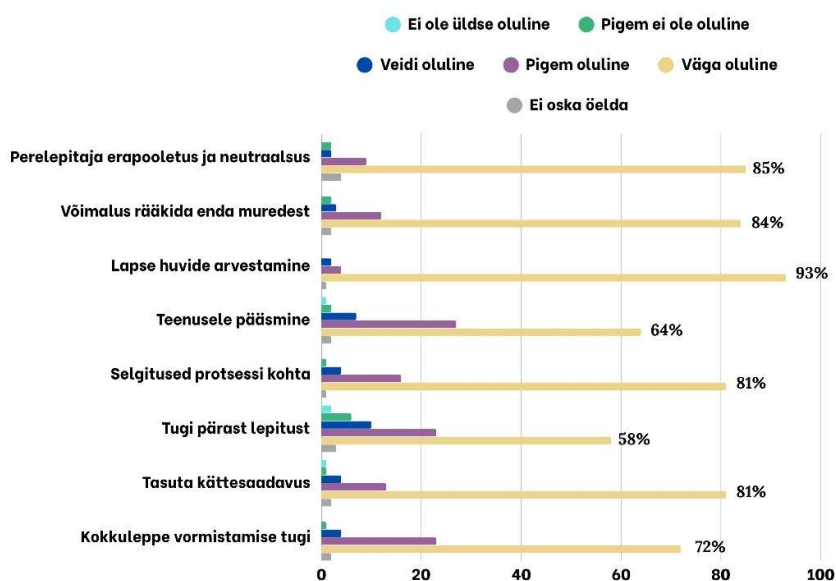
- **Ootus võrdsele kohtlemisele ja erapooletusele:** Osalejad lootsid lepitaja erapooletusele ja võrdsele kohtlemisele, mis aitaks vanemate vahelise konflikti õiglaselt lahendada. Kahjuks paljud selle ootuse täitumist ei tundnud, kuna lepitaja tundus olevat kallutatud või tundus toetavat üht osapoolt. Sagedamini kirjeldati lepitajat meespoole poole hoidvana, kuid põhjapanevate järelduste tegemiseks oli intervjuusid lapsevanematega liiga vähe, samuti tuleb arvestada sellega, et lapsevanemate jutustatud lood olid subjektiivsed ning esitatud vaid ühe osapoolte vaatest. Siiski tasub äramärkimist, et mitmed lapsevanemad, kes kirjeldasid teise lapsevanema manipuleerivat käitumist, väitsid, et see manipulatsioon laienes ka perelepitajale ning osadel juhtudel tundus, et lepitaja sellele manipulatsioonile alluvat: „Ma lihtsalt istusin ja vaatasin pealt, kuidas ta teda (lepitajat) manipuleerib ja kuidas lepitaja sellele allub. Istusin ja tundsin, kuidas jõuetus minus kasvab.“ Samuti väljendasid intervjuueeritud lapsevanemad mitmel korral muret selle üle, et väidetavalt manipuleeris teine lapsevanem last, lepitaja aga ei saanud sellest manipulatsioonist aru: „Tüdruk lihtsalt luges talle nagu luuletust seda teksti, mille ema oli talle selgeks õpetanud.“
- **Ootus laste heaolule ja nende arvamuse arvestamisele:** Peamiselt lootsid lapsevanemad veeta lastega rohkem aega. Üks ema soovis ka, et perelepitaja aitaks aru saada, mida laps tegelikult tunneb ja mõtleb. Nende ootused laste suhtes jäid tihti täitmata või tekkis tunne, et laste soov ei arvestatud adekvaatselt. Perelepitajate hinnangul põhjendavad sellises olukorras lapsevanemad perelepitusteenusele tulemist lapse vajaduste tagamisega, kuid tegelikult ei pruugi lapsed vanemate fookuses olla, last püütakse kasutada vahendina oma soovide täitmiseks või teise lapsevanema üle „võidu saavutamiseks“. Samas oli ka lapsevanemaid, kes tundsid, et perelepitaja on neil aidanud oma lapsi paremini mõista, lepitajad olid kasutanud ka näiteks võimalust lapselt vanematele sõnum edastada jms.
- **Ootus struktureeritud ja efektiivsele protsessile:** Siin erinesid osapoolte arvamused. Mõned lapsevanemad lootsid kiirele lahendusele ja sellele, et perelepitaja n-ö „teeb töö ära“, koostab vanemluskokkuleppe ja probleem saab lahendatud. Kuid tihti venis lapsevanemate arvates protsess pikaks. Arvati, et kohtumised võiksid olla lühemate vahedega. Samas oli lapsevanemaid, kes olid protsessi korraldusega rahul. Osad perelepitajad tundsid, et peavad kiirustama ning ei saa teha oma tööd nii põhjalikult kui tahaks, sest kohtumiste arv on liiga väike. Üks intervjuueeritud kohtunikest rääkis, et tema arvates koostatakse edutused tõendid liiga kiiresti – st vanematel lastakse liiga kergesti kokkulepete sõlmimisest loobuda.
- **Positiivsete ootuste täitumine:** Mitme lapsevanema jaoks oli teenus väga abiks ja aitas jõuda toimivate kokkulepeteni. Üks ema oli näiteks ka rahul, et SKA-st võeti temaga kiiresti ühendust ja uuriti vägivalda kohta peres. Paar vanemat olid rahul ka sellega, kuidas lepitaja suutis vaidlused maha rahustada ja alati neutraalseks jääda. Üks lapsevanem kirjeldas, kuidas lepitaja aitas neil abikaasaga nii hästi üksteise tunnetest ja mõtetest aru saada, et nad leppisid ning on nüüd uuesti kooselus.
- **Ootuste mittetäitumine:** Mitmed intervjuueeritavad lapsevanemad väljendasid kahjuks pettumust, et nende ootused ei täitunud. Põhjuseks nimetati tunnetust, et lepitaja on oma töös kallutatud, kokkulepete mittetoimimist, protsessi venimist, lepitaja ebapiisavat ettevalmistust või tunnet, et teine lapsevanem kasutas neid ära. Näiteks rääkisid lapsevanemad: „Tal tundus olevat oma kindel eesmärk ja teda ei huvitanudki eriti, mida meie sellest arvame.“ Või „Ta muudkui kordas, et teeme siis nii, et lapsed elavad kaks nädalat emaga ja kaks nädalat isaga. Aga isal ei olnud sel hetkel kindlat elukohta! Sellega ei soovinud ta (lepitaja) üldse arvestada.“

Umbes pooled lapsevanematest⁹³ (46%) hindasid, et nende ootused riiklikule perelepitusteenusele ei täitunud ja veerand hindasid, et nende ootused täitusid osaliselt. Hinnangute erisused sõltusid sellest, kuidas lapsevanemad perelepitusteenusele sattusid, arusaadavalt sõltusid hinnangud lepituse tulemustest, aga mõnevõrra ka lepituse algamise ajast ja lepitusteenuse korduvast läbimisest, samuti

⁹³ N = 225

erijuhtude esinemisest/mitteesinemisest. Kohtu poolt lepitusteenusele saadetud lapsevanemate ootused riiklikule perelepitusteenusele pigem ei täitunud (73%), ise teenust taotlenutel ei täitunud ootused 39%-l, täielikult täitusid ootused umbes kolmandikul. Vanemluskokkuleppe sõlminud vanematel täitusid ootused täielikult umbes pooltel (47%) ja umbes veerandil ootused ei täitunud. Edutuse tõendiga menetluse lõpetanutel ei täitunud ootused 70%-l. Erijuhtude esinemise korral ei täitunud umbes kahe kolmandiku lapsevanemate ootused teenusele, erijuhtude mitteesinemise korral täitusid lapsevanemate ootused täielikult 41%-l juhtudest ja ei täitunud 28%-l. Ajaliselt täitusid lapsevanemate ootused teenusele täielikult rohkem 2022. a ja 2024. a. Uuringu käigus vaadeldava perioodi jooksul ei täitunud lapsevanemate ootused umbes pooltel juhtudel, madalaim oli 2023. a esimese poole ja 2024. a näitaja – 44%, kõrgeim 2023. a teises pooles – 50%.

Lapsevanemad vajasisid riikliku perelepitusteenuse kasutamisel kõige enam, et lepituse käigus arvestataks lapse huvidega (see on oluline aspekt 93%-le lapsevanematest) (vt Joonis 2). Samuti vajavad lapsevanemad, et riiklik perelepitaja oleks menetluse käigus erapooletu ja neutraalne ja võimalust rääkida enda muredest turvalises keskkonnas. Kõige vähem oluliseks, ent siiski rohkem kui poolte lapsevanemate jaoks, oli oluline võimalus saada tuge ka pärast lepitust. Teenusele kiire pääsemine pole samuti lapsevanemate jaoks nii oluline.

Joonis 2. Lapsevanemate vajadused seoses riikliku perelepitusteenusega

Korduv perelepitusteenuse läbimine

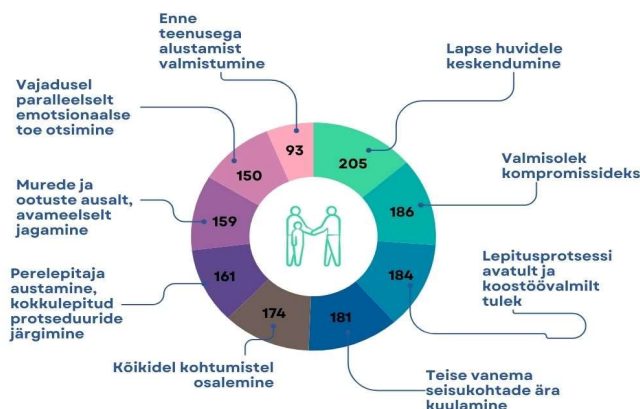
Lapsevanemad, kes on perelepitusteenust korduvalt kasutanud⁹⁴, on saavutanud kokkuleppe ligikaudu pooltel juhtudel (45%), samas kui ülejäänud juhtudel ei ole lepitus edukaks osutunud. Kohtu poolt teenusele saadetud lapsevanemate korduv lepitus oli mitteedukas, samas kui teenust ise taotlenute jaoks oli korduv lepitusteenuse läbimine pigem edukas (57%). 2022. a ja 2024. a teenusega alustanute jaoks oli korduv perelepitusteenuse läbimine pigem edukas, samas kui 2023. a

⁹⁴ N = 41

alustanute jaoks pigem mitteedukas, kõige vähem edu esines korduval lepitusteenusel 2023. a juulist teenusega alustanud lapsevanematel (80% ei olnud edukas). Perelepituse erijuhtude esinemisel oli korduv perelepitusteenuse läbimine mitteedukas.

Kohtu poolt perelepitusteenusega alustanud lapsevanemad märkisid korduva perelepitusteenuse läbimise peamiseks põhjuseks, et neid saadeti uuesti kohtu poolt (6 inimest). Samas kui ise teenust taotlenud lapsevanemate jaoks muutus olukord: teise lapsevanemaga uute erimeelsuste tekkimine, lapse vajaduste või olukorra muutumine ja tekkis vajadus muuta ka vanemluskokkuleppe tingimusi. Esimest korda kokkuleppe sõlminud vanematel tekkis vajadus muuta kokkuleppe tingimusi ja teise lapsevanemaga tekkisid uued erimeelsused. Viimane võis omakorda olla ühtviisi kokkuleppe tingimuste muutmise vajaduse aluseks. Edutuse tõendiga lepitusmenetluse esimest korda lõpetanud lapsevanemad saadeti lepitusse uuesti peamiselt kohtu poolt (7 inimest), samas muutusid ka neil lapse vajadused või olukord. 2022. a teenusega alustanud lapsevanematel oli vajadus korduva perelepitusteenuse läbimiseks, sest lapse vajadused või olukord muutus, 2023. a oli aga peamiselt vaja muuta vanemluskokkuleppe tingimusi või tekkisid teise lapsevanemaga uued erimeelsused. 2024. a ajendasid perelepitust korduvalt läbima samuti teise vanemaga tekkinud uued erimeelsused. Samas esines 2024. a teenusega alustanute hinnangutes üks erisus, mida eelnevatel aastatel põhimõtteliselt ei esinenud: 4-l lapsevanemal oli eelmisel korral jäänud protsess pooleli. Lähisuhtevägivalla juhtumite puhul saadeti lapsevanemad korduvale perelepitusteenusele peamiselt kohtu poolt, aga teise lapsevanemaga tekkisid ka uued erimeelsused. Ka lapse väärkohtlemise esinemise korral oli korduva lepitusteenuse läbimise peamiseks põhjuseks uued erimeelsused teise lapsevanemaga. Neil lapsevanematel, kellel erijuhte ei esinenud, oli muutunud olukord: teise lapsevanemaga uute erimeelsuste tekkimine, mis võis tingida vajaduse muuta vanemluskokkuleppe tingimusi ja lapse vajaduste või olukorra muutumine.

Selleks, et riiklik perelepitusteenus oleks edukas, peaksid lapsevanemad keskenduma lepitusprotsessis eelkõige lapse parimatele huvidele, mitte omavahelistele erimeelsustele (vt Joonis 3). Samuti olema valmis kompromissideks ja kuulama ära teise vanema seisukohti. Kõige vähem leidsid lapsevanemad aitab lepitusmenetluse edukusele kaasa enne teenusega alustamist valmistumine.

Joonis 3. Lapsevanemate panus riikliku perelepitusteenuse edukusse. Joonise ühik: vastusevariantide arv

Koostöö toetamine teise lapsevanemaga

Teenuse mõju koostööle teise lapsevanemaga oli erinev. Positiivne mõju ilmnes ühes peres teise lepituskogemuse järel, kus see pani aluse mõistlikule arutelule ja kirjavahetusele. Üks pere käis lepitaja juures vaid korra, sest tänu lepitaja süsteemsele käsitlusele jõudsid nad kohe kokkuleppele. Üks osaleja leidis, et teenus aitas neil abikaasaga paremini üksteisest aru saada ja õppida seal suhtlema, isegi kui alguses see omavahel ei õnnestunud. Kuid mitmel juhul kokkulepped kas ei toimunud või ei olnud teine vanem koostööst huvitatud. Näiteks üks ema nentis, et kuigi kokkulepe saadi paberile, ei pidanud teine vanem sellest kinni. Mõned lapsevanemad leidsid, et teenusest polnud üldse abi.

Teenuse nimetus ja selle maine

Teenuse nimetus „perelepitus“ ajab praktikas lapsevanemaid segadusse – see on kõikide intervjueeritud ekspertide ja paljude lapsevanemate arvamus. Seetõttu tekitab see mõnikord lapsevanemates teenuse suhtes vastuseisu. Vanemad arvavad, et teenusel tegeletakse nende endise paarisuhte „parandamisega“. See nimetus toob fookuse lapse vajaduste tagamisel vanematevahelisele suhtele. See omakorda takistab mõnikord teise osapoole kaasamist. Ekspertid soovivad alternatiivseid nimetusi nagu „vanemlik lepitus“ või „vanemlike kokkulepete saavutamine“, mis oleksid suunatud rohkem vanemlusele.

„Vormi“ mõju ja vastutuse küsimus

Perelepitajad ja lastekaitsetöötajad on osade intervjueeritud ekspertide arvates vähem tõsiseltvõetavad, sest neil puudub „vorm“ nagu kohtunikel, mis avaldab psühholoogiliselt rohkem mõju: „Kui ma ikka tulen, talaar seljas, tekib inimestel kohe mingi aukartus ja arusaam, et me ajame siin tõsist asja.“ Lapsevanemad samastavad perelepitajat mõnikord näiteks kohaliku omavalitsuse ametnikuga. Üldiselt on enne teenusel osalemist vanemad pigem arvamusel, et teenus on „nice to have“, aga lõpptulemus sõltub väga palju vanemate omavahelistest suhetest ja perelepitaja oskustest.

Mõned intervjueeritud eksperdid leidsid, et teenusel osalemise vabatahtlikkus on üks põhjus, mis viib venitamiste, loobumiste ja edutuse tõenditeni. Toodi välja, et teenusel osalejatel puudub vastutus teenuse tulemuslikkuse eest, samuti puudub tsiviilmenetlustes karistus kokkulepete rikkumise eest. Leiti, et lapsevanemad peavad oma vastutust selgemalt nägema. Ka küsitluses osalenud lapsevanemate hulgas oli 20 vastajat, kes ütlesid, et vanemluskokkuleppe tingimusi tegelikult ei täidetud.

Lapse kaasamine perelepitusprotsessi

Laste kaasamise olulisus ja viisid

Riiklikud perelepitajad näevad laste kaasamist perelepitusprotsessis olulise võtmetegurina, samuti tunnetavad nad laste kaasamise vajalikkust vanemate suunamisel ja konfliktide lahendamisel. Ekspertid näevad last ka vaheetappide hindajana, keda kaasatakse menetluse vaheetappides. Lapsi soovitatakse näiteks kaasata, kui vanemad on saavutanud mingeid kokkuleppeid ja katsetavad

nendes tingimustes elamist. See takistab osade intervjueritud perelepitajate ja ekspertide arvates lapsevanematel enda narratiivi loomist, sest laps räägib asju nii, nagu tema neid näeb. Toodi näiteid erinevatest riikidest, näiteks Taani, mis kasutavad erinevaid praktikaid laste kaasamiseks, näiteks kohtutakse lapsega korduvalt: alguses koos vanematega, siis eraldi ja jälle koos, kokku kolm korda. Samas on väga oluline kaasata last nii, et see teda niigi keerulises hetkeolukorras rohkem ei traumeeriks. Samuti vajavad perelepitajad häid teadmisi manipuleeritud või võõrandatud laste äratundmiseks, et mitte toetada lapse kasutamist ühe lapsevanema „relvana“ vanemate vahelises „võitluses“.

Lastega suhtlemise meetodid ja keskkond

Nii perelepitajate koolitusmaterjalid kui üldlevinud metoodikad laste intervjuerimiseks kinnitavad, et perelepitajad peaksid lastele lähenema mänguliselt, vältides "ülekuulamist". Kasutatakse loovmeetodeid nagu joonistamine, puslede kokkupanek, küsimuste klotsid, kaardimängud (nt must notsu), nukud pere mudeldamiseks, ja isegi koolituselt saadud kaarte või teraapialoomi. Oluline on minna lapsega samale tasemele ja küsida lihtsaid, lapsele olulisi küsimusi. Alla 12-aastaste lastega töötavad need lähenemised hästi.

Lastega vestlemise keskkond mängib samuti olulist rolli – koht peab olema sisustatud ka lastele mõeldes, mitte ainult vanematele mõeldud nõustamiskabinetina. Suuremad lapsed on iseteadlikumad ja nendega toimub selge jutuajamine, kuidas laps näeb olemasolevat olukorda ja lahendusi. Oluline on laste arvamust austada, neisse lugupidavalt suhtuda ning rääkida nendega nagu võrdne võrdsega, andes neile teada, et nende otsust austatakse.

Oluline on ka võtta lapse kaasamiseks piisavalt aega. Mitmel juhul rääkisid intervjueritud lapsevanemad, et vestlus lapsega kestis ajaliselt 10–15 minutit, ning avaldasid kahtlust, et tegemist oli vaid formaalse kaasamisega.

Väljakutsed laste kaasamisel

Laste kaasamisel on mitmeid väljakutseid:

- **Manipulatsioon ja lastele vastutuse panemine:** Vanemad võivad üritada lapsi mõjutada ja neile sõnu suhu panna. Perelepitaja ülesandeks on selline manipulatsioon ära tunda, kuid see võib olla väga keeruline, eriti võõrandatud laste puhul. Lastele ei tohiks ka panna vastutust tema ja lapsevanemate edasist elukorraldust puudutavate otsuste eest, sest vastutama peaksid siiski lapsevanemad. Mõned lapsevanemad rääkisid, et lepitaja on nende arvates seda teinud, ilmselt küll heal eesmärgil, soovides näidata lapsele tema olulisust, kuid pannes sellega tahtmatult lapsele ka tunnetuslikult väga suure vastutuse. Seni on sellised olulised otsused olnud vanemate vastutusalas ja laps tunneb, et ei ole valmis nii tähtsaid otsuseid langetama, ning ei oska nende otsuste mõju prognoosida. Lapsed võivad end süüdi tunda ja tunnetada survet valida pooli, tihti mõtlevad nad, et on süüdi pere lahkuminekus.
- **Piiratud või ebaefektiivne kaasamine:** Mitu lapsevanemat mainisid, et lapsed käisid küll lepitajaga rääkimas, aga neil oli vaid 10–15 minutit aega. Mõnel juhul on laste kaasamine olnud lapse jaoks segadusse ajav, kuna lapselt on vaid küsimusi küsitud, kuid nende eesmärgi ja tausta ei selgitatud. Tihti lapsi üldse ei kaasata vanema vastuseisu, lapse vanuse (liiga noored) või põhiprobleemide (nt elatis, suhtluskord) tõttu, kus lapsi ei peeta vajalikuks kaasata.

- **Väsimus ja trauma:** Lastel on vaja läbida palju erinevaid teenuseid ja suhelda mitme osapoollega (laste heaolu spetsialist, perelepitaja, pereterapeut, lapse esindaja, kohtunik), mis on kurnav ja sageli traumeeriv. Siin tasuks mõelda, kuidas korraldada lapse kaasamist nii, et vältida lisapinget.
- **Kontakti loomine ja lapse emotsioonide mõistmine:** Lapse kaasamisel on perelepitajate hinnangul kindlasti kõige keerulisem kontakti loomine. Kinnisema lapse puhul võib see olla päris töömahukas. Emotsionaalselt raske on lepitajal tajuda lapse lootust vanemate leppimisele teadmises, et asjad ilmselt ei muutu. Laste mõjutatavus on samuti suur probleem. On keeruline eristada, kas laps väljendab viimase koosoldud vanema emotsiooni või on see tema tõeline tunne.
- **Lepitajate pädevus:** Mõne perelepitaja hinnangul on laste kaasamise teadlikkus ja oskus lepitajate hulgas pigem madal, eriti neil, kes tulevad õigusvaldkonnast ja kellel puudub pikaajalisem kogemus lastega suhtlemisel. Mõni lepitaja delegeerib laste kaasamise kolleegidele, kuna pole läbinud vastavat koolitust või tunneb, et teine perelepitaja saab sellega temast paremini hakkama.

Ettepanekud laste kaasamiseks

Intervjueeritud osapooled tegid erinevaid ettepanekuid laste kaasamiseks perelepituse protsessi:

- **Korduvad kohtumised:** Lastega võiks teha korduvaid kohtumisi, et näha, kuidas nad end uues elukorralduses tunnevad, arvestades samas lapse reflekteerimise traumasid.
- **Lapse ettevalmistamine:** Vanemad peaksid lapsi perelepitajaga kohtumiseks ette valmistama. Terve üks kohtumine võiks olla pühendatud vanemate ettevalmistamisele lapse kaasamiseks, arutades, mida ja kuidas rääkida. Samas suurendab see ohtu lapse mõjutamiseks vanemate poolt.
- **Keskkond ja meetodid:** Lastega vestlemise koht peaks olema sisustatud ka lastele mõeldes. Soovitati kasutada mitte lepitaja töökohta, kui lapsele võõrast paika, vaid lapsele tuttavat kodust või muud keskkonda (kool, lasteaed).
- **Vastutuse vältimine:** Lastele ei tohiks panna vastutust tema ja lapsevanemate edasist elukorraldust puudutavate otsuste eest.

Mõju lapsele

Lapse rahulolu perelepitusteenusel osalemise järgselt ei oska küsitlusele vastanud lapsevanemad hinnata (30%). Kohtu poolt teenusele saadetud lapsevanemate hinnangul ei ole nende laps üldse rahul või nad ei oska seda hinnata (mõlemal juhul 40%). Ise teenust taotlenud lapsevanemate arvates on nende lapsed kas rahul (28%) või ei oska lapsevanemad seda hinnata (37%). Sõltuvalt mis tulemusega on lapsevanemad teenuse lõpetanud, ei osata lapse teenusel osalemise järgset rahulolu kas hinnata (36% (kokkulepe) ja 40% (edutuse tõend)) või on laps nende hinnangul pigem rahul (20% kokkuleppe saavutanud lapsevanematest) või ei ole üldse rahul (34% edutuse tõendi saanud lapsevanematest).

2022. a teenusega alustanud osade lapsevanemate arvates on nende lapsed rahulolematud (25%), samas teiste omad vastupidiselt väga rahul (19%) ja 19% ei oska seda hinnata. 2023. a teenusega alustanud lapsevanemad ei oska seda pigem hinnata või ei ole nende arvates lapsed üldse rahul (2023. a juulis teenusega alustanud lapsevanemad – 27%), 2024. a teenusega alustanud lapsevanemad ei oska seda hinnata.

Intervjueeritud lapsevanemate sõnul oli mõju lapsele enamasti neutraalne - vestlus perelepitajaga ei muutnud lapse suhtumist olukorda või lapse meeleolu ei positiivses ega negatiivses suunas. Vaid

kaks lapsevanemat nägid selgelt positiivset mõju, öeldes, et laps oli pärast vestlust perelepitajaga rahulikum ja kindlam, et vanemad saavad omavahel kokkuleppele.

Küsitluses osalenud lapsevanemate arvates on nende lapsed perelepitusteenusel osalemise järgselt kõige rohkem rahul sellega, et elu on muutunud stabiilsemaks ja võimalus on veeta aega mõlema vanemaga. Kõige vähem valiti lapsevanemate poolt väiteid, et vanemad ei aseta lapsi enda vaidluste keskmesse ning vanemad räägivad lapsega ausamalt, kuulavad teda rohkem ja arvestavad tema tunnetega. Edutuse tõendi saanud lapsevanemad ei valinud kordagi väiteid, et nende arvates on laps rahul sellega, et vanemad suhtlevad omavahel rahulikumalt ning vanemad ei aseta teda enda vaidluste keskmesse. Kui 2022. a ja 2023. a juulis perelepitusteenusega alustanud lapsevanemad hindavad perelepitusteenuse mõju lapsele väiteid sarnaselt üldise tendentsiga, siis 2023. a alguses ja 2024. a teenusega alustanud lapsevanemate arvamusel erinevad veidi üldisest tendentsist. 2023. a alguses riikliku perelepitusega alustanud vanemad arvavad kõige rohkem, et laps on rahul seetõttu, et teda kuulati ära ja tema arvamust võeti arvesse. 2024. a teenusega alustanud lapsevanemad arvasid selles osas, et laps on rahul sellega, et saab veeta aega mõlema vanemaga ja vanemad suhtlevad omavahel rahulikumalt sarnaselt üldise tendentsiga, kuid olulisemate väidete hulgas oli ka see mõju, et vanemad teevad lapse heaolu nimel rohkem koostööd. Lähisuhtevägivalla juhtumitega seotud lapsevanemad hindasid perelepitusteenuse mõju väiteid lapsele üldisega sarnaselt, kuid nende arvates kolmas olulisem mõju oli, et laps kuulati ära ja tema arvamust võeti arvesse. Peredes, kus on esinenud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist, hindasid lapsevanemad mõju lapsele läbi selle, et elu on muutunud stabiilsemaks ja vanemad teevad lapse heaolu nimel rohkem koostööd.

Kuna lapsevanemad olid oma laste suhtes kaitsvad ning ei soovinud lubada nende intervjuerimist, õnnestus uurijatel vestelda vaid kolme lapsega. Kaks last olid tüdrukud (üks 15-aastane ja üks 16-aastane) ja üks 14-aastane poiss, kes intervjuudes rääkisid, et nägid vestlust perelepitajaga pigem kohustusena, mis "tuli ära teha", ning ei osanud sellest eriti midagi oodata, kuigi poiss mainis, et ta sai perelepitajaga vabalt rääkida. Üks tüdruk ütles, et ta ei saanud täpselt aru, mis seal kohtumisel ikkagi toimus, perelepitaja oli küsinud, kas ta teab, et vanemad tahavad lahutada ja ta kahtles, kas sellest kohtumisest üldse kasu oli. Samuti lisas see sama laps, et nad käisid õega eraldi vestlemas, kuigi oleksid soovinud minna koos. Poiss jällegi mainis, et perelepitaja rääkis, mis kohtumisel toimuma hakkab ja ta jäi lõpliku lahendusega üsna rahule ning tema arvates oli nüüd kõik korras. Perelepitaja küsis laste väitel küsimusi nende tunnete ja mõtete kohta, nad vastasid küsimustele ning tundsid, et sellega on nende kohustus täidetud. Kogemust perelepitajaga suhtlemisel kirjeldati pigem positiivsena, kuna oodati kohtumist kellegagi, kes on „ametnik“, „range“, „tõsine“, kuid perelepitajad osutasid positiivse üllatusena meeldivateks inimesteks.

Riikliku perelepitusteenuse koordineerimine

Piiratud infoliikumine ja koordineerimine

Lastekaitsetöötajateni ja kohtuteni ei jõua väidetavalt piisavalt sujuvalt info perelepitusprotsessi staatusest ja tulemitest. Lastekaitsetöötajate, SKA ja perelepitajate vahel on infovahetus mõnikord puudulik, mis tekitab vajaduse sama info korduvaks otsimiseks. Lastekaitsetöötajatel ja kohtunikel

puudub ülevaade perelepituse protsessist, et näha menetluse seisu ja seda, millises etapis see ebaõnnestus.

Teadlikkus ja tagasiside vajadus

Lastekaitsetöötajad soovivad teenuse uuenduste sisseviimisel saada sellekohast infot. Samuti peavad nad oluliseks, et korratakse teatud sageduse tagant üle teenuse põhialuseid ja tingimusi. Seda pidasid oluliseks ka lapsevanemad, näiteks kirjeldas üks lapsevanem 4 aastat kestnud hooldusõiguse jagamise protsessi, mille käigus vahetus 6 perega tegelevat lastekaitsetöötajat, kelle teadmised teenusest olid väga erinevad. Lastekaitsetöötajad leidsid, et nad vajavad teavet lepitusteenuse käigu ja tulemuse kohta, eriti kui on mingeid tähtsaid tähelepanekuid, näiteks kui üks osapool on teise suhtes vaimselt vägivaldne. Ka kohtunike jaoks on väga vajalik perioodiline tagasiside menetluse edenemise ja saavutatu kohta.

Leiti, et perelepitajad võiksid küsida lastekaitsetöötajate hinnanguid perekondade kohta. Kohtuasjade puhul on lastekaitsetöötajad küsinud perelepitajate hinnanguid või kokkuvõtet lepitusmenetlusest, muidu seda ei küsita. Perelepitajad saaksid kohtule jagada infot, kui järgitakse põhimõtet, et lapsevanemad on samas infoväljas. Oluline on, et lepitaja teataks vanematele, et annab kohtule ülevaate protsessi läbiviimisest, keskendudes tulemusele, mitte menetluse käigus jagatud isiklikule infole. Kohtunikel puudub teadmine, kui pikalt lepitusteenus kestab, ja lepitaja võiks kohtule teada anda, et töö vanematega käib. See teavitus peaks minema otse asja menetleva kohtuniku postkasti, mitte kohtu üldisele e-posti aadressile.

Koostöö parandamine

Kohalikud omavalitsused soovivad olla rohkem osa võrgustikust ja teha koostööd. Lastekaitsetöötajatel on soov ja huvi kohtuda perelepitajatega ja saada protsessist täpsem ülevaade, näiteks „töövarjuna” või praktikandina, kuna koolitus on küll teoorias hea, aga praktika oleks parem. Sama soov oli ka osadel kohtunikel. Rõhutati, et lastekaitsetöötajad ei peaks keeruliste lugudega ükski jääma. Soovitati kaasata lepitusprotsessi erinevaid spetsialiste (sotsiaaltöötaja, perenõustaja, psühholoog, politseinik), et tagada igakülgne abi ning tegeleda pere probleemidega tervikuna, ühtse meeskonnana.

Teenuse tulemuslikkus

Perelepituse praegune peamine edukuse näitaja – vanemluskokkuleppe sõlmimine – on liiga piiratud. Mõnel juhul ei loe lepitaja ka kokkuleppele mitte jõudmist pere jaoks ebaõnnestumiseks, kui teenuse toel on näiteks paranenud suhtlus või tõstatunud olulised teemad, mis olid varem „laualt maas”. Samuti ei loeta paradoksaalselt edukaks teenuse lõpetamiseks seda, kui vanemad lepidavad teenusel olles ära ja alustavad uuesti suhet. Sel juhul vanemluskokkulepet ei sõlmita ning statistiliselt ei ole siis tegemist eduka lepitusega. Perelepitajad tundsid, et see loob nende tööst vale ettekujutuse ning vähendab nende töö tulemuslikkuse näitajaid. Erinevate intervjuueeritud sihtrühmade esindajate sõnul on edutuse tõendite põhjendatuse tase madal, need ei peegelda lepitusmenetluse tegelikkulugu, nt menetluse käiku, osapoolte panust.

Vanemluskokkuleppele jõudmine

Vanemluskokkuleppele jõudsid 49% veebiküsitluses osalenud lapsevanematest ja sama palju vormistasid vanemluskokkuleppe ka ametlikuks täitedokumendiks.

Veidi üle kahe kolmandiku lapsevanemate jaoks toimus vanemluskokkuleppe saavutamine piisavalt kiiresti. Ajaliselt vaadatuna esines erisus 2023. a teises pooles teenusega alustanud hinnangutes, kellest 60% hindasid, et nende jaoks saavutati vanemluskokkuleppe piisavalt kiiresti. Samas kui teistel aegadel teenusega alustanud lapsevanematest saavutasid kokkuleppe piisavalt kiiresti 71-75%. Erisused on ka perelepituse erijuhtude puhul kui lepitusosalisel on intellektipuu või psüühikahäire, nende hulgas olid 89% (8 inimest) nõus, et kokkuleppe saavutati piisavalt kiiresti, teiste erijuhtude ilmnemisel jagunesid lapsevanemate hinnangud piisavalt kiiresti kokkuleppele jõudmisele umbes pooleks. Erijuhtude mitteesinemisel märkis 78% vastajatest, et on kokkuleppe saavutamise kiirusega rahul.

Peamised tegurid, mis takistasid lapsevanematel piisavalt kiiresti kokkuleppele jõudmast olid tegurid, mis seostusid teise lapsevanemaga: suhtlemisraskused teise lapsevanemaga, usalduse puudumine teise lapsevanema suhtes ja erinevad arusaamad lapse huvidest ja vajadustest. Kõige vähem takistasid n-ö administratiivsed tegurid nagu ajapuudus ja logistiline keerukus. Kui lähisuhtevägivalda kogenud lapsevanematel olid takistavateks teguriteks samad tegurid nagu üldiselt, siis lapse väärkohtlemisega või hooletusse jätmisega seotud lapsevanemate jaoks oli ka takistuseks emotsionaalselt keeruline olukord. Neil lapsevanematel, kellel aga erijuhte ei esinenud mängis juba eelnevalt mainitud tegurite kõrval olulist rolli ka teise lapsevanema koostöövalmiduse puudumine.

Vanemluskokkuleppe tingimustest jäid lapsevanemad kõige enam rahule lapsega suhtlemise küsimustes ja elukoha küsimustes. Kõige vähem rahulolevad oldi ühise hooldusõiguse ja lapse huvihariduse küsimustes. Lapsevanemad väärtustasid nende küsimuste lahendamisel enim, et paika said lastele võrdsed võimalused veeta aega mõlema vanemaga ja vanema juures, ent 4 inimest tõid ka välja, et suhtluskord sai küll kirja, kuid sellest ei peeta kinni.

Umbes kolmveerand lapsevanematest on veendunud, et nad ei oleks saavutanud sellistel tingimustel kokkulepet perelepitusteenusel osalemiseta. Kohtu poolt saadetud lapsevanemate hinnangud jagunevad täpselt pooleks: need, kes leiavad, et oleksid saavutanud kokkuleppe ilma teenusel osalemiseta ja need, kes leiavad, et ei oleks seda saavutanud. Sõltuvalt sellest, millal alustasid lapsevanemad lepitusteenusega esineb erisus 2023. a alguses teenusega alustanud lapsevanemate hinnangutes – umbes kaks kolmandikku olid kindlad, et nad ei oleks sellist kokkulepet saavutanud. Muudel aegadel teenusega alustanud lapsevanemad olid rohkem veendunud, et nad ei oleks sellistel tingimustel kokkulepet saavutanud (79%-85%). Nendest lapsevanematest, kes olid lähisuhtevägivalda kogenud ja need, kellel ühel või teisel lepitusosalisel on puue või häire hindasid umbes kaks kolmandikku, kas nad oleksid sellistel tingimustel kokkuleppe saavutanud ilma perelepitusteenusel osalemata – 63% (LSV) ja 67% (häire või puude esinemine). Need lapsevanemad, kellel aga olid lapse väärkohtlemise või hooletusse jätmise juhtumid või ei esinenud ühtegi erijuhtu, hindasid kõrgemalt, et nad ei oleks ilma teenusel osalemiseta sellistel tingimustel kokkuleppele jõudnud, osakaalud vastavalt 73% ja 84%.

Intervjuudes soovitati luua enim teenuse tulemuslikkuse indikaatoreid ja arvestada lepitaja „kvalitatiivset hinnangut” oma professionaalse kogemuse põhjal. Samuti tuleks koguda statistikat sõlmitud kokkulepete kestvuse kohta.

Vanemluskokkulepete täitmine aja jooksul

Kokkuleppe saavutanud lapsevanemad⁹⁵ hindavad, et vanemluskokkulepete täitmine toimub 3 kuu möödudes hästi. Poole aasta möödudes kasvab nende vanemate osakaal, kelle jaoks vanemluskokkuleppe tingimused enam ei toimi, aasta möödudes jagunevad vanemad kolmeks: need, kellel ei toimi vanemluskokkuleppe tingimuste täitmine mitte üldse (21%), need, kellel toimivad nii ja naa (23%), ja need, kellel toimivad väga hästi (18%). Sõltuvalt sellest, kuidas lapsevanemad teenusele sattusid, esinevad erisused aasta jooksul vanemluskokkuleppe tingimuste täitmises: kohtu poolt saadetud lapsevanematel kokkuleppe tingimuste täitmine pigem ei edene (43%), samas kui ise teenust taotlenutel edeneb mitte üldse või väga hästi (vastavalt 22% ja 19%) või nii ja naa (25%). Vanemluskokkulepete tingimuste täitmisel aasta möödudes esinevad erisused ka selle lõikes, millal alustasid lapsevanemad perelepitusega. 2022. a perelepitusega alustanud lapsevanemad hindasid vanemluskokkuleppe tingimuste täitmist heaks, 2023. a mitte üldse hästi või nii ja naa⁹⁶ ning väga hästi⁹⁷. 2024. a perelepitusega alustanud lapsevanemad kas ei osanud tingimuste täitmist hinnata (28%) või leidsid, et tingimuste täitmine edeneb nii ja naa (25%). Poole aasta möödudes hindasid 2022. a perelepitusega alustanud lapsevanemad kokkuleppe tingimuste täitmist samuti heaks, 2023. a alguses teenusega alustanud nii ja naa ning hästi (mõlemal juhul 25%), 2023. a juulis teenusega alustanud aga mitte üldse hästi (35%) või nii ja naa (29%). 2024. a teenusega alustanute vanemluskokkulepete tingimuste täitmine pool aastat hiljem möödus hästi (36%) või nii ja naa (31%). Ehk siis aja möödudes hakkab rahulolu vanemluskokkuleppe tingimuste täitmises lapsevanemate hulgas pigem langema.

Edutuse tõend

Kõige rohkem märkisid lapsevanemad veebiküsitluses peamise põhjusena, miks nad ei jõudnud kokkuleppele teise lapsevanema koostöövalmiduse puudumist. Samuti esinesid teise lapsevanemaga suhtlemisraskused ning erinevad arusaamad lapse huvidest ja vajadustest. Kõige vähem takistasid lapsevanemaid kokkuleppele jõudmast logistiline keerukus ja õiguslike teadmiste või nõustamise puudumine. Ajapuudust ja teenuse kättesaadavust ei märkinud takistusena mitte ükski lapsevanem. Kui võrrelda neid hinnanguid nende lapsevanemate hinnangutega, kes märkisid takistusi, miks nad ei jõudnud piisavalt kiiresti kokkuleppele, siis on põhjused sarnased. Erinevus seisneb selles, et need lapsevanemad, kes ei jõudnud kokkuleppele märkisid peamise põhjusena teise lapsevanema koostöövalmidust ja need, kes jõudsid küll kokkuleppele, aga nende jaoks mitte piisavalt kiiresti, suhtlemisraskuseid teise lapsevanemaga. Muude tegurite all esitasid lapsevanemad (14 vastajat) kokkuleppele mittejõudmise põhjustena perelepitajaga seonduvat: ebaprofessionaalsust, sh kallutatust.

⁹⁵ N = 88

⁹⁶ 2023. a juulis perelepitusega alustanud (24%)

⁹⁷ 2023. a jaanuaris perelepitusega alustanud lapsevanemad (25%)

Pärast perelepitusteenust

Pärast perelepitusteenuse läbimist pöördusid (tagasi) kohtusse 36% lapsevanematest ehk 77 inimest, sh 15% kokkuleppe saavutanutest (16 inimest). Kohtu poolt saadetud lapsevanematest pöördusid tagasi kohtusse 60% (26 inimest), ise teenust taotlenutest umbes kolmandik (51 inimest). Erijuhtude esinemise korral pöördusid kohtusse umbes pooled lapsevanematest (52%-53%), kui erijuhte ei esinenud siis 21%.

Kõige sagedamini (20 vastajat) mainisid lapsevanemad kohtusse tagasi pöördumise põhjusena, et lapsega suhtlemise osas ei jõutud kokkuleppele või kokkulepet ei täidetud. Mitmed vastajad (18) pöördusid kohtusse elatise määramiseks, selle suuruse vaidlustamiseks või hooldusõiguse küsimustes. Samuti tõid 18 vastajat välja, et perelepitus ebaõnnestus, seda peamiselt kas teise lapsevanema tegevuse tõttu (nt üritas üks lapsevanem suunata lepituse kulgu ja suruda teisele peale enda huvidest lähtuvaid kokkuleppe tingimusi, keeldus kompromissidest) või mõnel juhul mainitud ka perelepitaja tegevuse tõttu (nt „lepitaja ebapädevuse pärast“, „lepitaja ei teinud enda tööd“, „lepitaja kallutatud ühe vanema suunas“). Analüüsi tulemusel tuvastati 26 vastust, mis sisaldasid viiteid teise vanema negatiivsele käitumisele või koostöö puudumisele (nt ei olnud koostööaldis, ignoreeris suhtlust või kokkuleppeid, ei täitnud kokkuleppeid, keeldus kompromissidest, nt „teine vanem ei olnud valmis kooli osas kompromisse tegema“).

Kohtutäiturite ja täitemenetlusprotsessiga on lapsevanematel vähene kokkupuude. Kui teine lapsevanem ei täitnud kokkuleppe tingimusi, siis pöördus kohtutäituri poole 9 lapsevanemat, kellest umbes pooled ei olnud täituri tööga rahul ja kolmandik ei osanud enda hinnanguid anda. Vähestest kommentaaridest, mis olid esitatud, toodi välja, et ühe lapsevanema hinnangul ei tee kohtutäitur oma tööd hästi, ühel juhul ei võetud asja menetlusse, ühel juhul alles alustati protsessiga, kohtutäituri juures selgus, et kokkulepe on õigustühine ja ühel juhul selgitas kohtutäitur, et nende praktika näitab, et nad ei saa laste isa korrale kutsumiseks midagi teha, isegi kui ta ei täida suhtluskorra osas kokkulepet.

Intervjueeritud kohtutäituritel puudub isiklik kokkupuude vanemluskokkulepetega. Küll aga on üks kohtutäitur nõustanud kolleege lepitusmenetluse käigus koostatud vanemluskokkulepete osas, mis on kolleegide töölauale jõudnud ja peegeldanud SKA-le tagasi neid kolleegidele laekunud vanemluskokkuleppeid, mida tõenäoliselt täitemenetluses rakendada ei saa. Sama täituri hinnang vanemluskokkulepete sõlmimisele või riikliku perelepitusteenuse süsteemse toimimise osas on positiivne, mida peegeldab tema vaates vanemluskokkulepete täituri lauale mitte jõudmine. Samas võib see olla seotud ka asjaoluga, et lapsevanemad ei tea, et võivad pöörduda täituri poole. Kokkulepped, mis on SKA-le tagasi saadetud, on olnud tema hinnangul kas liiga detailsed (kõiki olukordi ei võimalik ette näha) või vastupidiselt on jäetud asjad natuke liiga laialivalguvaks; kirjeldatud on n-ö üldmääramised, mille kaudu ei ole võimalik aru saada, millal mingi tegevus toimub (nt „lapse unerežiimi välisel ajal“, „lapse koolipäeva lõppemine“). Vanemluskokkulepet nimetavad täituriid lahendiks. Lahend ehk täitedokument on täituri vaates sellisel juhul ebaselge. Kui tegemist on kohtutäituri vaates, kes peaks rakendama kokkuleppe täitmist, ebaselga lahendiga, siis ebaselguse korral ei saa kohtutäitur menetlust läbi viia, sest ta ei saa aru, mida ta täitma või kontrollima peab. Kokkulepe peab olema formaalselt jälgitav ja arusaadav, et ei tekiks mitmetimõistetavusi. Ka teise kohtutäituri hinnangul saab formaliseerituse printsibiist lähtuvalt

sundkorras täita üksnes selget lahendit. Tema hinnangul on eriti oluline kokkuleppe täpsus lahendite puhul, millega kohustatakse isikut midagi faktiliselt tegema või mingist tegevusest hoiduma, kus võib eeldada poolte vaidlust täitemenetluses, „lapsega suhtluskorra täitemenetlus on alati selline vaidlusi tekitav täitemenetlus“. Sama kohtutäituri hinnangul peaks vanemluskokkuleppe sundtäidetavuse tagamine olema perelepitaja ülesanne ja kuna perelepitajatelt ei eeldata õigushariduse olemasolu, tuleks selleks, et vanemluskokkulepped oleksid sundtäidetavad, koolitada perelepitajaid nii, nagu hetkel koolitatakse esimese astme kohtunikke selles osas, et „kohtuotsus ja vanemluskokkulepe ei saa olla lihtsalt tükk paberit, vaid kokkulepe peab olema ka sundtäidetav.“

Vanemluskokkulepete võimalikku sundtäidetavust testiti esitades valitud näiteid vanemluskokkuleppe tingimustest käesolevast aruandest, mille osas mõlemad kohtutäiturid olid arvamusel, et sellises olukorras nad keelduksid sundtäitmisest. Nendest näideteks olid:

- „Laps viibib ema juures alati, välja arvatud, kui viibib isa juures.“
- „Laps veedab aega isaga ema elukohas või mujal, v.a kolmandate isikute elukohas, kui ei ole omavahel teisiti kokkulepitud.“
- „Mõjuvate takistuste puudumisel viibib laps isa juures igal nädalavahetusel, reede õhtust pühapäeva õhtuni, kui vanemad ei lepi kokku teisiti.“
- „Aeg-ajalt viibib laps nädalavahetustel ka ema juures.“
- „Mõlemad lapsevanemad hoolitsevad selle eest, et nad on kursis laste kooliharidust, lasteaeda või huviharidust puudutavate oluliste päevakajaliste teemade või sündmustega.“

Ühelt kohtutäiturilt laekus ettepanek; „Vanemluskokkuleppe sõlmimisele võiks kaasata ka kohtutäituri, kes on pädev hindama kokkuleppe sundtäidetavust, teisalt läheks toodud ettepanek vastuollu täitemenetluse formaliseerituse põhimõttega. Samas võib kaaluda ühe kohtutäituri seaduse (KTS) §-s 8 sätestatud ametiteenusena ka kohtutäituri õigust tegutseda perelepitajana ja märkida lisana seda, et kohtutäitur ei või läbi viia täitemenetlust asjas, mille lahendamises ta perelepitajana osales.“

Ühe intervjueeritud kohtutäituri hinnangul on riikliku perelepitust sellisel kujul vaja ning süsteem on tööle läinud. Teise, kirjaliku intervjuu käigus oma hinnanguid jaganud kohtutäituri arvates tuleks teha tugevamat tööd vanemate sõna otseses mõttes lepitamisel, „sest kui kaks täiskasvanut ei saa last puudutavates asjades omavahel suheldud, ei pane ka kohtulahend või vanemluskokkulepe neid seda tegema.“ Tuleks tegeleda rohkem sellega, et panna vanemaid mõistma, et omavaheline koostöö kokkuleppe täitmisel on eelkõige lapse huvides ning koostöö puudumisel kahjustatakse eelkõige last.

Riikliku perelepitusteenuse mõju

Lapse kasvatamises koostööle suunamises tunnevad lapsevanemad kõige suuremat mõju, et teenus suunab vanemaid mõtlema, mis on lapsele parim, jättes rohkem tahaplaanile ainult enda soovid või õigused (vt Tabel 2). **Lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmisel** hindavad lapsevanemad aga suurima mõjuna, et perelepitajaga kohtumised loovad neutraalse ruumi, kus on võimalik arutada lapsega seotud küsimusi.

Kohtu poolt suunatud lapsevanemate jaoks on kõige raskem teenuse mõju hinnata. Mõju osas väärtustatakse teenuse puhul lapse kasvatamises enim, et võimalus on tagada mõlema lapsevanema osalemine lapse kasvatamises kui see on lapse huvides. Lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmisel seisneb aga peamine mõju neutraalse ruumi loomises, kus on võimalik omavahel arutada lapsega seotud küsimusi, aga ka võimaliku lapse heaolu kahjustava kohtumenetluse vältimises. Ise teenust taotlenud lapsevanemate jaoks on oluline teenuse toel neutraalse ruumi loomine ja suunamine rohkem mõtlema sellele, mis on lapse jaoks parim, mitte ainult enda soovidele või õigustele. Kui kohtu poolt suunatud lapsevanematel on raskem teenuse mõju hinnata, siis ise teenust taotlenutel jaguneb see üsna võrdselt nende lapsevanemate vahel, kellel on teenuse mõju raske hinnata ja nende vahel, kes leiavad, et teenusel ei ole märkimisväärset mõju.

Vanemluskokkuleppe sõlminud lapsevanemate jaoks on sarnaselt ise teenust taotlenud lapsevanematega kõige olulisem teenuse mõju neutraalse ruumi loomine ja suunamine rohkem mõtlema, mis on lapse jaoks parim. Samas hindavad kokkuleppe sõlminud lapsevanemad ka, et teenus aitab vältida võimalikku lapse heaolu kahjustavat kohtumenetlust. Edutuse tõendi saanud lapsevanemad näevad kõige enam mõju lapsevanemate mõtlema suunamises, mis on parim lapsele, mitte ainult nende endi soovidele või õigustele ning ka lapsega seotud küsimuste aruteludeks neutraalse ruumi loomises. Samas hindavad mitmed edutuse tõendi saanud lapsevanemad, et teenusel ei ole märkimisväärset mõju või on seda mõju raske hinnata.

Tabel 2. Riikliku perelepitusteenuse mõju hindamine⁹⁸

	KOHTU POOLT	ISE TAOTLE- MINE	KOKKULEPE	EDUTUSE TÕEND
Koos perelepitajaga neutraalse ruumi loomine, kus vanemad saavad arutada lapsega seotud küsimusi.	14	87	67	34
Lapsevanemate teadlikkuse suurendamine laste õigustest ja heaolu toetavatest valikutest.	13	66	56	23
Suunamine lapsevanemaid mõtlema, mis on parim lapsele, mitte ainult enda soovidele või õigustele.	13	85	65	33
Vanemad jõuavad lapse jaoks selge kokkuleppeni, mis samas toetab lapsevanemaid järjepidevas lapsekasvatases.	12	70	54	28
Kokkulepe annab kindlustunde mõlemale vanemale ja aitab vältida hilisemaid vaidlusi.	12	73	60	25
Võimaliku lapse heaolu kahjustava kohtumenetluse vältimine.	14	80	67	27
Ka tulevikus vanematele rahumeelsema suhtluse ja probleemide lahendamisoskuse õpetamine.	10	48	40	18
Lapsevanemate õpetamine lapse kasvatamise küsimustes paremini kuulama ja teise vanemaga arvestama.	11	45	37	19
Abi lapsevanematele teha lapse heaolu nimel koostööd, vältides süüdistamist ja konflikti süvenemist.	11	54	45	20
Võimaluse tagamine osaleda mõlemal lapsevanemal lapse kasvatamises kui see on lapse huvides.	15	71	61	25
Teenusel ei ole märkimisväärset mõju.	9	28	7	30
Teenuse mõju raske hinnata.	16	27	12	31

⁹⁸ Väiteid oli võimalik valida mitu, v. a „teenusel ei ole märkimisväärset mõju“ ja „teenuse mõju on raske hinnata.“

Riiklike perelepitajate ettevalmistus

Perelepitajate sõnul on baaskoolitus hea alus, millelt edasi liikuda. Õppematerjalide lugemine on kindlasti vajalik, et teadmisi saada, ent õppematerjalide täiendamisele ei oska perelepitajad pigem hinnangut anda. Baaskoolitus oli piisavalt pikk, väga heade intervallidega ja väga heade praktikatega. Selle raames toimus ühe lepitaja hinnangul areng kõikidel tasanditel: olemuslikul ja sisemisel tasandil. Igal tasandil käis töö, et areneda ise isiksusena ja lepitajana. Koolitustes võiks rohkem olla **praktilist külge**, hindavad perelepitajad. Samas võivad need hinnangud erineda selle põhjal, millist koolitust perelepitajad on saanud. Üks perelepitaja jagas enda ning kolleegidega jagatud kogemuse põhjal, et Eesti Lepitajate Ühingu pakutav koolitus on olemuslikult teoreetilisem, samas kui riiklikult pakutav koolitus pigem praktiline.

Grupi suurus (20 inimest) on ehk baaskoolituse jaoks liiga suur. Perelepitajad sooviksid, et koolitaja poolne tugi jätkuks ka pärast baaskoolitust, näiteks tahetakse supervisiooni kindla aja jooksul pärast tööle asumist või mingite meetodite rakendamist. 10 perepraktikat täita oli keeruline, kuna lepitajad pidid ise pered leidma, aga see on vajalik ja ei tohiks kindlasti ära jääda. Neil perelepitajatel, kellel oli tööalane taust sotsiaaltöös, terapeudina vm töökohtades, oli tänu sellele ka lihtsam leida peresid, kellega praktikat läbi viia.

Perelepitajate hinnangud on **vastandlikud** baaskoolituse ja praktika läbimisel toimunud **rollimängude kohta**. Leidub neid, kes leiavad, et rollimängud olid väga head, sest nii said nad paigutada end erinevatele „toolidele“ (lapsevanem, laps, lepitaja). Seda pidasid nad oluliseks, kuna kui lepitaja ei suuda ennast asetada teisel pool oleva inimese positsiooni, siis on väga raske lepitajana tegutseda. Rollimängude läbimist hinnati aga ka raskeks, sest need toimusid kohe esimeses koolitusmoodulis, seega oli tegemist kohe alguses väga raputava kogemusega. Teiste puhul aga jällegi rollimängud ei töötanud, sest tunti, et ei suudeta päriselu replikeerida – koolituse ja päriselu vahel on oluline erinevus. Küll aga väärtustavad perelepitajad **supervisiooni**, mille käigus saab mõtteid, mida teha, ja siis päriselus katsetada, mis toimib ja mis mitte. Osade lepitajate hinnangul võiks muuta supervisiooni kohustuslikuks. Kokkusaamiste ja koolituste väärtus on **omavaheliste ja perelepitust praktiseerinud inimestega kogemuste jagamine**. Väga oluliseks peavad perelepitajad ka tööd iseendaga ehk siis analüüsitakse juhtumeid üksipulgi läbi, loetakse ja mõeldakse pidevalt juurde, kuidas paremate lahendusteni jõuda.

Lepitajad on välja toonud, et vajavad toetust vanemluskokkulepete vormistamisel. Hetkel on edutuse tõendi ja vanemluskokkuleppe vormistamine kaetud tööprotsessiga, mil perelepitaja edastab sisulise informatsiooni SKA-le, kes siis selle info dokumendiks vormistab. Rohkem informatsiooni sooviti saada ka võõrandamisega seotud teemadel ja sõltuvushäiretega (iseäranis narkootikumid) inimestega suhtlemise kohta.

Pädevused ja kompetents tekivad lepitajatel töö käigus. Intervjuudes leiti, et praktika formaat võiks olla tänasest tugevam. Hetkel piisab eksamil jõudmiseks ka paari lepituse alustamisest ja need ei pea olema lõpuni viidud. Arvati, et eksamil peaksid olema ka kõik muud teemad kaasatud, praegu ei käsitleta turvanõudeid, ei toimu digioskuste hindamist.

Kvaliteedi ebaühtlus ja tasu

Sellise tundlikku valdkonda puudutava ning lõppeesmärgina laste heaolu toetava teenuse puhul on kvaliteet väga oluline, aga praegu on intervjueeritud osapoolte hinnangul teenuse kvaliteet pigem ebaühtlane. Seda põhjustab muuhulgas asjaolu, et perelepitajaid on palju, kuid nad ei tee seda tööd täistööajaga (tavaliselt 1–2 peret kuus). See põhjustab kohati pikki järjekordi ning tekitab küsimusi kvaliteedi tagamisel, kui lepitaja on väsinud või motivatsioonipuuduses. Üks poliitikakujundaja leidis, et perelepitajate töökoormust tuleks analüüsida, tagamaks teenuse kvaliteedi ühtlase tase kogu süsteemis. Samal ajal on oluline säilitada lepitajate professionaalne areng ja motiveeritus enesetäiendamiseks, kuna üksikute lepituste läbiviimine ei pruugi pakkuda piisavat motivatsiooni ega toetada nende erialast arengut.

Teenuse hind ei motiveeri perelepitajaid hetkel sellist psühholoogiliselt rasket ja keerulist tööd tegema, sest ühe kohtumise hind ei arvesta väliseid tegevusi (nt suhtlus, täiendavate selgituste jagamine) ega ressursside kulu (ruumide rent, sõidukulud). Paljud lepitajad tunnevad, et seda tööd ei saa sellise tasu juures osutada põhitöökohana ja väga raske on teha seda lisatööna põhitöö kõrvalt. Teenuse osutamine põhitööna võimaldaks lepitajal ka rohkem pühenduda oma kvalifikatsiooni tõstmisele. Nii lapsevanemad kui perelepitajad ise nentisid, et teenuse tulemuslikkus on väga otseselt seotud lepitaja isikuga ning tema professionaalsusega, lepitajate professionaalsus aga on paraku erinev.

Kallutatuse tajumine ja neutraalsus

Paljud teenusel osalenud vanemad (intervjueeritute 6 lapsevanemat ehk 30%) tundsid, et lepitaja oli kallutatud või eelistas üht osapoolt. Näiteks üks ema tundis, et lepitaja lõi kas pidevalt tema jutust kontekstist välja ja vihjas, et tema nõudmised olid ülepaisutatud. Teine tundis, et lepitaja ei uskunud teda ja pooldas isa. Üks isa kirjeldas, kuidas lepitaja arutas emaga asju sõnastuses „oh, muidugi, mehed on ju sellised...“. Uuringu läbiviijad mõistavad, et tegemist võib olla mitte tegeliku „poole valimise“, vaid tajutud käitumisega. Siiski tekitab selline tajumine vanemates usaldamatust ja takistab sisuliste kokkulepete saavutamist. Eriti tundlik on olukord siis, kui peres on esinenud vägivalda. Vägivaldaohvrid tunnevad, et nad on liiga väsinud enda eest seismiseks, ja teenus ei ole neile sobiv, kuna nad tajuvad ebaõiglust ka lepitusteenusel. Siit nähtub, kui oluline on perelepitaja oskus jääda neutraalseks, näidata seda neutraalsust ka lapsevanematele ja mitte anda hinnanguid. Muidugi oli ka teistsuguseid kogemusi – kaks lapsevanemat pidasid eriti oluliseks rõhutada, kui neutraalselt lepitaja oskas käituda ning kuidas ta suutis esitada selgeid kolmanda, sõltumatu isiku vaateid olukorrale. Siiski peab nentima, et enamik intervjuudel osalenud lapsevanematest kirjeldasid, et tajusid perelepituses lepitaja poolset vastaspoole esindamist. Iseäranis kriitiline on see olukordades, milles teenusele satuvad lähisuhtevägivalda ohvrid – kallutatud tähendab siinkohal taasohvristamist.

Juriidiline pädevus ja kokkulepete sõnastamine

Kohtunike sõnul esineb juhtumeid, milles lepitajatel puudub juriidiline pädevus kokkulepete korrektseks sõnastamiseks, mis toob kaasa vead (nt elatise maksimisega seotud spetsiifilised kokkulepped) ja vähendab kokkulepete praktilist väärtust. Üks isa rääkis, et lepitaja sõnastused kokkuleppes vajasis ületegemist ja korrigeerimist. Kohtunikud on märkinud, et vanemluskokkulepete

sisust on aru saada, millistel perelepitajatel on teadmised, kuidas need kokkulepped käivad – peamiselt on see teadmiste pagas olemas endistel lastekaitsetöötajatel. Nad leidsid, et enamik lepitajad ei ole juristid ja eeldada neilt juriidiliselt pädevat teksti on liiga palju, eriti arvestades kokkulepete suurt kaalu. Soovitatakse, et sõlmitud vanemluskokkulepete sisu vaataksid üle õigusharidusega spetsialistid, mitte ainult SKA esindajad. Ka ühe kohtutäituri intervjuust selgub, et kokkulepete täitmise kontrollimine on väga raske, kui kokkulepped pole korrektselt vormistatud. Intervjueeritud kohtutäitur soovitas kasutada ametlikku vanemluskokkuleppe struktuuri, et lepitajad saaksid kõik ühtemoodi aru milliseid välju täita ja millise sisuga. Vormi juurde võiks kuuluda eraldi sisudokument selgitustega vormi täitmise osas, mida saaks erinevate praktiliste olude muutumisel, ajaliselt kohaldada. Kui sellist struktuuri jälgida, siis muutub ka vanemluskokkuleppe paremini jälgitavaks, ühtlasemaks ja see on arusaadavam kohtutäituritele, on intervjueeritud kohtutäituri hinnang.

Koolitus ja supervisioon

Perelepitajate asjatundlikkus on nii intervjueeritud lapsevanemate kui ka ekspertide arvates ebaühtlane ning vajalik on täiendav praktiline koolitus lastega suhtlemisel ja keeruliste juhtumite lahendamisel. Laste kaasamise koolitus on tihti teoreetilise loomuga ja vajaks praktilist külge, näiteks rohkem näiteid meetodikatest ja praktikatest. Oluline on ka professionaalne supervisioon, et lepitajad saaksid juhtumeid reflekteerida ja oma oskusi arendada, eriti emotsionaalselt raskete juhtumitega tegelemisel. See aitab märgata asjaolusid, mida lepitaja protsessis ei märganud, ja suunab mõtlema muudele võimalustele.

Mõned lastekaitsetöötajad ja kohtunikud sooviksid võimalusel ka „töövarjuna“ protsessi näha, saamaks täpsemat ülevaadet lepitajate tööst, et teenust paremini mõista ja endale lahti mõtestada. Nad ütlesid intervjuudes, et ei tea lepitaja tööst väga palju, kuid see teadmine oleks neile nende töös oluline. Seda oleks küll keeruline korraldada, kuna tegemist on tundliku protsessiga ning delikaatsete isikuandmetega, kuid lepituses osalevate lapsevanemate nõusolekul oleks see siiski võimalik.

Erijuhtumid ja piirangud

Kõrge konfliktisusega pered

Väga keerulise lahkumineku protsessi läbinud ja väga konfliktsete vanemate puhul perelepitusteenus tihti ei toimi ega täida eesmärki. Lepitajate hinnangul peaksid sellised vanemad eelkõige väga palju iseendaga tööd tegema. Sellistel juhtudel on olulised perelepitaja professionaalsed oskused, isikuomadused, enesetäiendamine ja praktika. Mida väiksem on perelepitaja praktika, seda vähem edukas ta raskete juhtumitega on.

Mõned eksperdid, perelepitajad ja lapsevanemad leiavad, et kõrge konfliktitasemega lapsevanemad võiksid soovituslikult käia enne perelepitust või paralleelselt pereteraapias või mõnes muus teenuses, eriti kui seda kohaliku omavalitsuse poolt võimaldatakse. Üks poliitikakujundaja leidis, et enne lepitust võiks vanematele olla kättesaadav konfliktivahenduse teraapia. Ühe eksperdi hinnangul on perelepitusel vale ajastus – kohtusse jõudmise hetkeks on vanemate vaheline kriis juba liiga tugev. Seega selle eksperdi hinnangul peaks perelepitus olema kohustuslik samm enne kohtumenetlust. Loogiline järjekord teenuste läbimisel võiks olla nõustamine/(pere)teraapia, siis perelepitus ja siis

kohtumenetlus. Samas esitati paralleelselt teiste teenuste läbimisele vastuargument, et see võib perelepituse protsessi tasakaalust välja viia, samuti protsessi ajaliselt pikendada. Lapsevanemad leidsid, et perelepitaja võiks soovitada neile järgnevaid teenuseid, näiteks võimalust psühholoogilise abi saamiseks nii lapsevanemale kui lastele.

Lähisuhtevägivalla juhtumid

Lähisuhtevägivalla puhul on perelepituse süsteem ebapiisav ja selle tagajärjeks võib olla taasohvristamine. Lähisuhtevägivalla juhtumite puhul on oluline eristada pikaajalist süsteemset vägivalda situatsioonilisest vägivallast ja/või võimalikust manipulatsioonivahendist. Keeruline on see, et ei tohi tekkida olukord, kus üks osapool, kes ei ole kokkuleppest huvitatud, ütleb, et esineb vägivald, ja ainult seda asjaolu arvestatakse. Vägivalla tegelikku esinemist on aga keeruline tuvastada (eriti majanduslikku ja vaimset⁹⁹), kui seda fikseeritud ei ole - üks osapool kinnitab selle esinemist, teine aga eitab. Kindlasti peaks perelepitaja sellisel juhul olukorda täpsustama ja vajadusel tegema eraldi kohtumisi. Lastekaitsetöötajad tunnetavad, et kui lapsevanemad ei ole võrdväärsed partnerid, siis sellisel moel lepitus neile ei sobi. Vägivallataustaga perede puhul vajatakse spetsiifilist lähenemist ja garantiid, et ohver ei peaks vaidluses üksi vastu seisma manipuleerivale või vägivaldsele poolele. Lastekaitsepspetsialistid on arvamisel, et vägivallajuhtumite puhul perelepitus ei toimi ja võiks küsida hinnangut lastekaitsetöötajalt. Ühe poliitikakujundaja hinnang on, et tuleks mõelda, kuidas tagada info vägivalla esinemise kohta peres jõudmine SKA peaspetsialistini. Kogutud info alusel võiks jaotada LSV juhtumeid kogenumatele lepitajatele, mitte kõigile järjest.

Tõsteti esile, et kuigi SKA ametnikud küsisid vägivalla tausta kohta, ei pruukinud see info alati perelepitajateni jõuda, mistõttu lepitaja ei teadnud sellest ega arvestanud sellega protsessi käigus. See on kriitiline puudujääk, mis nõuab paremat infovahetust. Osad intervjuueeritud kiitsid SKA-d selles osas, et ametnike tasandil oli huvi ja mure palju tuntavam kui lepitaja tasandil.

Eriti keeruliste juhtumite puhul, nagu lähisuhtevägivalla taustaga pered, ei pruugi perelepitaja alati osata olukorraga toime tulla. Mõned osalejad leidsid, et lepitaja ei süvenenud piisavalt pere tausta, eriti vägivaldsete suhete puhul. Üks ema tundis, et lepitaja „kahtles kõiges, mida ta ütles”. Lepitajate pädevus manipulatsiooni tuvastamisel ja empaatiavõime on kohati küsitav. Vägivalla esinemisel peetakse oluliseks lepitaja pädevust selliste juhtumite käitlemisel. Siin on kindlasti oluline, et selliste juhtumitega tegeleks vaid põhjaliku erialase ettevalmistuse saanud perelepitaja. Ühes intervjuus toodi ka näide, kus lapse esindaja kohtumenetluses soovitas perel perelepitusteenusel osaleda. Üks lapsevanem ütles, et ei nõustu vägivallaohvrina teise lapsevanemaga ühes ruumis viibima. Lapse esindaja lubas seepeale, et lepitaja suhtleb vanematega eraldi. Perelepitaja vestles siiski mõlema lapsevanemaga korraga ning pisendas vägivallaohvrist lapsevanema hirmu.

Veebiküsitluses osalenud lapsevanemad märkisid erijuhtude esinemist 153-l korral.¹⁰⁰ Kolmandikul juhtudest esines lähisuhtevägivalda, 13% lapsevanematest märkisid lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist ja 10% kas ühe või mõlema lepitusosalise intellektipuu et või psüühikahäiret. 43%-l lapsevanematest perelepituse erijuhte ei esinenud. **Kokkuleppele jõudsid erinevate erijuhtude lõikes lapsevanemad umbes kolmandikul juhtudel. Võrdluseks: need lapsevanemad, kes märkisid, et neil erijuhte ei esine, jõudsid kokkuleppele kahel kolmandikul juhtudest.** Kohtu poolt saadeti riiklikku perelepitusse 32 erijuhtu sisaldavat juhtumit, millest valdav enamus – 22 olid

⁹⁹ Ühe ekspertintervjuu käigus tehtud täpsustus.

¹⁰⁰ Võimalik oli valida mitme erijuhtu esinemist.

lähisuhtevägivalla juhtumid. Korduvat perelepitusteenust läbisid 24 perelepituse erijuhtumit, millest 18 olid lähisuhtevägivalla juhtumid.

Lähisuhtevägivalla esinemist märkinud lapsevanemad tõid kõige enam välja, et riikliku perelepitusteenuse mõju on raske hinnata (vt Tabel 3). Kuigi teenuse mõju on raske hinnata, toodi siiski välja ka sisulisi teenuse mõju hindamise kriteeriume, millega rohkem nõustutakse: neutraalse ruumi loomine ja vanemate suunamine mõtlema, mis on lapse jaoks parim. Lapse väärkohtlemise ja hooletusse jätmise erijuhtu märkinud lapsevanemad hindavad sarnaselt teenuse olulise mõju kriteeriumina neutraalse ruumi loomist ja vanemate suunamist, ent selle kõrval hindavad need vanemad lapse edasises elukorralduses kokkuleppele jõudmise puhul, et sõlmitav kokkulepe annab kindlustunde mõlemale vanemale ning see on lapse jaoks selge ja toetab vanemaid ka järjepidevas lapsekasvatuses. Need lapsevanemad, kes märkisid, et ühel või mõlemal lepitusosalisel on intellektipuue või psüühikahäire tõid välja, et nende jaoks on oluline tagada mõlema lapsevanema lapse kasvatamises osalemine kui see on lapsele parim ja samuti juba eelnevalt teiste lapsevanemate poolt mainitud vanemate suunamine mõtlema, mis on just lapsele parim. Küll on aga ka nende lapsevanemate puhul märgitud rohkem, et teenusel ei ole märkimisväärset mõju. Kui perelepituse erijuhtu ei esinenud, siis nende lapsevanemate jaoks on kõige olulisem lepitusteenuse mõju vältida lapse heaolu kahjustavat kohtumenetlust, aga samuti neutraalse ruumi loomist ja suunamist mõtlema, mis on lapsele parim.

Tabel 3. Riikliku perelepitusteenuse mõju hindamine

	LÄHISUHTE- VÄGIVALD	LAPSE VÄÄR- KOHTLEMINE	HÄIRE/ PUUE	EI OLE
Koos perelepitajaga neutraalse ruumi loomine, kus vanemad saavad arutada lapsega seotud küsimusi.	28	13	7	60
Lapsevanemate teadlikkuse suurendamine laste õigustest ja heaolu toetavatest valikutest.	20	11	7	50
Suunamine lapsevanemaid mõtlema, mis on parim lapsele, mitte ainult enda soovidele või õigustele.	27	13	9	59
Vanemad jõuavad lapse jaoks selge kokkuleppeni, mis samas toetab lapsevanemaid järjepidevas lapsekasvatases.	19	13	8	52
Kokkulepe annab kindlustunde mõlemale vanemale ja aitab vältida hilisemaid vaidlusi.	23	13	6	52
Võimaliku lapse heaolu kahjustava kohtumenetluse vältimine.	22	11	8	61
Ka tulevikus vanematele rahumeelsema suhtluse ja probleemide lahendamisoskuse õpetamine.	17	9	6	35
Lapsevanemate õpetamine lapse kasvatamise küsimustes paremini kuulama ja teise vanemaga arvestama.	15	9	5	35
Abi lapsevanematele teha lapse heaolu nimel koostööd, vältides süüdistamist ja konflikti süvenemist.	17	10	6	40
Võimaluse tagamine osaleda mõlemal lapsevanemal lapse kasvatamises kui see on lapse huvides.	23	13	9	52
Teenusel ei ole märkimisväärset mõju.	21	8	7	12
Teenuse mõju raske hinnata.	26	7	4	14

Perelepituse erijuhtude mitteesinemisel on lapsevanemad kõikide riiklike perelepitajate tegevust iseloomustavate aspektidega rahul, kõige rahulolevamad ollakse selgitus- ja suhtlemisoskusega (vt Tabel 4). Kõige madalam rahulolu osakaal – 31% on lapse kaasamisel protsessi. Lapsevanemad, kes on märkinud lähisuhtevägivalla esinemist, hindavad erinevaid perelepitajaid puudutavaid aspekte samuti rahulolevalt, ent esineb ka tegureid, mida hinnatakse üsna tasakaalustatult, nt perelepitajate töö ja lapse kaasamine ning ka neid tegureid, mille osas ollakse kriitilisemad – perelepitajate töö ja professionaalsus (28%¹⁰¹), ettevalmistus (24%) ja täitemenetluse dokumendi sisu (21%). Lähisuhtevägivalla juhtumitega seotud lapsevanematest umbes kolmandik ei oska anda hinnanguid täitedokumendi sisule ja koostamise protsessile ning lapse kaasamisele.

Kui lapsevanemate poolt on märgitud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist, siis ka need lapsevanemad on perelepitajate tegevust puudutavate teguritega pigem rahul, ainult professionaalsuse ja täitedokumendi sisu puhul jagunevad rahulolu ja mitterahulolu hinnangud täpselt võrdselt. Lapse väärkohtlemisega või hooletusse jätmisega kokku puutunud lapsevanemad on küll vähem rahul perelepitajate professionaalsusega (31%), ettevalmistusega, täitedokumendi sisu ja koostamise protsessiga ja tööga (kõikidel osakaal 25%) ning lapse kaasamisega (22%). Lapse väärkohtlemise või hooletusse jätmise juhtumitega seotud lapsevanematest umbes veerand ei oska anda hinnanguid täitedokumendi sisule ja koostamise protsessile ning lapse kaasamisele.

Tabel 4. Perelepituse erijuhtude (mitte)rahulolu osakaalud (perelepitajaga seonduv) ¹⁰²

	LÄHISUHTEVÄGIVALD		LAPSE VÄÄRKOHTLEMINE		EI ESINE ERIJUHTE	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TÖÖ	41%	45%	34%	44%	24%	62%
SUHTLEMISOSKUS	31%	56%	28%	53%	13%	70%
SELGITUSOSKUS	31%	53%	28%	53%	13%	74%
PLANEERIMISOSKUS	24%	55%	22%	63%	14%	70%
PROFESSIONAALSUS	41%	50%	41%	41%	20%	65%
ETTEVALMISTUS	33%	45%	38%	53%	19%	69%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI SISU	28%	37%	34%	34%	21%	53%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI KOOSTAMISE PROTSESS	24%	36%	31%	41%	19%	55%
LAPSE KAASAMINE	24%	31%	31%	44%	15%	43%

Perelepituse erijuhtude (lähisuhtevägivalla esinemine) taustaga vastajad rõhutasid, et vägivalla juhtumite puhul perelepitus ei sobi, põhjalikumalt tuleks analüüsida ja muuta suunamise protsessi, vägivalla ohvrid vajavad eraldi tuge ja turvalist keskkonda: „LSV juhtumid vajaksid

¹⁰¹ Siin ja järgmises lõigus on sulgudes esitatud „mitte üldse rahul“ osakaalud.

¹⁰² **Mitte rahul:** ei üldse rahul ja pigem ei ole rahul, **rahul:** pigem rahul ja väga rahul

professionaalsemat väljaõpet ja turvalisemat keskkonda nii LSV ohvrile kui ka perelepitajale, kes teenust läbi viib vanematega.” „Perelepitaja peaks oskama läbi näha, kui tegemist on vägivallaga, isegi kui vanem seda ise ei ütle või isegi ei ole teadlik sellest.”

Perelepituse erijuhtude mitteesinemisel on lapsevanemad kõikide Sotsiaalkindlustusameti koordineerimise aspektidega rahul, kõige rahulolevamad ollakse taotluse esitamise ja perelepitaja juurde suunamisega (vt Tabel 5). Kõige madalam rahulolu osakaal – 44% on järeltegevusel.¹⁰³ Lapsevanemad, kes on märkinud lähisuhtevägivalla esinemist, hindavad erinevaid Sotsiaalkindlustusameti koordineerimise aspekte samuti rahulolevalt, ent esineb ka tegureid, millega rahul ei olda, nt järeltegevus¹⁰⁴, mida avatud vastuste analüüsist nähtus vajati. Lähisuhtevägivalla juhtumitega seotud lapsevanematest 42% ei oska hinnata vanemluskokkuleppe kinnitamist ja järeltegevust. Lapse väärkohtlemise või hooletusse jätmise juhtumitega seotud lapsevanemad ei ole rahul järeltegevusega ning vanemluskokkuleppe kinnitamisega ja nõustamisega.¹⁰⁵ Lapsevanemad, kellel on esinenud lapse väärkohtlemist või hooletusse jätmist, on Sotsiaalkindlustusameti koordineerimise osas kõige rahulolevamad taotluse esitamise protsessi ja perelepitaja juurde suunamisega. Need lapsevanemad ei oska hinnata vanemluskokkuleppe kinnitamist ja järeltegevust (mõlemal teguril umbes kolmandik lapsevanematest).

Tabel 5. Perelepituse erijuhtude (mitte)rahulolu osakaalud (Sotsiaalkindlustusameti koordineerimine)¹⁰⁶

	LÄHISUHTEVÄGIVALD		LAPSE VÄÄRKOHTLEMINE		EI ESINE ERIJUHTU	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TAOTLUSE ESITAMINE	9%	65%	13%	63%	3%	82%
TEENUSE SOBIVUSE HINDAMINE	15%	53%	16%	56%	6%	73%
PERELEPITAJA JUURDE SUUNAMINE	14%	60%	19%	59%	8%	74%
VANEMLUS-KOKKULEPPE KINNITAMINE	19%	33%	31%	25%	11%	61%
NÕUSTAMINE	23%	33%	34%	41%	12%	57%
JÄRELTEGEVUS	28%	22%	41%	19%	22%	44%

¹⁰³ Järeltegevuse all mõeldakse selles uuringus tegevusi, mis toimuvad pärast lepitusmenetluse lõppemist, nt lepitusmenetluse lõpptulemuse (vanemluskokkuleppe või edutuse tõend) edastamine, tagasiside küsimine, mujale teenusele suunamine. Sellised tegevused, mida lapsevanemad tagasiside põhjal vajavad, kuid mida hetkel lepitusprotsessi osana ette nähtud ei ole.

¹⁰⁴ 19% vastajatest ei ole üldse rahul

¹⁰⁵ Järeltegevus (34% ei ole üldse rahul), nõustamine ja vanemluskokkuleppe kinnitamine (mõlemal aspektiga ei ole üldse rahul 22% vastajatest).

¹⁰⁶ **Mitte rahul:** ei üldse rahul ja pigem ei ole rahul, **rahul:** pigem rahul ja väga rahul

Rahulolu riiklike perelepitajatega

Ise teenust taotlenud lapsevanemad on erinevate riiklike perelepitajate tegevust iseloomustavate aspektidega rahulolevad, kõige enam ollakse rahul lepitajate suhtlemis- ja selgitusoskusega (vt Tabel 6). Kõige madalam rahulolevate lapsevanemate osakaal on lapse protsessi kaasamisele – 43%. Kohtu poolt teenusele sattunud lapsevanemad on pigem rahulolematud, kõige vähem ollakse rahul riiklike perelepitajate töö ja professionaalsusega. Suurimad mitte üldse rahul hinnangud on perelepitajate tööle (38%), täitemenetluse dokumendi sisule (33%), aga ka suhtlemisoskusele, professionaalsusele, ettevalmistusele ja täitedokumendi koostamise protsessile (kõigil teguritel osakaal 31%). Samas ollakse rahul perelepitajate planeerimis- ja selgitusoskusega. Kõige tasakaalukamalt hindavad kohtu poolt saadetud lapsevanemad lepitajate professionaalsust. Kolmandik nii kohtu poolt teenusele saadetud kui ka ise teenust taotlenud lapsevanemaid ei oska hinnata lapse kaasamist protsessi. Kohtu poolt saadetud lapsevanematest umbes kolmandik ei oska hinnata ka täitemenetluse dokumendi sisu ja koostamist. Ise teenust taotlenud lapsevanematest ei oska neid tegureid hinnata umbes 20%.

Tabel 6. Kohtu poolt ja ise teenust taotlenute (mitte)rahulolu osakaalud (perelepitajaga seonduv)

	KOHTU POOLT		ISE TAOTLEMINE	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TÖÖ	44%	33%	28%	59%
SUHTLEMISOSKUS	38%	44%	17%	69%
SELGITUSOSKUS	33%	51%	17%	68%
PLANEERIMISOSKUS	26%	56%	17%	66%
PROFESSIONAALSUS	44%	38%	25%	62%
ETTEVALMISTUS	41%	49%	22%	61%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI SISU	41%	26%	19%	51%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI KOOSTAMISE PROTSESS	36%	21%	18%	54%
LAPSE KAASAMINE	36%	21%	15%	43%

Riikliku perelepitusteenuse käigus kokkuleppe saavutanud lapsevanemad on erinevate riiklike perelepitajate tegevust iseloomustavate aspektidega rahulolevad, kõige enam ollakse rahul lepitajate suhtlemis-, selgitus- ja planeerimisoskusega ning ettevalmistusega (vt Tabel 7). Kõige madalam rahulolevate lapsevanemate osakaal (55%) on lapse protsessi kaasamisele. Teenuse edutuse tõendiga lõpetanud lapsevanemate hinnangud erinevatele perelepitajate tegevust iseloomustavatele aspektidele jagunevad kaheks: kõige vähem ollakse rahul riiklike perelepitajate

töö ja täitemenetluse dokumendi sisu koostamisega ning kõige rohkem rahul perelepitajate selgitus- ja planeerimisoskusega. Edutuse tõendi saanud lapsevanematel on suurimad mitte üldse rahul hinnangud perelepitajate tööle (32%), professionaalsusele (31%) ja ettevalmistusele (30%). Kuigi perelepitajate professionaalsusel ja ettevalmistusel on kõige suuremad mitte üldse rahul olevate lapsevanemate osakaalud, on need siiski ka tegurid, mida lapsevanemad kõige tasakaalukamalt hindavad. Kõige vähem oskavad perelepitajate tegevusega seotud teguritest nii kokkuleppe saavutanud kui ka edutuse tõendi saanud lapsevanemad hinnata lapse kaasamist protsessi (osakaalud vastavalt 22% ja 44%). Loomulik on ka see, et kuna edutuse tõendi saanud lapsevanemad ei puutunud väga palju kokku täitemenetluse dokumentidega, siis nad ei oska anda enim hinnanguid ka täitemenetluse dokumendi koostamisele ja sisule.

Tabel 7. Kokkuleppe saavutanute ja edutuse tõendiga lõpetanute (mitte)rahulolu osakaalud (perelepitajaga seonduv)

	KOKKULEPE		EDUTUSE TÕEND	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TÖÖ	16%	68%	48%	39%
SUHTLEMISOSKUS	11%	78%	32%	48%
SELGITUSOSKUS	12%	74%	30%	55%
PLANEERIMISOSKUS	12%	74%	26%	53%
PROFESSIONAALSUS	17%	69%	41%	45%
ETTEVALMISTUS	14%	74%	40%	42%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI SISU	17%	66%	31%	24%
TÄITEMENETLUSE DOKUMENDI KOOSTAMISE PROTSESS	15%	69%	29%	23%
LAPSE KAASAMINE	12%	55%	28%	19%

Kui lapsevanematel paluti täpsustada, mis vajaks perelepitaja töös parendamist, siis toodi kõige sagedasema probleemina välja, et lepitajad on ebaprofessionaalsed, erapoolikud, puuduliku väljaõppega, lepitaja ei sekkunud, ei juhtinud protsessi või toetas ühte vanemat. Neid teemasid käsitlesid oma vastustes 37 lapsevanemat, nt: „Lepitajal peab olema oskus näha ja analüüsida poolte võimet koostööks, kokkulepete pidamiseks ning ka reaalselt oskuseid lapse toetamiseks.“ „Ta oli nagu vaikne nõustaja ruumis. Ta ei juhtinud kuhugi meie vestlust. Lasi lihtsalt rääkida.“ „Olukorda palun süveneda mitte minna vanema emotsioonidega kaasa. Kõik rahulikult ja olukorrapõhiselt.“

Lapsevanemad soovitasid ka rohkem kaasata lapsi ja arvestada nende arvamusega. Kriitika esines selle kohta, et laste heaolu jäi tagaplaanile või ei küsitud laste arvamust.

Rahulolu Sotsiaalkindlustusameti koordineerimisega

Ise teenust taotlenud lapsevanemad on Sotsiaalkindlustusameti koordineerimisega rahul, kõige enam ollakse rahul taotluse esitamise protsessiga ja perelepitaja juurde suunamisega (vt Tabel 8). Kõige madalam rahulolu on järeltegevusel. Kohtu poolt saadetud lapsevanemate hinnangud SKA koordineerimisele jagunevad kaheks: kõige vähem ollakse rahul järeltegevuse, nõustamise ja vanemluskokkuleppe kinnitamisega¹⁰⁷ ning kõige rohkem rahul ollakse perelepitaja juurde suunamisega ja taotluse esitamisega. Järeltegevust ei oska hinnata umbes kolmandik lapsevanematest, sõltumata sellest, mil moel nad lepitusteenusele sattusid. Nõustamist ei oska hinnata kolmandik kohtu poolt saadetud ja veerand ise teenust taotlenud lapsevanematest. Suurim „ei oska hinnata“ osakaal (46%) on kohtu poolt saadetud lapsevanematel vanemluskokkuleppe kinnitamisega. Kohtu poolt teenusele saadetud lapsevanematest umbes veerand ei oska hinnata ka taotluse esitamist, teenuse sobivuse hindamist ja perelepitaja juurde suunamist.

Tabel 8. Kohtu poolt ja ise teenust taotlenute (mitte)rahulolu osakaalud (Sotsiaalkindlustusameti koordineerimine)¹⁰⁸

	KOHTU POOLT		ISE TAOTLEMINE	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TAOTLUSE ESITAMINE	13%	46%	5%	78%
TEENUSE SOBIVUSE HINDAMINE	13%	41%	10%	68%
PERELEPITAJA JUURDE SUUNAMINE	15%	46%	10%	71%
VANEMLUS-KOKKULEPPE KINNITAMINE	28%	21%	12%	54%
NÕUSTAMINE	31%	23%	14%	51%
JÄRELTEGEVUS	44%	13%	21%	38%

Riikliku perelepitusteenuse käigus kokkuleppe saavutanud lapsevanemad on SKA koordineerimisega rahul, kõige enam ollakse rahul taotluse esitamise ja perelepitaja juurde suunamisega (vt Tabel 9). Kõige madalam (46%) rahulolevate lapsevanemate osakaal on järeltegevusele. Teenuse edutuse tõendiga lõpetanud lapsevanemate hinnangud SKA koordineerimisele jagunevad kaheks: peamiselt ei olda rahul järeltegevuse ja nõustamisega¹⁰⁹ ning kõige rohkem rahul ollakse sarnaselt kokkuleppe saavutanud lapsevanematega taotluse esitamise ja perelepitaja juurde suunamisega. Nõustamine ja järeltegevus on kaks tegurit, mida lapsevanemad, nii kokkuleppe saavutanud kui ka edutuse tõendi saanud, oskavad ka kõige vähem hinnata (nõustamise puhul on selliste lapsevanemate osakaal umbes veerand ja järeltegevusel 30-40%).

¹⁰⁷ Järeltegevus (28% ei ole üldse rahul), vanemluskokkuleppe kinnitamine ja nõustamine (mõlema aspektiga ei ole üldse rahul 23%)

¹⁰⁸ **Mitte rahul:** ei üldse rahul ja pigem ei ole rahul, **rahul:** pigem rahul ja väga rahul

¹⁰⁹ Järeltegevus (25% ei ole üldse rahul), nõustamine (18% ei ole üldse rahul)

Tabel 9. Kokkuleppe saavutanute ja edutuse tõendiga lõpetanute (mitte)rahulolu osakaalud (Sotsiaalkindlustusameti koordineerimine)

	KOKKULEPE		EDUTUSE TÕEND	
	MITTE RAHUL	RAHUL	MITTE RAHUL	RAHUL
TAOTLUSE ESITAMINE	2%	83%	12%	60%
TEENUSE SOBIVUSE HINDAMINE	4%	74%	17%	51%
PERELEPITAJA JUURDE SUUNAMINE	5%	78%	17%	54%
VANEMLUS-KOKKULEPPE KINNITAMINE	8%	71%	24%	20%
NÕUSTAMINE	9%	55%	27%	34%
JÄRELTEGEVUS	17%	46%	34%	18%

Mis vajaks lapsevanemate arvates Sotsiaalkindlustusameti koordineerimises parendamist, on peamiselt järeltegevuse korraldus. Mitmel juhul toodi välja, et seda ei olnud üldse. Samuti tundus lapsevanematele, et oleks vaja pöörata rohkem tähelepanu erisuste arvestamisele taotluste hindamise protsessis, peamiselt vägivalda esinemisele. Korduvalt mainiti ka teenuse koordineerimist puudutavas tagasisides, et perelepitajad ei olnud neutraalsed, ei sekkunud ega juhtinud protsessi või ei olnud lihtsalt pädevad. Samaselt perelepitaja tööga rahulolu hindamisega toodi ka siinkohal sisulistes hinnangutes välja, et vägivalda juhtumite puhul perelepitus ei sobi ja vajab kindlasti teistsugust lähenemist.

Kokkuvõte

Riiklik perelepitusteenus on oluline tugisüsteem lahutavate vanemate toetamisel ja laste heaolu tagamisel, pakkudes kohtueelse vahelülina võimalust vältida pikaajalisi ja kulukaid kohtuvaidlusi. Siiski toovad nii intervjuud kui küsitluse tulemused esile mitmeid olulisi kitsaskohti ja parendusvajadusi, mis mõjutavad negatiivselt teenuse tulemuslikkust ja osalejate rahulolu.

Peamised probleemid hõlmavad madalat teadlikkust teenuse olemusest ja eksitavat nimetust („perelepitus“), mis tekitab vanemates vastupanu ja valesid ootusi, näiteks paarisuhte „parandamisele“. Vanemate ootused on sageli vastuolulised, ulatudes kiirest kohtuvälisest lahendusest kuni sügavama terapeutilise toetuseni, mis viib pettumusteni. Süsteem võtab praegu liiga palju vastutust lapsevanemate eest, samas kui neil puudub motivatsioon sisuliseks koostööks ja kokkulepetest kinnipidamiseks, eelistades tihti lihtsalt „edutuse tõendi“ saamist.

Perelepitajate pädevus on ebaühtlane, eriti keeruliste juhtumite (nt vägivald, manipulatsioon) käitlemisel, ja esineb kallutatuse tajumist lapsevanemate poolt, mis õõnestab usaldust. Juriidiline pädevus kokkulepete sõnastamisel on puudulik, mis tingib vead ja vähendab dokumentide juriidilist kaalu. Lepitajate motivatsioon on madal, sest teenuse tasu ei kata piisavalt töö keerukust ja kulu.

Laste kaasamine protsessi on kriitiline, kuid selle kvaliteet on ebapiisav. Lapsi koormatakse tihti korduvate vestlustega ja neile pannakse liiga suur vastutus otsuste eest. Samuti on probleemiks vanemate püüded lapsi manipuleerida. Infovahetus võrgustiku sees (SKA, lastekaitse, kohtud, lepitajad) on puudulik, mis takistab juhtumitest ühtse pildi saamist ja efektiivset järeltegevust. Eriti kriitiline on info puudumine lähisuhtevägivalla tausta kohta.

Vanemluskokkulepete mittetoimimine on laialt levinud, kuna puudub süsteemne järelkontroll ja meetmed nende täitmiseks, jättes vanematele tunde, et dokument on „hambutu“ ja ebapiisav. Teenuse edukuse kriteeriumid on liiga kitsad, keskendudes ainult formaalsele kokkuleppele, mitte suhtluse paranemisele või teemade tõstatamisele. Ka edutuse tõendi nimetus on negatiivse tähendusega ja see väljastatakse ka siis, kui sisuliselt on vanemate vahelises suhtluses toimunud paranemine.

Lõppkokkuvõttes näitavad intervjuud, et riiklik perelepitusteenus on küll vajalik ja põhimõtteliselt hea teenus, kuid selle potentsiaal jääb praeguse süsteemi ja rakendamise raames sageli saavutamata. Edukuse tagamiseks on vajalikud süsteemsed muutused nii teenuse korralduses, spetsialistide pädevuses kui ka vanemate vastutuse suurendamisel.

2.5 Fookusrühmaintervjuude (valideerimisseminaride) tulemuste analüüs

Uuringu käigus välja töötatud järeldusi ja soovitusi valideeriti kahe augustis toimunud fookusrühmaintervjuu käigus. Esimene neist oli lastekaitsetöötajatega, kus osales 10 inimest erinevatest Eesti omavalitsustest. Teine fookusrühm oli perelepitajatega, kus osalesid erinevates tööpiirkondades tegutsevad perelepitajad (5 lepitajat). Fookusrühmaintervjuude käigus selgitati konkreetse rühma suhtumist ja arusaamist väljatöötatud järelduste ja soovitude eesmärgipärasusse ning kaardistati võimalikke kitsaskohti soovitude ja mõjuhinnangute rakendamisel. Uurimisrühma poolt välja töötatud järeldused ja soovitusel avaldavad olulisimat mõju pikas plaanis teenuse saajatele, teenuse osutajatele ehk perelepitajatele, ent samas avaldab teenuse osutamine mõju ka lastekaitsetöötajate tööle.

Ühe teemana käsitleti aruteludes, kuidas võiks **muuta lapsevanemate suhtumist teenusesse**, et sellest liiga kergekäeliselt ei loobutaks ja vanemad tunnetaksid ka enda vastutust teenusel osalemise eest. Mõlemas arutelus jäi ühe mõttena kõlama, et lapsevanemad lähevad kohtusse liiga kergekäeliselt. Lapsevanemad ei oska perelepitust üles leida või ei taha iseendaga tööd tehes ennast mugavustsoonist välja viia ja seetõttu minnakse kohtusse, et teisele osapoolle „koht kätte näidata“ või lootuses, et ise panustamata lahendab keegi kolmas osapool nende vaidlused ära ja tulemuseks on valmis lahendus. Perelepitajad hindasid lapsevanemate vastutuse võtmise suutlikkust seoses paarisuhte lõppemisest tingitud leinaprotsessiga kaasneva emotsionaalse valmisolekuga. Oma asjade ise lahendamise ja vastutuse võtmise kultuur on see, mida riigina peab toetama ja riiklik perelepitus on üks võimalus, kus perelepitajad arendavad lapsevanemate vastutuse võtmist

kriisiolukorras. Omavastutuse olulisust ning ise panustamist ja kaasa töötamist on vaja rõhutada, olgu selleks kas riiklik perelepitusteenus või muud sotsiaalteenused, mis on inimestele ette nähtud. Rühmaaruteludes - küll rohkem lastekaitse hulgas, ent siiski esines seda arvamust mõneti ka perelepitajatel - käis läbi, et perelepitusteenuse näol on tegemist riikliku teenusega, mida on lapsevanematele vähe tutvustatud. Oluline on rõhutada, et perelepituse näol on tegemist kindla struktuuri, stabiilsuse ja intensiivsusega teenusega. See, kas lapsevanemad tulevad lepitusprotsessi kaasa või mitte, on lepitajate oskuste küsimus, leiavad nii perelepitajad kui ka lastekaitsetöötajad. Kohe kui lapsevanematele ilmuvad kõrvale erinevad osapooled – nõustajad, advokaadid jne, kellel on arvamus, mis sageli erineb perelepitajate omast, muudab see arvamus perelepitaja töö kordades keerulisemaks või nullib töö hoopistükkis ära. Seega on riigi (teenuse omaniku) ülesanne tutvustada riiklikku perelepitusteenust lapsevanematele erinevate kanalite kaudu, mille fookuses on enesega töö ja individuaalse vastutuse võtmine, vähendamaks lapsevanemate sattumist lepitusmenetlusest kulukamasse kohtumenetlusse ja laiendades seeläbi riikliku perelepitusteenuse mõju kogu riigi tasandil.

Kui perelepituse toel suudaksid lapsevanemad enda hirmud, mured, pettumuse ja valu lepitaja toel ära neutraliseerida, on kokkuleppele jõudmised võimalikud. Perelepitajate ja lastekaitsetöötajate arvamused lahknevad selles osas, kas lapsevanematel peaks perelepitusteenusele eelnema mõni riigi poolt rahastatav lühiajaline individuaalne (psühholoogiline) nõustamisteenus, mis toetaks emotsioonide maha laadimisel/emotsioonidega toimetulekul. Perelepitajate hinnangul peaksid toimuma kõik tegevused, sh töö enese emotsioonidega, ühtse perelepituse raami sees, mitte toimuma individuaalsed nõustamised ja kohtumised veel teiste spetsialistidega, mis viivad lapsevanemaid üksteisest järjest kaugemale ja mõnevõrra vastandavad. Kui perelepitusel oleks eelnev teenus, siis lapsevanem ei tule perelepitusteenusele nagu enda teadmiste ja emotsioonidega, vaid kandes kaasas kellegi teise mõtteid, mis võib mõjutada nende hoiakuid ja valmisolekut koostööks. See võib viia kaitsepositsioonile, kus vanem ei väljenda oma tegelikke soovide, vaid järgib kellegi teise nõuandeid. Selle tulemusel on mõnikord vanematel juba peas valmis lahendus, mis ei jäta ruumi dialoogiks ja seeläbi on perelepituses raske luua neutraalset ja tasakaalustatud ruumi. Lepitajate hinnangul ei ole hea kui emotsioonid tulevad eraldi, sest tegemist on lapsevanemate omavaheliste emotsionaalsete suhetega. Üksi teisel teenusel viibides tekib ühe lapsevanema kallutatud vaade, mis ei võta arvesse teise lapsevanema ega lapse vaadet. Lastekaitsetöötajate hinnangul oleks individuaalne psühholoogiline nõustamine paarisuhte lõpetamisel oluline, mille kasuteguriks on aidata võtta vanemal individuaalne vastutus, seades selle tulemusel edasises perelepituses fookusesse ka rohkem last. Lastekaitsetöötajate ettepanek oli kaaluda eelteenuse asemel vahenõustamise etapina nii-öelda paarisuhte lõpetamist. Sarnane arvamus esitati ka perelepitajate hulgas, kus toodi välja, et võimalik on tekitada eraldi kohtumine, mille eesmärgiks ongi enda tunnete avamine paarisuhte lõpetamise teemal. Seega eelnevad teenused peaksid olema sihipärased, et mitte segada perelepituse fookust.

Lisaks perelepitusele eelnevale teenusele arutleti rühmades ka selle üle, kas lapsevanematele võiksid toimuda lepitusprotsessi alguses näiteks kaks eraldi kohtumist, kus lapsevanemad saaksid välja öelda seda, mida ehk muidu ei julgeks. Perelepitajad leidsid, et eraldi kohtumine võib anda lepitajale parema arusaama vanema seisundist ja vajadustest, kui see on selgelt põhjendatud ja ajutine. Otsus eraldi kohtumise kohta peaks olema **juhtumipõhine**. Lapsevanematega eraldi kohtumistel on perelepitajatel selge ülesanne, kuidas sellises olukorras tagada neutraalsus ja tasakaal, et mõlemad

vanemad oleksid eraldiseisvatest kohtumistest ühtemoodi teadlikud. Lepitajad tajuvad lapsevanemate soovi hakata eraldi kohtumistel perelepitaja poolehoidu võitma ja teist lapsevanemat kehvemasse olukorda asetama, mis ohustab lepitaja neutraalsust. Lepitusprotsessi eesmärk on koostöö ja vastastikune kuulamine – see saab toimuda ainult ühises ruumis ja seetõttu eraldi kohtumisi kui standardset lepitusteenuse praktikat perelepitajad ei poolda. Erisusega perede puhul on eraldi kohtumised põhjendatud, nt lähisuhtevägivalla kahtlus või tõendatud juhtum või väga kõrge konfliktisuse tasemega pered, kus ühine kohtumine ei ole esialgu võimalik. Vajalik on perelepitaja tugev pädevus ja väljaõpe, et hinnata eraldi kohtumise vajalikkust ja selle turvalise (mõlemaid osapooli kahjustamata) läbiviimise võimalikkust.

Perelepitajate ja lastekaitsetöötajate hinnangud lahknesid ka selles, kes peaks olema lapsevanematel riikliku perelepitusteenuse esimene kontaktisik – Sotsiaalkindlustusameti peaspetsialist või perelepitaja. Lastekaitsetöötajate arvates võiksid lapsevanemad rääkida otse perelepitajaga, küsida küsimusi, mis hakkab kohtumiste raames toimuma ja vajadusel on võimalik ka aeg kokku leppida. SKA peaspetsialist on juba eraldi vahelüli, kes võib jagada teistsugust infot kui perelepitaja. Sellega nõustusid ka perelepitajad, et nad ei tea täpselt, missugust infot jagavad SKA peaspetsialistid ja infoväli peaks kogu protsessi raames olema ühtlane. Sellest tulenevalt jäi väga **olulise mõttena** kõlama arutelust perelepitajatega, et peaks toimuma rohkem kohtumisi SKA peaspetsialistide ja perelepitajate vahel. Perelepitajate hinnangul oleks aga perelepitaja kui lapsevanemate esimene kontaktisik perelepitajate ressursi raiskamine. Kõik selgitusprotsessid ja perede teenusele sobivus (võimalikud riskid (LSV, sõltuvusprobleemid), taust (lastekaitse, Ohvriabi, politsei sekkumised) tuleks ära teha SKA tasandil spetsialisti poolt, ära filtreerida pered, keda „saame kõige paremini aidata tegelikult selle ressursiga, mis meil on“. Perelepitajate jaoks on see suur lisatöö hakata ära hindama iga pere erisusi ja erinevaid kriteeriume. SKA spetsialistidel on üldpilt, kus tulevad välja peresid iseloomustavad erisused ja mustrid, perelepitajad ei saa olla eksperdid igas vallas, vaja oleks, et igaüks teeks protsessi raames enda lõiku, mis aga tähendabki, et kõik peaksid rääkima sama juttu/andma edasi sama infot.

Kuna lapsevanemad töid enda teenusele antud tagasisides korduvalt välja, et teenusel puuduvad järeltegevused/järelteenus, siis arutati seda teemat lastekaitsetöötajate ja perelepitajatega, kas ja millised võiksid olla perelepituse järeltegevused. Perelepitajatega arutelust jäi kõlama, et ühest küljest on positiivne kui vanemad tulevad tagasi, sest nad said lepituse käigus abi, aga nad vajavad veel lisatuge. Teisest küljest aga hajutab järeltegevus lapsevanemate vastutust kui kaua nad lahendavad oma probleeme kolmanda inimese toel. Neile on perelepituse protsessi käigus antud tööriistad ja suunad, kuidas edasi minna ja nüüd nad peaksid püüdma seda ise teha/ise toime tulla. Seega perelepitajate arvates poleks vaja perelepitusteenusele luua eraldi järelteenust ega oleks ka mõeldav, sest see läheb juba ära mingiks muuks/teiseks teenuse vormiks. Arusaadavalt püüavad mõlemad sihtrühmad (perelepitajad, lastekaitsetöötajad) endale olulisi lisakohustusi mitte võtta. Sellest tulenevalt nägid lastekaitsetöötajad, et kui lapsevanemad takerduvad igapäevaelus oma emotsioonide, mingite detailide otsa ja vajaksid kedagi, kellega pörgatada neid asju, mis vanemluskokkuleppe järgimisel üles jäävad, peaksid nad pöörduma tagasi perelepitaja poole. Küll aga leidsid lastekaitsetöötajad, et järelteenus peaks olema vabatahtlik ja kindla ajalise piiritletusega. Perelepitajad nägid aga perelepituse järelteenuses hoopis lastekaitsega koostöö olulisust, kes saaksid olla pärast perelepitust lapsevanematele toeks ja perega vajadusel edasi suhelda. Mõlemad osapooled toetasid, et vanemluskokkuleppe tingimuste muutumisel on oluline julgustada

lapsevanemaid uuesti perelepitusse pöörduma ja teenusele naasmine peaks olema võimalikult lihtne. Perelepitajate rühmaarutelu käigus tehti ettepanek koostada lapsevanematele **juhend**, mis annab neile infot missugustes küsimustes erinevate osapoolte (nt lastekaitse, pereteraapia, kohtud vms) pöörduda.

Perelepitajate arutelus jäi väga selgelt kõlama vajadus ja huvi, et toimuks rohkem ümarlaua stiilis/vormis kohtumisi lastekaitse ja kohtunikega, samuti SKA spetsialistidega ja rõhutati, et nendele kohtumistele peaks kutsuma kõiki perelepitajaid, mitte valikuliselt. Tehti ettepanek ehitada need kohtumised üles näiteks piirkonnapõhiselt. Kohtumiste eesmärk on anda täpset ülevaadet, mida kõik osapooled kogu vanemate nõustamise/lapsevanematega tegelemise protsessis teevad ja millist infot jagavad, et kõik oleksid samasuguses informis ja räägiksid sama juttu. Perelepitajad tõid välja, et neile on lapsevanemad rääkinud, et nemad on eelnevalt kuulnud, et perelepituses toimub midagi muud. Küll tõdesid mõlema sihtrühma esindajad, et lapsevanemate info vastu võtmise ja tõlgendamise võimekus on erinev ja ka seetõttu võib esineda erisusi käibel olevas info. Teenuse protsessiga seotud erinevate osapoolte ühiskohtumised võimaldavadki saada kinnitust, et piirang/takistus ei pruugi esineda mitte info jagamises, vaid hoopis vastuvõtmises. Lastekaitsetöötajatel on samuti huvi kohtuda protsessi ja selle osaliste tundmaõppimise eesmärgil rohkem perelepitajatega.

Rühmaaruteludes uuriti, kas ja millised on pered, kellele perelepitusteenus ei pruugi sobida. Mõlema sihtrühma esindajad olid arvamisel, et võimalike lähisuhtevägivalla perede puhul on väga oluline ja vajalik eristada/tuvastada vägivalla olemust, kas tegemist on (olukorrast tuleneva) ühekordse vägivallaepisoodiga või süsteemse vägivallaga. Samuti peab väga põhjalikult hindama, kas tegemist ei ole hoopis võimaliku manipulatsioonivahendiga, millega üks osapool võib soovida protsessi enda kasuks toimima panna. Lapsevanemad on lastekaitsetöötajate hinnangul teadlikud, et lähisuhtevägivalla esinemisel ei peaks nad perelepitusele minema. See annab võimaluse vältida vastutuse võtmist kui tegelik eesmärk on teise osapoolega sõda pidada ja mitte kokkuleppele jõuda ning selle asemel näiteks kohtusse (tagasi) minna. Mõlema sihtrühma arvamus oli, et (vähemalt esialgu) peaks pakkuma võimalust teenusel osaleda kõikidele peredele. Esimeste kohtumiste käigus on vaja hinnata perelepitaja poolt perede teenusele sobivust ja kas koostööle suunamine võiks olla võimalik. See nõuab perelepitajatelt oskuseid ja kogemust. Ühtlasi peab ka erisusega perede puhul asetama keskmise küsimuse – mis on parim lapsele ja kui see küsimus on eesmärk, milleni püüelda, siis on suurem tõenäosus teha õigeid otsuseid. Lastekaitsetöötajate arutelust jäi kõlama mõte, et perelepitusteenust lapsevanematele tutvustades võiks lähisuhtevägivalda käsitleda kui võimalikku riskitegurit või takistust, kuid mitte argumendina, mida lastekaitse arvates lapsevanemad praegu üsna varmselt teenusel osalemisest keeldumiseks ära kasutavad.

Lähisuhtevägivalla olemuse tuvastamisel lähtusid perelepitajad vägivalla tõendamisel näiteks kas on fikseeritud politsei väljakutsed või pöördumised Ohvriabisse. SKA peaspetsialisti nõustamise raames tuleks lapsevanematele rõhutada, kui palju on tõendatud vägivalda. See annab tugeva aluse, millele perelepitajad saavad edasise võimaliku lepitusprotsessi üles ehitada. Lepitajate nägemuses on vägivalla esinemise hindamine SKA peaspetsialisti oluline ülesanne. Lastekaitsetöötajad jällegi näevad, et seda on väliste parameetrite järgi keeruline ette hinnata ja pere teenusele sobivust saab hinnata perelepitaja protsessi alguses.

Spetsiifilistest teemadest puudutasid perelepitajad rühmaarutelus, et lepitajate ettevalmistus on ebaühtlane – erinevad teadmised, oskused ja tunnistused. Tehti ettepanek ühtlustada koolitusnõuded ja tagada, et kõigil lepitajatel oleks läbitud LSV ja lapse ära kuulamise moodulid, vältimaks olukorda, mil näiteks kaaslepituse alguses selgub, et kaaslepitaja pole LSV koolitust läbinud. Perelepitajad tõid välja, et teenuse käivitudes oli arusaadav kui osadel lepitajatel olid mingid koolitusmoodulid läbimata, kuid tuleviku vaatest esitati rühmaarutelus kindel ja ühtne seisukoht, et lepitajate ettevalmistuse taseme peab ühtlustama ja kõik lepitajad peavad olema läbinud kindlasti ühesugused koolitused. Teenuse edukuse hindamine toimub hetkel ebatäpsetel alustel – praegune statistika ei kajasta osalisi või mitteametlikke kokkuleppeid, mistõttu on teenuse edukuse hindamine moonutatud ja ei peegelda tegelikku seisu. Sellest tulenevalt soovitati teha täiendusi STAR süsteemi, et vähemalt statistikas kajastuksid mitteametlikud kokkulepped ja tehtud töö. Ja lõpetuseks märkisid perelepitajad, et teenuse tasu ei vasta töö mahule, soovitati SKA poolt pikemate lepinguperioodide ja paindlikuma koormuse määramist.

JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Teenuse nimetus „perelepitus“ mõjub eksitavalt, tekitades mulje, et teenuse eesmärgiks on lahkuminevate lapsevanemate omavaheline lepitamine ehk paarisuhte taastamine. See on tekitanud ka lahkuminevates vanemates esialgset tõrget teenusel osalemisele.	➤ Muuta teenuse nimetust nii, et see rõhutaks vanemlust ja laste heaolu. Välja on pakutud näiteks vanemlikku lepitust, vanemluskokkuleppe toetamist vms. Algatada muudatused seadusandlikus terminoloogias, eelkõige Riikliku perelepitusteenuse seaduses, aga ka seonduvates õigusaktides nagu näiteks Tsiviilkohtumenetluse seadustik, et teenuse nimetus kajastaks selgemalt selle sisulist eesmärki – vanemluse toetamist ja laste heaolu edendamist. Terminoloogiline täpsustus aitaks kaasa teenuse paremale mõistmisele, sihtrühma teadlikkuse tõstmisele ja toetaks lapse heaolu kesket käsitleda kogu süsteemis.
Lapsevanemad loobuvad kohati teenusest kergekäeliselt ning ilma seda pikemalt kaalumata, juba pärast esimest perelepitajaga kohtumist.	➤ Rakendada meetmeid vanemate teadlikkuse ja vastutuse tõstmiseks lapse parimate huvide kaitsmisel. Näiteks võiks kaaluda veel põhjalikumalt teenuse-eelset nõustamist, analüüsida, kuidas tõhustada vanemate teadlikkust sellest, et tegemist on reeglina teenusega, mida tuleb enne kohtumenetlust läbida. ➤ Selgitada nõustamisel, et teenus on vanematele soodsam (kohtumenetlusega kaasnevad tihti ka kulud esindajatele), sageli kiirem ja paindlikum. Kohtumenetlus võib osutada lapsele traumaatiliseks kogemuseks, mida saab eduka perelepituse kaudu vältida. ➤ Kui pooled soovivad lõpetada lepitusteenust põhjusel, et nad soovivad vaidluse lahendamist kohtus, tuleks kaaluda teenuse osutamisel poolte omaosaluse rakendamist.
Teenusel osalemisest loobutakse kergekäeliselt, kuna tegemist on tasuta teenusega ning inimesed ei tunneta vastutust teenusel osalemise eest ega loobumise mõju.	➤ Analüüsida, kas (sümboolse või vähemalt osaliselt sissetulekust sõltuva) omaosaluse kehtestamine aitaks suurendada lapsevanemate vastutustunnet teenusel osalemiseks.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Lapsevanematel ei ole selget ettekujutust teenuse sisust ja eesmärgist ja soovivad saada rohkem infot teiste võimalike teenuste kohta, nagu näiteks psühholoogiline nõustamine jms. Ka ametnikud ning kohtute töötajad annavad kohati perelepituse kohta eksitavat infot.	➤ Soovitame informatiivse nõustamise läbimist enne perelepitusteenusega alustamist, sarnaselt Rootsi süsteemiga. Selle võiks korraldada/läbi viia kas Sotsiaalkindlustusamet või kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja. Informatiivse nõustamise eesmärk on tutvustada protsessi, süsteemi, teenuse eeldatavaid tulemusi ja anda infot muude teenuste kohta, mida lapsevanemad võivad vajada. ➤ Soovitame luua infolehe lühiülevaatega perelepitusteenusest, selle sisust ning tingimustest. Uuringu lõpus selgus, et vastavasisuline infoleht on juba olemas. Soovitame tagada, et see infoleht oleks süsteemselt kättesaadav ja jagatud töötajatele, kellel võib tekkida vajadus tutvustada perelepitusteenust lapsevanematele. Nii võimaldatakse ühtse ja õige info edastamine teenuse kohta ning vähendatakse teadmatust teenuse sisust ja tingimustest. ➤ Teenuse kodulehele võiks luua lapsevanematele otsustuspuu/teekonna kaardistuse, mis aitab neil süsteemselt läbi mõelda, kuidas käituda erinevates pärast lepitust tekkida võivates olukordades. Näiteks kelle poole pöörduda kui vanemluskokkulepe ei toimi, kas perelepitaja, lastekaitse või kohtutäitur. ➤ Soovitame kaaluda lahendust, kus protsessi alguses toimub vajaduspõhiselt/juhtumist lähtuvalt lapsevanematele kaks eraldi kohtumist (n-ö eeltöö kokkuleppe sõlmimine), kus lapsevanemad saaksid ennast n-ö „tühjaks rääkida“ ja öelda seda, mida nad teise juuresolekul öelda ei julge. See on vajalik selleks, et lepitaja saaks paremini aru vanemate lähtekohtadest ja kavatsustest ning et tal oleks võimalik neid eesmärgini jõudmisel rohkem toetada. ➤ Soovitame jagada lapsevanematele infot perelepitusteenuse kohta haridusasutustes. Lisaks e-koolile võiks teenust tutvustada koosolekutel ja saata koju materjale. Teenuse kohta võiksid jagada infot ka näiteks erispetsialistid, logopeedid, perearstid, kes puutuvad kokku lastega probleemsetest peredest.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Perelepitusteenuse tasemed on erinevad ning seetõttu vajavad nad ka erinevat lähenemist. Väga kõrge konfliktitasemega perede korral on vanemluskokkuleppe sõlmimise tõenäosus väiksem. Perelepitusteenusele satub ka peresid, kellele see teenus ei sobi.	➤ Süstematiseerida peredele lähenemist, lähtudes pere konfliktitasemest. Lähtudes näiteks Norra süsteemist töötada selle põhjal välja eristatud lähenemised/lepitusmodelid, nendele peredele lähenemine ja kindlad klienditeekonnad (nt madala, keskmise ja kõrge konfliktisusega pered). Kaaluda sarnaselt Norraga ka riskilepituste (vägivald või sõltuvusprobleemid) lepitusmodelisse lisamist. ➤ Hinnata pere konfliktitaset ja siduda kohustuslik perelepitusteenuse läbimine selle konfliktitaseme hindamisega. Arvestades kehtivat menetlusõigust teha 2-3 korda teenuse läbimist enne kohtumenetluse alustamist kohustuslikuks eelduseks madala ja keskmise konfliktisusega peredele. ➤ Enne pere suunamist perelepitusteenusele viia läbi teenusevajaduse ning teenusele sobivuse hindamine, sh LSV perede puhul põhjalikum eelhindamine. ➤ Kaaluda muid tugiteenuseid (nt pereteraapia) enne perelepitust või paralleelselt kõrge konfliktisusega perede puhul. ➤ Välja arendada koordineeritud tugivõrgustiku raames individuaalne järelteenus, mille eesmärk on vanemluse toetamine. Selle teenuse kaudu võiks olla lapsevanematel võimalus kaasata arengupartner, kes toetab ja nõustab neid vanemluse küsimustes - sarnaselt <i>coachidele</i> või <i>superviisoritele</i>. Tegemist ei ole üksnes perelepitusteenuse laiendusega, vaid tervikliku toetava sekkumise osaga.
Tavapärase kohtumiste arv on ebapiisav kokkuleppele jõudmiseks.	➤ Tõsta teenuse käigus toimuvate kohtumiste arvu 5-lt 8–10 kohtumiseni. Hinnata vanemate konfliktitasemele tuginedes vajadust pikendada perelepituse protsessi.
Mitmed lapsevanemad rääkisid, et olid olnud suuremal või väiksemal määral vägivaldses suhtes. Kuigi peres esinenud vägivald korral peetakse perelepituse kasutamist ebasoovitavaks, olid need pered siiski sattunud perelepitusse. Sellise perega tegelemine aga nõuab perelepitajalt erioskusi.	➤ Töötada välja süsteemsem (sh vägivalda olemuse hindamine – situatsiooniline vs süsteemne vägivald, lisaks võimalik manipulatsioonivahend) lähenemine lähisuhtevägivalda juhtumitele, sest tavapärase perelepituse protsess ei ole praegusel kujul kõigi lähisuhtevägivalda juhtumite puhul sobiv. Tegeleda jõulisemalt vägivalda tuvastamisega erinevate osapoolte (perelepitajad, SKA peaspetsialistid, kohtunikud, advokaadid, lastekaitse) poolt ning kaaluda, millist lähenemist oleks sobilik kasutada.
Lapse huvide väljaselgitamiseks tuleb vaidlusest puudutatud lapsele anda lepitusmenetluse käigus võimalus oma arvamust avaldada. Lastega kaasamine perelepituse protsessi on oluline ja vajalik, kuid siin on teatud puudused, näiteks perelepitajate vähenenud ettevalmistus lastega suhtlemiseks või lapse kaasamise formaalsuse (näiteks 10-15 minutit kestvad kohtumised lapsega).	➤ Pöörata täiendavalt tähelepanu laste kaasamisele perelepitusse, tagades koolitatud spetsialistide olemasolu, lapsesõbralikumad meetodid ja vanemate põhjaliku ettevalmistamise, vältides lapsele vastutuse panemist. Lastega vestlemise koht peaks olema sisustatud ka lastele mõeldes.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Lapsi kaasatakse perelepitusse küll sageli, kuid siiski mitte iga kord, erinevatel põhjustel, nagu laste vanus või on vanemad seisukohal, et laps ei ole valmis perelepitajaga kohtuma. Samas on lapse huvidega arvestamine ja tema jaoks parima võimaliku otsuse tegemine üks perelepituse peamisi eesmärgi.	➤ Analüüsida põhjalikumalt, kuidas tagada, et lapse huvid oleksid menetluses kaitstud ka siis, kui laps ei ole menetluses ära kuulatud.
Perelepituse protsessis osalemine on lapsele keeruline – ta ei pruugi hästi mõista protsessi sisu ja eesmärgi, samas kipuvad vanemad last manipuleerima, soovides teda „enda poolele võita“.	➤ Perelepitajad võiksid eraldi nõustada vanemaid selles, kuidas lapsi perelepitajaga kohtumiseks ette valmistada. Terve üks kohtumine võiks olla pühendatud vanemate ettevalmistamisele lapse kaasamiseks, arutades, mida ja kuidas rääkida. Selgitada vanematele, kui oluline on lapse ärakuulamine last puudutavas menetluses. Rõhutada tuleb ohtu lapse mõjutamiseks vanemate poolt ning selle negatiivset mõju lapsele.
Puuduvad teadmised lapse ärakuulamise mõjust ja riskidest lapsele (sh ka mitmekordse ärakuulamise mõju).	➤ Pöörata lisaks perelepitajatele tähelepanu teiste spetsialistide valmisolekule, nt perekonnaasjadega tegelevate kohtunike täiendava väljaõppe vajadusele sarnaselt Saksamaaga. Nt eeldab Saksamaa GVG (<i>Gerichtsverfassungsgesetz</i>) §23b, et perekonnaasjadega tegeleval kohtunikul peavad lisaks erialastele perekonnaõiguslikele teadmistele olema ka põhiteadmised psühholoogias, eelkõige lapse arengut puudutavas ja lapsega suhtlemise osas.
Lapse korduv ärakuulamine peaks RPLS § 10 järgi toimuma pigem erandlikel asjaoludel. Samas võib see olla vajalik erivajadusega lapse puhul või olukordades, kus perelepitaja viib ärakuulamise läbi tugiisiku juuresolekul.	➤ Täpsustada lapse korduvat ärakuulamist puudutavat regulatsiooni.
Puudub selgus selles, kas lapse ärakuulamise protokolliga võivad tutvuda ka menetlusvälised isikud (SKA). Menetlusvälistel isikutel puudub reeglina menetlusdokumentidele juurdepääs. Lepitusmenetluses see nii siiski ei ole. Lapse ütlused võivad puudutada mh ka kolmandate isikute andmeid (nt terviseisundi kohta), laps võib lepitajale avaldada teavet, mille edastamist ta ei soovi.	➤ Kaaluda isikuandmete kaitsele tuginedes menetlusdokumentidele juurdepääsu reguleerimist.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Erinevatel osapooltel (perelepitajad, lastekaitsetöötajad, kohtunikud) puudub hea ülevaade teiste osapoolte tööst, lepitusmenetluse kulust ja muust sellega seonduvast.	➤ Koostada lastekaitse spetsialistile juhend-dokument või e-koolitus, mis käsitleb riikliku perelepitusteenuse protsessi kirjeldust ning selgitab, millised on põhiteemad, mida erinevate lapsega seotud küsimuste arutamisel kohtumiste käigus käsitletakse. ➤ Infovahetuse ja koostöö tõhustamine kõigi osapoolte vahel, tagades regulaarse tagasiside ja ühtse infovälja ning parandades info liikumist (eriti vägivalda taustaga perede puhul). ➤ Julgustada kohtuid ja KOVide lastekaitsetöötajaid võtma perelepitajaga ühendust ja uurima lepitusmenetluse seis, nimetatu ei tähenda, et perelepitaja peaks või tohiks andma/anda detailset teavet. ➤ Suurendada lastekaitsetöötajate teadlikkust võimalusest vaadata lepitusmenetluse seis STAR süsteemist erinevate vaadete alt. ➤ Selgitada osapooltele, et kuigi isikuandmete kaitse on vajalik ja oluline, on abivajavast lapsest teavitamine abivajadusest teada saanud isiku kohustus ning ka perevägivalda pealt näinud laps on perevägivalda ohver.
Teenuse lõpetamiseks on hetkel kaks võimalust – vanemluskokkuleppe saavutamine või edutuse tõend. Teenus lõpetatakse edutuse tõendiga ka näiteks siis, kui lapsevanemad omavahel ära lepivad või jõuavad suhtluskorra suhtes üksmeelele, kuid vanemluskokkulepet ei sõlmi. Edutuse tõendi vormistamine sellises olukorras on eksitav nii vanematele kui perelepitajatele, kuna sõna „edutus“ samastub ebaeduga, negatiivse tulemusega. Edutuse tõendi väljastamise puhul ei ole selle õiguslikul alusel olulist erinevust ka edasises kohtumenetluses ning see, millisel alusel menetlus lõppeb, sõltub suuresti perelepitaja hinnangust. Sarnase olukorra puhul on edutuse tõendi väljastamise alused olnud erinevad.	➤ Teenuse edukuse indikaatorite laiendamine, mis kajastaksid ka teisi positiivseid tulemusi peale formaalse kokkuleppe sõlmimise. ➤ Muuta riikliku perelepitusteenuse seaduse paragrahvi 13 ja luua paindlikumaid võimalusi teenuse lõpetamiseks erinevatel alustel. Olukordades, kus pooled kas taastavad kooselu või saavutavad üksmeele võimaldada lepitusmenetluse lõpetamist viisil, mis ei tähenda mitte edutust (seega tulemuse mittesaavutamist), vaid menetlus lõppeb poolte soovil (perelepitaja loeb poolte ühisel soovil perelepitusteenuse lõppenuks). Perelepitaja töö lihtsustamise ning üldise arusaadavuse ja ühtlustamise eesmärgil koondada lepitusmenetluse edutusega lõppemise alused vähemateks punktideks, mis sisaldavad näidisloetelu. Koondmõisteks võiks jääda kokkuleppele mittejõudmine. ➤ Lähisuhtevägivalda esinemise kui lepitusmenetluse lõppemise aluse eraldi nimetamine riikliku perelepitusteenuse seaduses. ➤ Võimaldada menetluse peatamine olukorras, kus pooled soovivad täiendavat aega. Kuigi perelepitaja ei ole oma töös seotud otseselt menetlustähtaegadega, ei peaks juhul, kui pooled soovivad täiendavalt osaleda muul teenusel või ei saa teenusel osaleda elukorralduslikul põhjusel, vanemad uuesti perelepitusteenust taotlema.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Esineb ulatuslikke probleeme vanemluskokkuleppe täidetavusega. Kokkulepete sõnastus ei ole sageli selge, SKA kinnitusest ei tulene ka, kuidas see vastab laste huvidele. Seadusest ei tulene ka selgelt, milline õiguslik tähendus on SKA kinnitusel kokkuleppele juhul, kui vanemad ei soovi ühelegi kokkuleppe osale täitedokumendi tähendust anda. Eelduslikult kontrollib SKA siis üksnes kokkuleppe vastavust lapse huvidele. Kui suureneb perelepitaja õigus menetlust iseseisvalt lõpetada, muutub tema roll kogu menetluses. Lepitusosalistele määratakse teenuse ja perelepitaja SKA poolt, kes korraldab ja jälgib kogu süsteemi toimimist.	➤ Vaja on selgemalt eristada kokkuleppe täitedokumendi osasid teistest kokkuleppe osadest. Ühtlustada vanemluskokkulepete täitedokumendiks olevat osa (nt mudelite ettevalmistamisega) nii, et see vastaks täitemenetluse üldpõhimõtetele. Soovitame teha mudelite/vormide ettevalmistamisel koostööd õigusharidusega spetsialistidega, sh kohtutäituritega. ➤ Seaduses tuleks täpsustada, millise õigusliku tagajärjega võiks lõppeda menetlus olukorras, kus vanemad ei soovi kokkuleppe täitedokumendiks muutmist. See aitaks vältida olukordi, kus sisuliselt saavutatud kokkuleppe vormistatakse edutuks, mis võib moonutada statistikat ja vähendada usaldust perelepituse vastu. ➤ Töötada välja kriteeriumid, millest lähtuvalt SKA kontrollib kokkuleppe vastavust lapse huvidele. ➤ SKA peaks jätma vanemluskokkuleppe kinnitamata, kui see kas tervikuna või osaliselt ei ole täidetav (RPLS § 12 lg 3). ➤ Täitemenetluse koolituste läbiviimine nii SKA töötajatele kui ka perelepitajatele. ➤ Kui perelepitajate pädevus suureneb, tuleks analüüsida selle mõju, mh ka tehtud toimingute vaidlustamisele.
Vanemluskokkuleppe sisu määravad lapsevanemad, kellel on Eesti õigusruumis õigus kokku leppida mistahes tingimustes. Lepitaja saab toetada vanemaid selgitustöö kaudu, et kokkulepped oleksid täidetavad, selged ja lapse huvidega kooskõlas. Vanemluskokkulepete sisus on kohati õiguslikke küsitavusi ning ebatäpsusi, täitedokumendi tähendusega osa vajab põhjalikke muudatusi, sest perelepitajalt ei eeldata õigushariduse olemasolu.	➤ Sõlmitud vanemluskokkulepete sisu (eriti juriidiliselt tundlike punkte) peaksid üle vaatama õigusharidusega spetsialistid, mitte ainult SKA esindajad. ➤ Suurendada nii SKA töötajate kui perelepitajate ettevalmistust täitemenetlust puudutavas. ➤ Juhul, kui vanemad suunatakse perelepitusse kohtu poolt, võiks vanemluskokkuleppe kinnitada kohus.
RPLS § 16 järgi juhul, kui isik ei nõustu SKA tehtud haldusotsuse või sooritatud toiminguga, on tal õigus esitada vaide SKA-le. SKA lahendab vaide 30 päeva jooksul vaide esitamisest arvates. Kui lapsevanemad ei ole nõus SKA otsusega lepitusmenetluse lõppemise kohta (RPLS § 13 lg 1), on võimalik seda vaidlustada 30 päeva jooksul otsusest teada saamise päevast arvates, esitades kaebuse maakohutule (LepS § 29 lg 3). Lepitusorgani tehtud otsustuste vaidlustamise erinev kohtute pädevus ei pruugi menetlusosalistele olla arusaadav.	➤ Selgitada menetlusosalistele nende õigusi olukorras, kus pooled soovivad vaidlustada lepitusorgani tegevust

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Õiguslikus tähenduses ei ole lapse elukoht ja viibimiskoht samatähenduslikud. Umbes pooltes analüüsitud vanemluskokkulepetes oli lapse elukoht vanemate poolt selgelt määratletud, kuid nende soovil ei olnud see osa kokkuleppest täitedokumendiks vormistatud. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 15 lõike 1 teine lause viitab sellele, et elukoha määramine võib kaasa tuua õiguslikke tagajärgi, mida ei saa sundtäita, kui kokkulepe ei ole täitedokument. Perelepitusteenuse seaduse eelnõu seletuskiri väidab, et kui vanemad lepivad kokku lapse ülalpidamises muul viisil kui elatise maksmine (näiteks kulude jagamine või konkreetsete summade määramine), siis selline kokkulepe ei ole täitedokument, kuna seda ei saa sundtäita. Seletuskiri viitab RPLS § 12 lõikele 6, mille järgi on täitedokument ainult see vanemluskokkulepe, mis sisaldab elatise maksmise kokkulepet. Selline tõlgendus ei pruugi olla kooskõlas kehtiva õigusega, kohtupraktika (kohtud, Riigikohtu lahendid, notariaalsed elatiskokkulepped) näitab, et ka muud lapse ülalpidamist puudutavad kokkulepped võivad olla täitedokumendid, kui need sisaldavad selgelt määratud rahalisi kohustusi.	➤ Kokkulepete mudelite täpsustamine. ➤ SKA-I võiks olla selge juhised, kuidas käsitleda elukoha kokkuleppeid, mis ei ole täitedokumendid, kuid millel võib olla lapse õiguste ja näiteks lapsega seotud toetuste määramisel oluline tähendus. See aitaks vältida hilisemaid vaidlusi ja tagaks kokkulepete selguse ning rakendatavuse.
	➤ Õigusselguse huvides tuleks analüüsida, kas RPLS § 12 lõiget 6 tuleks täpsustada. ➤ Analüüsida Riigikohtu praktikat, notariaalseid elatiskokkuleppeid ning töötada välja näidiskokkulepped, mis võimaldavad ka muid lapse ülalpidamist puudutavaid rahalisi kokkuleppeid lugeda täitedokumendiks, kui need on piisavalt selged ja määratletud. ➤ Küsitav on, kas vanemate soov mitte muuta elatiskokkulepet täitedokumendiks välistab automaatselt selle täidetavuse, kui kokkulepe vastab täitedokumendi tingimustele.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Perelepitajate pädevus ja oskused on erineval tasemel ning vajavad teatud valdkondades täiendamist. Paraku on perelepitajad oma töö tuleviku suhtes ebakindlad. Lepingud koordineeriva asutusega on tähtajalised, tähtaeg ei ole pikkusega, mis võimaldaks teha pikemaajalisi plaane (ka nt mitmetsüklilistest koolitustest osavõtmist).	➤ Perelepitajate pädevuse ja kvaliteedi ühtlustamine läbi pideva praktilise koolituse, supervisiooni ja õigusharidusega spetsialistide kaasamine kokkulepete sisulisse kontrolli. ➤ Perelepitajate töömotivatsiooni ja professionaalset arengut toetaks kõrgem töötasu, mis aitaks väärtustada nende rolli ning suurendada töörahulolu. Kui töö on tasustatud vastavalt selle vastutusele ja keerukusele, on perelepitajad suurema tõenäosusega valmis otsima võimalusi enesetäiendamiseks ja erialaseks arenguks. ➤ Perelepitaja hariduse määratlemisel kasutada seaduseelnõu seletuskirjas olevat täpsustust perelepitaja kõrghariduse valdkonna kohta üldise haridusnõude asemel. ➤ Perelepitajate koolitusvajaduse hindamisel tuleks arvestada nende tagasisidet, et kujundada sisukad ja sihtgrupi ootustele vastavad koolitusmoodulid. Kuigi iga lepitaja jaoks individuaalne koolitusplaan ei ole ressursikasutuse mõttes otstarbekas, on oluline pakkuda paindlikke koolitusvõimalusi, mis lähtuvad lepitajate erinevatest taustadest ja oskustest. SKA võiks kaaluda tulevikus tasuda teatud koolitusmoodulite eest, kui lepitaja tunneb, et tal jääb kindlasti oskustest puudu. Baaskoolituse praktika raames võiks kaaluda perede arvu vähendamist ja supervisiooni pakkumist jätkutoena, et lepitajal oleks võimalus kohtumisi superviisoriga reflekteerida. ➤ Perelepitajate tasemete eristamine, kutsestandardi tase 7 oleks näiteks erijuhtumite lepitaja, tase 6 aga tavalepitaja. Erijuhtumite lepitaja tegeleks keerulisemate perede ja juhtumitega (lähisuhtevägivald, intellektipuu, psüühikahäired).
Perelepitajate töö on oma olemuselt individuaalne, kuid nende jaoks on oluline praegusest enam teiste lepitajatega kogemusi vahetada, juhtumitega seonduvaid probleeme lahendada ja nende tööst õppida.	➤ Korraldada senisest rohkem lepitajate vahelisi kohtumisi, mis osaliselt võivad toimuda ka veebi teel. Samuti soovitame kaasata lepitajaid rohkem erinevatesse protsessidesse (koolituste jaoks sisendi kogumine, regulatsioonide muutmiseks vajaliku sisendi kogumine).
Perelepitajates tekitab töökorraldus ja sellega seotud protsessid ning reeglid kohati küsimusi, millele neil on raske vastuseid leida. Näiteks tekitab lepitajates arusaamatust, mis põhjusel peavad edaspidi vormistama edutuse tõendeid perelepitajad – see näitab, et otsus ei ole piisavalt hästi selgitatud.	➤ Määratleda selgemalt erinevate osapoolte (SKA peaspetsialistid, lepitajad) ülesannete jaotus ja töö sisu ning tagada nende parem tutvustamine kõigile seotud osapooltele. Tõhusa koostöö ja infovahetuse edendamiseks on soovitatav korraldada regulaarselt rohkem ühiskohtumisi ja arutelusid, mis aitavad kaasa vastastikuse mõistmise, tööprotsesside kooskõlastamise ning teenuse kvaliteedi ühtlustamisele.

JÄRELDUSED	SOOVITUSED
Perelepitajate tööruumid ja -tingimused on erinevad, kuid keskkond on nõustamisteenuse puhul oluline nii teenuse osutajale kui selle saajale.	➤ Teenuse ühtlase osutamise soodustamiseks võiks SKA võimaldada perelepitajatele tööruume.
Lepitusmenetluse tasuvuse hindamine (sh kulude kokkuvõide) riigi ja kohtusüsteemi vaates ei ole hetkel võimalik, sest kohtute infosüsteem ei võimalda eristada ega filtreerida lepitusmenetlusi. Andmete puudulikkus takistab tõenduspõhise analüüsi läbiviimist ning seeläbi ka strateegiliste otsuste tegemist riikliku teenuse arendamisel.	➤ Kui eesmärk on tagada riiklikus süsteemis koostöö ja terviklikum lähenemine, tuleks arendada koostöös Justiits- ja Digiministeeriumiga kohtute infosüsteemi selliselt, et lepitusmenetlused oleks süsteemis selgelt eristatavad ja filtreeritavad.
Kohus küll suunab määrusega kohtu poole pöördunud vanemad perelepitusse, kuid regulatsioon edasise koostöö kohta kohtuga piirdub TsMS § 5601 lg-a 7, mille järgi on kohtul õigus saada SKA-lt igal ajal teavet lepitusmenetluse läbiviimise kohta. Perelepitaja ei ole menetlusosaline vanema ja lapse suhteid reguleerivas kohtumenetluses. Hagita asjas võib muu isik tutvuda toimikuga ja saada menetlusedokumendi ära kirja üksnes asja menetleva või menetlenud kohtu loal, kui ta põhistab õigustatud huvi toimikuga tutvumise ja ära kirja saamise vastu, kui seaduses ei ole ette nähtud teisiti (TsMS § 59 lg 4). Seega ei ole kohtul kohustust anda perelepitajale, kes ei ole menetlusosaliseks, teavet ja täiendavaid andmeid asjaolude kohta, mis puudutavad vanematevahelist suhtlust, laste arengut või muud lepituse läbiviimiseks olulist informatsiooni. Perelepitajal ei ole ka teavet selle kohta, kas kohtumenetlus poolte vahel perelepitusega samal ajal siiski jätkub muudes küsimustes (nt varaliste suhete vaidluses või ülalpidamisega seotud küsimustes osas, milles ei ole perelepitaja juurde pöördutud).	➤ Viia läbi arutelu kohtute, kohalike omavalitsuste, SKA esindajate ning perelepitajatega sellest, kuidas arendada ja soodustada koostööd ja infovahetust osapoolte vahel. ➤ Juhul, kui perelepitaja juurde suunab vanemad kohus, võiks perelepitaja olla menetlusse kaasatud sarnaselt KOViga, sellisel juhul oleks lepitusteenuse osutamine vähemalt osaliselt kohtu poolt juhitud.
Vältida ei saa kehtiva regulatsiooni järgi olukordi, kus pooled on perelepitusteenusel ja pöörduvad ise kohtu poole, viidates lähisuhtes esinevale vägivallale. Kohus võib hagita perekonnaasja menetlemisel TsMS § 551 lg 1 järgi avalduse alusel või omal algatusel määrusega esialgse õiguskaitse rakendada hagi tagamise abinõusid. Esialgse õiguskaitse eesmärgiks on reguleerida ajavahemikku asja lahendamiseni nii, et enne asjas lõpplahendi tegemist ei looks menetlusosalised olukorda, mis muudab lahendi täitmise võimatuks. Seega võivad perelepitaja juurde sattuda ka vanemad, kelle suhtes on kohus juba (esialgse) otsustuse teinud.	➤ Esialgse õiguskaitse korras kohaldatud abinõud ei lahenda põhivaidlust, kuid võivad pooltele jätta mulje, et perelepitajal on juba nn lähtekoht menetluses olemas. Samas võib kohtupoolne esialgse õiguskaitse korras tehtud vanema ja lapse vahelise suhtlemise korraldamine võimaldada perelepitajal rahulikult pooli kokkuleppele juhtida. Toetada perelepitajaid lapsevanematele selgitamisel, milles sellises olukorras perelepitaja roll seisneb.
Avaldati ka menetlusõigust silmas pidades seisukoht tuua kogu perelepitusteenus kohtu järelevalve alla.	➤ Kuna kohtu järelevalve all toimuva menetluse puhul on eeliseks mh ka lahendi parem täidetavus, analüüsida põhjalikult muudatuse mõju kogu riiklikule lepitussüsteemile.

KOKKUVÕTE

Uuring, mille tellis Sotsiaalkindlustusamet ja viis läbi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus (RAKE), annab põhjaliku ülevaate riikliku perelepitusteenuse toimimisest Eestis, alates selle käivitamisest 2022. aasta sügisel. Riiklikku perelepitusteenust ei ole seega väga pikalt osutatud, mis mõnevõrra kitsendab teenuse mõju hindamist. Sellega on nii uuringu tellija kui ka läbiviija arvestanud ning vaatamata teenuse eksisteerimise lühikesele perioodile on võimalik teatud hinnanguid teenuse toimimisele siiski juba anda. Teenuse eesmärk on toetada lahkuminevaid vanemaid lapse elukorralduse osas kokkuleppele jõudmisel, vähendada kohtuvaidlusi ja tagada teenuse lõpptulemusena lapse heaolu. Uuringus sooviti saada vastust küsimusele, kuidas vastab teenus oma eesmärgile ning milliseid muudatusi või täiendusi oleks teenuse tulemuslikkuse tõstmiseks soovitav teha. Selleks kasutati mitmekülgset metoodikat: statistiline analüüs, dokumentide sisuanalüüs, intervjuud (individuaalsed ja fookusrühmad), veebiküsitlus ning rahvusvaheliste praktikate võrdlus.

Riiklikul perelepitusteenusel on märkimisväärne, kuid ebaühtlane mõju. Teenus on tasuta ja kättesaadav üle Eesti, mis on võimaldanud jõuda lühikese ajaga tuhandete peredeni, kuid selle tulemuslikkus sõltub suuresti perelepitaja pädevusest, vanemate koostöövalmidusest ning juhtumi keerukusest ja eripäradest. Ka teenuse tulemuslikkus vajab täpsemat defineerimist – hea tulemus ei tähenda selle teenuse puhul alati kokkuleppe sõlmimist – oluline on ka lapsevanemate suhtluse paranemine, lapse parimate huvide eest seismine ning nende selgitamine lapsevanematele.

Praegu ainsa teenuse edukuse indikaatorina käsitletavate vanemluskokkuleppete sisu on kohati juriidiliselt ebatäpne või raskesti täidetav. Puudub selgus, millised osad kokkuleppetest on käsitletavad täitedokumendina ja millised mitte. Seetõttu on oluline kasutada täitedokumendi struktureeritud vormi ja kaasata kokkulepete ülevaatamisse õigusharidusega spetsialistid. Edutuse tõend väljastatakse ka juhtudel, kus vanemaid jõudsid sisulisele kokkuleppele, kuid ei soovi seda ametlikult vormistada. See moonutab statistikat ja vähendab teenuse väärtust. Kuna oluline on hinnata teenuse edukust erinevate kriteeriumite kaudu, siis on soovituslik laiendada teenuse lõpetamise aluseid, kasutades lahendustena ning ka teenuse edukuse mõõdikutena mitte ainult vanemluskokkulepete sõlmimist ja edutuse tõendeid, vaid ka muid võimalusi. Näiteks võiks põhineda teenuse tulemuslikkuse hindamisel ka lapse heaolu toetamisele, lapsevanemate suhtluse paranemisele, sh tulevikus ja koostöövõimekuse kasvule. Pärast teenuse lõppu puudub süsteemne järeltegevus, mis aitaks hinnata kokkulepete täitmist ja pakkuda vajadusel teenusel osalejatele tuge.

Teenus ei ole mõnikord sobiv vägivaldsete suhete korral. Lähisuhtevägivalla juhtumid vajavad eraldi süsteemset käsitlust ja turvalist lähenemist. Juhul, kui sellised juhtumid peaksid ikkagi olema perelepitusteenuse sihtrühmas, siis tuleks välja töötada eraldi lähenemised kõrge konfliktitasemega ja lähisuhtevägivalla juhtumitele, sarnaselt näiteks Norra diferentseeritud lepitusmodelitele.

Kuigi seadus näeb ette lapse ärakuulamist, ei kaasata lapsi alati, põhjuseks näiteks lapse vanus või vanemate vastuseis. Kaasamise kvaliteet varieerub ja sageli puudub lapse arvamuse sisuline arvestamine. Seetõttu on soovituslik laste kaasamisel tagada sisuline ärakuulamine, kasutades lapsele sobivaid meetodeid ja keskkonda ning vältides selle käigus lapsele vastutuse panekut tema otsuste eest.

Perelepitajate koolitusmaterjalid on sisukad ja mitmekesised, hõlmates lapse arengut, suhtlemisoskuseid, õiguslikke aluseid. Samas on vajadus suurendada perelepitajate hulgas praktilise koolituse mahtu, pakkuda regulaarset supervisiooni ja tuge keerulisemate juhtumite käsitlemisel. Samuti tuleks koolitusel rohkem käsitleda lähisuhtevägivalla ohvritega töötamist.

Kokkuvõttes näitab uuring, et riiklik perelepitusteenus on Eestis lühikese ajaga kujunenud oluliseks ja vajalikuks teenuseks, mille arendamisel on tehtud head tööd ning mis aitab vanematel lahkumineku järel lapse heaolu nimel kokkuleppeid sõlmida. Teenuse tugevusteks on selle kättesaadavus, neutraalne keskkond vanemliku dialoogi toetamiseks ning selge fookus lapse huvidele. Samas toob uuring esile mitmeid arengukohti: perelepitajate ettevalmistuse ja töötingimuste ebaühtlus, laste kaasamise kvaliteedi varieeruvus, juriidiliselt siduvate kokkulepete ebaühtlane kvaliteet ning puudulik järeltegevus. Eriti vajavad tähelepanu keerulised juhtumid, nagu lähisuhtevägivalla või kõrge konfliktitasemega pered, kus standardne lähenemine ei pruugi olla sobiv. Uuring rõhutab, et teenuse edasine edukus sõltub süsteemsest arendustööst, mis hõlmab paremat koostööd osapoolte vahel, selgemat regulatsiooni, mitmekesisemat koolitust ning lapsekesksemat ja paindlikumat teenusemudeli kujundamist.

SUMMARY

The study, commissioned by the Social Insurance Board and conducted by the Centre for Applied Social Sciences (RAKE) at the University of Tartu, provides a comprehensive overview of the functioning of the national family mediation service in Estonia since its launch in autumn 2022. As the service has not been in operation for long, this somewhat limits the ability to assess its impact. Both the Social Insurance Board and the researchers have taken this into account, and despite the short period of existence, it is already possible to make certain evaluations about the service. The aim of the service is to support separating parents in reaching agreements regarding the child's living arrangements, reduce court disputes, and ultimately ensure the child's well-being. The study sought to answer how well the service meets its objectives and what changes or improvements could enhance its effectiveness. A diverse methodology was used: statistical analysis, document analysis, (group) interviews, an online survey, and comparison of international practices.

The national family mediation service has had a significant but uneven impact. The service is free and available across Estonia, which has enabled it to reach thousands of families in a short period of time. However, its effectiveness largely depends on the competence of the mediator, the willingness of parents to cooperate, and the complexity and specifics of the case. The outcome of the service needs clarification - a good outcome does not always mean reaching a formal agreement but also entails improved communication between parents and promoting the best interests of the child.

Currently, the only indicator of success is the signed parenting agreement, but these agreements are sometimes legally imprecise or difficult to enforce. There is a lack of clarity about which parts of the agreement are enforceable. Therefore, it is recommended to use a structured format for enforceable agreements and involve legal professionals in reviewing them. A certificate of failure is also issued in cases where parents reach a substantive agreement but choose not to formalize it, which distorts statistics and undervalues the service. Since success should be assessed using multiple criteria, it is advised to broaden the basis for concluding the service, including not only formal agreements and failure certificates but also other outcomes such as improved communication, increased cooperation, and support for the child's well-being. There is currently no systematic follow-up to assess the implementation of agreements or provide support if needed.

The service is not sometimes suitable in cases of domestic violence. These cases require a separate, systematic and safe approach. If such cases are to remain within the target group of the service, differentiated approaches should be developed, like Norway's model for high-conflict and domestic violence cases.

Although the hearing of the child is stipulated by law, children are not always involved, for example due to age or parental opposition. The quality of involvement varies, and the child's opinion is often not meaningfully considered. Therefore, it is recommended to ensure child's meaningful participation using child-appropriate methods and environments, while avoiding placing responsibility on the child for decisions.

The training materials for mediators are comprehensive, covering child development, communication skills, and legal foundations. However, there is a need to increase the amount of practical training, provide regular supervision, and support handling complex cases. Training should also place more emphasis on working with victims of domestic violence.

In conclusion, the study shows that the national family mediation service has quickly become an important and necessary service in Estonia. It has been well developed and helps parents reach agreements in the best interests of the child after separation. Strengths of the service include its accessibility, neutral environment for parental dialogue, and clear focus on the child's interests. However, the study highlights several areas for improvement: uneven mediator preparation and working conditions, variability in child involvement quality, inconsistent legal quality of agreements, and lack of follow-up service. Special attention is needed for complex cases, such as those involving domestic violence or high conflict, where standard approaches may not be suitable. The study emphasizes that the future success of the service depends on systematic development, including better cooperation between different parties, clearer regulation, more diverse training, and a more child-centred and flexible service model.

KASUTATUD ALLIKAD

1. Korsakoviene, Indre; Tvaronavičienė, Agnė. „The Lithuanian Model of Mandatory Mediation in Family Disputes: An Updated Scheme for Overcoming the Mediation Paradox”. Kluwer Mediation Blog, 2023.
2. Uudeküll, Rea. „Eksperthanalüüs perelepitusteenuse korraldusest kuue Euroopa riigi võrdlusel” Sotsiaalkindlustusamet, 2020.
3. <https://vaikoteises.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/vaiko-teisiu-apsauga/vaiko-teisiu-uztikrinimas/>
4. <https://nekartu.lt/mediacija>
5. <https://susitarkim.lt/ar-skyrybu-atveju-visada-mediacija-privaloma/>
6. Agnė Tvaronavičienė, Natalija Kaminskienė, Dana Rone and Rea Uudeküll "Mediation in the Baltic States: Developments and Challenges of implementation", 15.11.2022
7. https://e-justice.europa.eu/372/EN/family_mediation?LATVIA&init=true
8. <https://sertificetimediatori.lv/mediacijas-pakalpojumi-gimenes-stridu-risinasana/>
9. https://sertificetimediatori.lv/mediatori/?_sft_projekts=gimenes-mediacijas-projekts
10. <https://likumi.lv/doc.php?id=225418>
11. <https://www.latvijasnotars.lv/services/6>
12. <https://lawandmore.lv/blog/divorce-through-mediation/>
13. Nylund, Anna. „Children in Custody Disputes: Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services?” Springer Nature. 2023.
14. <https://www.mfof.se/vardnad-boende-och-umgange/information-for-foraldrar/vad-ar-samarbetssamtal.html>
15. <https://www.mfof.se/vardnad-boende-och-umgange/informationssamtal/inledning-och-bakgrund.html>
16. Rejmer, Annika, "Children in Custody Disputes: Custody Disputes From a Socio-Legal Perspective" Springer Nature. 2023.
17. <https://www.international-divorce.com/Sweden-Divorce-Requirements.htm>
18. <https://www.domstol.se/amnen/familj/>
19. <https://www.domarbloggen.se/familjemedlare-hjalper-parterna-i-vardnadsmal-att-komma-overens/>
20. The Danish Act on Parental Responsibility
21. https://www.boernebortfoerelse.dk/Media/637608190977168495/Danish_Act_on_Parental_Responsibility_transl2021.pdf
22. Corbishley, Jonathan. „Denmark Fights Toxic Family Break-Up”. 2019. <https://www.familylawgroup.co.uk/news/denmark-fights-toxic-family>
23. Sandberg, Kristian. „Shared parenting and father involvement after divorce in Denmark” Frontiers 2023
24. <https://lifeindenmark.borger.dk/family-and-children/couples/when-you-divorce-or-separate/separation-and-divorce>
25. <https://migimidten.dk/>
26. Child Welfare Act <https://www.regjeringen.no/contentassets/221b1c050f72434b8fb56564af085ea7/ny-barnevernslov-1.-januar-2023-en.pdf>
27. Regulations on mediation under the Marriage Act and the Childrens Act <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-12-18-1478>

28. https://www.norge.no/en/life_situation/divorce
29. <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/bosted-og-samvar/mekling-og-foreldresamarbeid/id2009754/>
30. <https://www.bufdir.no/familie/samlivsbrudd/mekling/>

Lisa 1. Teiste riikide praktikate ülevaade

	Leedu	Läti	Rootsi	Taani	Norra
Perelepitusteenuse eesmärk	Enne kohtuvaidlust on pooled kohustatud proovima lahendada vaidlust läbi perelepituse. Üheks eesmärgiks on vähendada kohtute töökoormust ja lahendada vaidlused läbi kohustusliku perelepitusteenuse aja- ja kuluefektiivselt.	Vaidluste lahendamine lepitusteenuse kaudu võimaldab vältida kohtuvaidlusi.	Tegemist on informatsiooni jagamise kohtumistega, mida ei saa võrdsustada perelepitusega. Juhtumist lähtudes antakse ülevaade seadustest, mis kohalduvad, et osapooltel oleks võimalik jõuda omavahelisele kokkuleppele last puudutavates küsimustes.	Aidata vanematel jõuda kokkuleppele laste hoolduskorralduses. Juhul kui vanemad ei jõua kokkuleppele otsustab kohus lapse püsiva elukoha.	Lepitusteenus aitab koostada kirjaliku koostoime kokkuleppe, mis katab muuhulgas ka vanemlikud kohustused, laste püsiva elukoha ning suhtlus- ja külastuskorra. Pärast lepituses osalemist, saavad vanemad osalemise tõendi.
Perelepitusteenuse algus	Kohtulik lepitus 2005 pilootprojekt; kohtuväline lepitus 2019; kohustuslik kohtueelne lepitus 2020	18.06.2014 Lepitusseadus paneb aluse kõigi vaidluste lahendamisele lepitusteenusega. Soovituslik lepitusteenuse kasutamine kohtulike vaidluste puhul algas 01.01. 2015. Kohtunik soovib võimalust lahendada vaidlus lepitusteenuse teel kohtuvaidluse erinevates etappides.	01.01.2022 juurutati kohustuslik kohtueelne informatiivne nõustamine, sest vabatahtlikku perelepitusteenust kasutati vähe ja kohtuasjade arv kasvas. (Chapter 6, Section 17 c, Parental Code, FB.) Sellest eraldi võib kohus kaasata kuuks ajaks juhtumisse kogemustega lepitaja, kelle eesmärk on soodustada osapoolte suhtlemist ja seeläbi kokkuleppele jõudmist.	27.03.2018 võttis Taani Parlament vastu otsuse rajada ühene perekonnaseaduse süsteem, mille eesmärgiks oleks tagada parem ja koherentne protsess nii lastele kui ka vanematele, kes lahutavad. (Divorce Law 2019. Announcement of the Parental Responsibility Act (2019))	Abieluseaduse kohaselt (1993) peavad lapsevanemad lahku kolimise ja lahutuse puhul, juhul kui paaril on alla 16-aastaseid lapsi, läbima enne lahutuse taotlemist lepitusteenuse (aastane eraldumisperiood enne lahutust).
Toimimise tagaja	Justiitsministeerium, Riiklik Õigusabi Talitus	Justiitsministeerium, Tunnustatud Lepitajate Nõukogu	Teenuse toimimise tagab kohalik omavalitsus.	Perekonnaõiguse Amet ja Perekonnakohus. Perekonnaõiguse Amet	(Laste ja Perede Ministeerium (Ministry of Children and Families))

Riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuring

	Leedu	Läti	Rootsi	Taani	Norra
				kuulub Sotsiaal-, Eluaseme ja Eakate Ministeeriumi haldusalasse. Perekonnakohus kuulub Justiitsministeeriumi haldusalasse.	
Perelepitus pakkuja	teenuse Lepitajaks saamise tingimuseks on kõrghariduse olemine, vähemalt 40 akadeemilist tundi kestva lepituskursuse läbimine. 40 akadeemilist tundi kestva lepituskursuse läbimine ei ole kohustuslik: a) sotsiaalteaduste doktorile, kes on läbinud rohkem kui 100 tundi lepitusalast koolitust viimase kolme aasta jooksul; b) kohtunikele, kes on kolmeaastase kogemusega ning lõpetanud vähemalt 16 tundi kestva sissejuhatava lepituskoolituse kursuse; c) lepitusalast eksamit ei pea sooritama notarid, advokaadid ning kohtutäiturid, kellel on oma ametialal vähemalt kolmeaastane töökogemus. Igal lepitajal on kohustus osaleda viie aasta jooksul vähemalt 20 akadeemilist tundi lepitusteamalises koolituses. Lepitaja kutsestandardi sätestab Leedu Riiklik Õigusabi Talitus, kutsesobivust peab tõestama iga viie aasta järel.	Tunnustatud Lepitajate Nõukogu jätkab „Perelepitusprogrammi“ elluviimist alates 01.01.2017. Lepitaja standard on fikseeritud, lepitaja kutseeksamit viiakse läbi kord aastas. Saadav kutsetunnistus kehtib 5 aastat. Umbes 50 tunnistusega lepitajat.	Kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenuste amet teostab perelepitusteenust. Perekonnaõiguse ja vanematoetuse Amet (<i>Authority for Family Law and Parental Support</i>) tagab vajamineva informatsiooni ja teenuse pakkumise ning tegeleb teenuse arendamisega.	Perekonnaõiguse Amet on esimene ja paljudel juhtudel ainus asutus, mida vanemad lahutusprotsessis kasutavad. Perekonnaõiguse Amet toimib seaduse ja ministeeriumide juhiste alusel, ja juhul kui juhised ei ole üheselt arusaadavad toob välja ja avaldab ise juhised.	Family Protection Office terves riigis, osapooled võivad ise valida millise kontoriga nad ühendust võtavad. Järgnevad isikud võib tunnistada vahendajaks: a) Perenõustamiskeskuses (<i>Family Welfare Offices</i>), b) Norra Kiriku preestrid, c) spetsialistid, kes töötavad riiklikus tervise- ja sotsiaalteenustes või hariduspsühholoogilises teenistuses, d) vahendaja litsentsi võib anda ka erapraksises töötavale psühholoogile, psühhiaatril või juristile. Laste, Noorte ja Perekonna Agentuur otsustab milline professionaalne programm on vaja läbida.
Laste kaasamine	Seaduse kohaselt võivad kolmandad osapooled	Laste kaasamiseks alust ei ole.	1. juuli 2021 (Government Bill 2020/21:150 (n	Lapsed peavad olema kaasatud, kui arutatakse lapse	Laste Heaolu Seadus (<i>Child Welfare Act</i>) (1981,

Riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuring

	Leedu	Läti	Rootsi	Taani	Norra
	lepitusprotsessis osaleda. Seadusega pole reguleeritud, kas lapsed saavad vanuse või erivajaduse tõttu perelepituses osaleda, initsiatiiv jääb perelepitajale.		20)(Governmental Bill 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister [A Strengthened Child Rights Perspective in Custody Disputes] 70.), Perekonnaõiguse Ametil on õigus rääkida lastega ilma vanema juuresolekuta. Perekonnaõiguse Ameti uurijad (ainult kohtuvaidluste puhul) otsustavad iga juhtumi puhul eraldi, kas laps kaasatakse. Vanemate hinnangut ei küsita.	püsiva elukoha küsimust, nii et laps saab oma arvamust avaldada. Last saab kaasata nii temaga otseselt vesteldes, kui ka lapse jälgimisega eksperdi poolt või muul moel, mis aitab kaasa lapse vaatest arusaamisele.	uuendatud 01.01.2023), 1-3 lapse parimad huvid on lähtekohaks iga konkreetse juhtumi otsustamise puhul, lapse arvamus on peamine tegur, hindamaks lapse parimat huvi. Kooliealised lapsed võivad osaleda lepitusprotsessis, väiksemate laste puhul lähtutakse nende valmisolekust. Eeltingimuseks on lapse enda osalemise soov. Lapsed võivad avaldada oma soovi, kuid vanemad otsustavad.
Kitsaskohad	Suur osa kohustusliku perelepitusteenuse osapooltest keeldub lepitusteenusest. Kuigi perelepitusteenus püüab leida lahenduse, mis oleks laste huvides parim, ei kasutata veel rahvusvahelist parimat praktikat ja laste arvamust kuulatakse perelepitusteenuse protsessis harva.	Mitte ükski seadus ei nõua lepitusteenuse kasutamist. Kohus peab küsima osapoolte käest, kas lepitusteenuse kasutamist on kaalutud, kuid lepitusteenuse kasutamise kohustust ei ole.	On küsitav, kas Laste ja Vanemate Koodeks kohandub Artikliga 12 CRC (<i>Convention on the Rights of the Child</i> (CRC)), mis annab lastele õiguse olla kaasatud ja kuuldav kõigis asjades, mis neid puudutavad.	Agentuuri rahastamine. Kuna loodi alles 2019, siis oli vajadus IT-süsteemi järgi, pikk aeg (keskmiselt 21 nädalat) kulus asjade suhtes otsuse jõudmiseni. Nt 7 nädalat kulus konsultandiga koostumiseni.	Puudub ühene arusaamine laste kaasamisest lepitusteenuse protsessi – kuidas peaks lastele selgitama lepitusteenuse protsessi, kuidas peaks lepitaja lastega rääkima.